

Vianen

Cultuurhistorische inventarisatie

Dröge

BUREAU VOOR BOUWHISTORIE

Vianen

Cultuurhistorische inventarisatie

Leiden, oktober 2012

Dröge

BUREAU VOOR BOUWHISTORIE

Opdrachtgever

Gemeente Vianen
Postbus 46
4130 EA VIANEN
T +31 (0)347 369 911

Uitvoering

Dröge

BUREAU VOOR BOUWHISTORIE

Plantsoen 23
2311 KG LEIDEN
T +31 (0)71 566 33 10
info@bouwhistorie-leiden.nl

Grafische vormgeving

Theresia Koelewijn, Den Haag

Reproductie

Van der Linden's Drukkerij & Repro BV, Leiden

© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en het uitvoerend bureau.

Voorwoord

De kernnotie van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) en de opdracht uit het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) om ‘rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige cultuurhistorische waarden’ brengt met zich mee dat cultuurhistorisch onderzoek aan plan- en besluitvorming vooraf gaat.

Met het oog op de actualisering van het bestemmingsplan voor het sinds 1975 beschermde stadsgezicht van Vianen heeft de gemeente Vianen aan Dröge Bureau voor Bouwhistorie te Leiden opdracht gegeven een cultuurhistorische inventarisatie uit te voeren.

De resultaten van het onderzoek zijn vastgelegd in een drietal kaarten (een ruimtelijke waarderingskaart, een cultuurhistorische waarderingskaart en een bouwhistorische verwachtingskaart) en een database waarin alle panden in het plangebied worden beoordeeld. In deze bijbehorende rapportage komen allereerst de stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis en een stedenbouwkundige analyse aan de orde. Daarnaast is een toelichting bij de kaarten en de database opgenomen.

Het rijke monumentenbestand van Vianen wordt aan de hand van de meest kenmerkende voorbeelden toegelicht. Bij het onderzoek werd dankbaar gebruik gemaakt van twee belangrijke publicaties over de geschiedenis en het monumenten bezit van de stad. Allereerst was het in 1989 verschenen *De Vijfheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk*, een deel in de reeks *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst* van de hand van Catharina L. van Groningen een belangrijke bron. De nauwkeurige en gedetailleerde beschrijving van de verschillende gebouwen bleek onverkort bruikbaar en biedt nog steeds een uitstekend overzicht van het Viaanse monumentenbestand. In dit rapport zijn voor de behandeling van de individuele objecten de toen gemaakte beschrijvingen als citaat opgenomen. Waar nodig is in de bijschriften van de afbeeldingen de actualisering weergegeven. Ton Fifanie en Elisabeth-Stades-Vischer verzorgden in 2010 het boek *Vianen, Geschiedenis en Architectuur*, dat verscheen in het kader van Monumenteninventarisatie van de provincie Utrecht. Hierin worden ook de gebouwen uit het meer recente verleden behandeld.

Het kaartmateriaal is gemaakt door Reinoud Boter van het architectenbureau Boter|Verheijen te Leiden. Op basis van het door de opdrachtgever aangeleverde materiaal is eerst een onderlegger gemaakt. De bestaande kaarten beperken zich veelal tot perceelgrenzen en louter kadastrale informatie en geven nauwelijks of geen informatie over de plaats van achtergevels. Aan de hand van luchtfoto's, gecombineerd met de resultaten van het veldwerk en een nauwgezette vergelijking met de kadastrale minuut van 1822 is een basiskaart gemaakt.

De resultaten van deze inventarisatie en rapportage kunnen worden gebruikt voor het opstellen van het nieuwe bestemmingsplan. De bouwhistorische verwachtingskaart is vooral bedoeld om aan te geven wanneer bij bouwplannen een nadere cultuurhistorische toets noodzakelijk is.

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 11

1

Geschiedenis 15

2

Stedenbouwkundige analyse 19

3

Gebouwen 59

4

Ruimtelijke waarderingskaart 85

5

Cultuurhistorische waardenkaart 89

6

Bouwhistorische verwachtingskaart 95

Literatuur 99

Inleiding

De cultuurhistorische inventarisatie is gemaakt voor het beschermde stadsgezicht van Vianen. Dat bestaat uit het van oorsprong middeleeuwse centrum en de noordelijk daarvan gelegen buitenstad (afb. 1). Op verzoek is ook de Buitenlandpoort bij het onderzoek betrokken.

De procedure voor de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht werd gestart op 14 januari 1972. De definitieve aanwijzing volgde op 23 juni 1975. Hieronder volgt de bijbehorende toelichting:

Vianen, gelegen aan de zuidelijke oever van de rivier de Lek tegenover Vreeswijk, is in het derde kwart van de 13de eeuw als handelsnederzetting tot ontwikkeling gekomen in een gebied, dat vanaf 1215 onder leiding van de heren van Beusichem, later van Vianen genaamd, op grote schaal ontgonnen is. Uit een acte van 1271, de eerste schriftelijke vermelding van Vianen, waarin de bisschop van Utrecht aan Sweder van Beusichem het recht geeft tweemaal 's jaars een markt te houden in het gebied aan de Lek bij zijn burcht Vianen, blijkt dat de handel in deze jonge agrarische nederzetting in die tijd is opgekomen. Met de hierin vermelde burcht zal het kasteel bedoeld zijn, waarvan in 1969 op 't Wed, op ongeveer 350 meter ten zuiden van de grote kerk, resten zijn blootgelegd. Voorts wordt verondersteld dat het marktveld in het gebied, dat omgrensd wordt door de Badhuisstraat, de Koestraat, de Varkensmarkt en de Kerkstraat gezocht moet worden en dat de Weesdijk, waarvan het tracé pas in de 19de eeuw ingekort is, de verbindingsweg tussen markt en burcht vormde.

De afdamming van de Hollandse IJssel in 1285 is voor de verdere ontwikkeling van Vianen van groot belang geweest. Utrecht, dat door deze dam van de belangrijke handelsader de Lek werd afgesneden, liet een eerder gegraven kanaal vanaf Jutfaas doortrekken tot aan de Lek, de Nieuwe Vaart of Vaartse Rijn. Terzelfde tijd werd naast dit kanaal een landweg aangelegd, die via een nieuw veer over de Lek aansloot op handelsroutes in zuidelijke richting. Het marktgebied van de burcht Vianen, nabij dit veer gelegen, kwam binnen een ruimer handelsareaal te liggen. Deze ontwikkeling heeft de heren van Vianen de kans gegeven de handel in hun gebied te stimuleren.

Aan Vianen ligt, in tegenstelling met de voorhaven van Utrecht, Vreeswijk, dat alleen uit enige spontaan gegroeide bebouwing bestond, een bewuste stadsstichting ten grondslag.

Rond 1330 is het gebied van de handelsnederzetting ver-groot. Het hierin aangelegde stratenpatroon is nog steeds

Afb. 1 Plattegrond van Vianen en omgeving met de begrenzing van het beschermde gezicht

terug te vinden in de huidige structuur van de historische stad, d.w.z. de oorspronkelijke kern binnen de vestinggrachten. Uit de ruimtelijke opbouw van Vianen, waarin de hoofdas loodrecht op de Lek gericht is, blijkt dat voor de handelsnederzetting het verkeer over de nieuwe veerweg – in casu de Voorstraat – van groter belang geweest is dan het verkeer over de dijk en de rivier.

De Voorstraat is extra verbreed om als ruimte voor het handelsgebeuren goed te kunnen functioneren. In het ver-grote gebied is eveneens opgenomen een gedeelte van de reeds bebouwde Lekdijk en de eerder genoemde prestedelijke elementen, het Marktveld en een gedeelte van de Weesdijk. Zowel de omtrek als de structuur van Vianen vertonen zeer regelmatige trekken en doen een opzet volgens plan vermoeden, hetgeen maar ten dele waar is.

De omgrenzing van het nieuwe stedelijke complex is gekozen aan de hand van de volgende reeds aanwezige prestedelijke elementen:

- in het noorden: de in de richting van de rivier verlegde Lekdijk;
- in het zuiden: de Hagewetering; en
- in het westen en oosten: kavelsloten.

Binnen deze omgrenzing, waarin de Voorstraat met de daaraan ondergeschikte Korten- en Langendijk volgens een T-vorm de hoofdstructuur bepalen, zijn in de westelijke helft drie bebouwingsstroken – ieder met een diepte van 60 meter – parallel aan de Voorstraat uitgezet, die door dwarsstraatjes van secundair belang met elkaar verbonden zijn. In de oostelijke helft van het stadsplan, dat als gevolg van het gebogen tracé van de Weesdijk minder regelmatige trekken vertoont, zijn eveneens drie bebouwingsstroken vrijwel evenwijdig aan de Voorstraat aangelegd. Tezamen geven nieuw aangelegde en bestaande elementen een overzichtelijk stadsplan van een strak symmetrisch stramien zonder starheid. De structuur getuigt van de in die tijd gebruikelijke weloverwogen aanpak van colonisatie en stedevorming.

De nieuwe handelsnederzetting, omgeven door muren met torens, ligt als een burcht op de handelsweg, die in het noorden via de nog bestaande Lekpoort, in het oosten via de Oostpoort en in het zuiden via de Landpoort (gesloopt in 1870) toegankelijk was. Omdat de oorspronkelijke burcht sindsdien zijn betekenis verloren had, is binnen het ommuurde Vianen in de slecht toegankelijke noordwestelijke hoek een nieuw kasteel, Batenstein, gebouwd. Het complex, omgeven door een slotgracht, is qua situering op logische wijze als gevolg van de vierkante plattegrond in de bestaande structuur ingepast zonder de regelmatige trekken, die het plan vertoont, te verstoren. Bij het gereedkomen van Batenstein in 1372 is de oude burcht met de grond gelijk gemaakt. In 1335 is Vianen het recht van drie jaarmarkten en een weekmarkt verleend en in 1336 een aantal vrijheden en rechten, die overeenkomen met stadsrechten. Snel is Vianen tot een voldragen markt- en verzorgingscentrum voor de omliggende Vijfherenlanden uitgegroeid, maar vanaf de 15de eeuw vertoont het een beeld van stagnatie en langzame achteruitgang. Vooral het ontbreken van een stuwende industrie en het voor de politiek van weinig importantie zijn, zijn debet aan deze stilstand.

Uit een vergelijking van de huidige situatiekaart met het door Jacob van Deventer omstreeks 1560 weergegeven beeld blijkt dat de volgende duidelijke wijzigingen zich in de structuur hebben voorgedaan:

- de eerder vermelde afzetting van de Weesdijk, als gevolg van aankoop in het midden van de 19de eeuw door een particulier voor eigen gebruik;
- de opname van het kasteelterrein in het stratenpatroon.

Door de gezagswijziging in 1725, het jaar waarin Vianen na het bestuur van de heren van Vianen (tot 1418), Brederode

(tot 1684), de graven van Dohna (tot 1686) en van Lippe Detmold (tot 1725), door verkoop in het bezit van de Staten van Holland was gekomen, raakte Batenstein, van geen strategische of bestuurlijke betekenis meer, in verval. Het terrein is direct vanaf de Lekdijk toegankelijk gemaakt en behoort sindsdien tot de openbare ruimte.

De vierkante plattegrond van de stad vormt met de eenvoudige en duidelijke structuur van het stratenpatroon de basis voor de identiteit van Vianen. Als de belangrijkste ruimtelijke elementen die in samenhang met de aangrenzende bebouwing bepalend voor het karakter van Vianen zijn, kunnen de doorgaande routes genoemd worden:

- in de noord-zuid richting de Voorstraat, die buiten de poort voortgezet wordt in de Buitenstad;
- in de oost-west richting het tracé Langendijk-Kortendijk-Hofplein.

De bebouwing van de Voorstraat bestaat uit twee hecht aaneengesloten, slechts door secundaire verbindingen doorbroken, gevelwanden, waarin evenwel ieder pand door verschillen in hoogte, verdiepings-hoogte, breedte, gevelindeling en materiaalgebruik een eigen individualiteit bezit. De zeer hoge concentratie van beschermde monumenten in de Voorstraat vormt een waarborg voor het behoud van het eigen karakter van ieder pand op zichzelf en daardoor tevens van het levendige afwisselende beeld van de bebouwing. Het meest voorkomende type huis heeft een voorgevel onder een rechte lijst van 2 of 2½ bouwlagen hoog. Het is afgedekt met een hoog soms zeer steil zadeldak, waarvan de nokrichting parallel aan de weg loopt. Boven de lijst zijn veelal dakkapellen met vleugelstukken aangebracht. De breedte van de panden varieert van drie tot zes raampartijen. Baksteen en pleister zijn de meest gebruikte materialen. Vooral de brede panden met de door raam- en deuroplijstingen rijk versierde voorgevels, die vaak van een eigen stoep met hekken voorzien zijn, geven aan de Voorstraat dat rustige voorname aspect. Naast de met de goot evenwijdig aan de weg gebouwde panden komt nog een relatief klein aantal panden voor met top- of lijstgevels, die afgedekt zijn door een dak waarvan de nok loodrecht op de voorgevel gericht is. Voor het karakter van de Voorstraat is naast de bebouwing de indeling van de openbare ruimte van groot belang. De Hervormde kerk en het stadhuis, imponerende bouwwerken uit de 15de eeuw, zijn met de Lekpoort en de toren van de kerk, die de wijde ruimte van de Voorstraat visueel afsluiten, karakteristieke onmisbare elementen in het totale straatbeeld.

De Langen- en Kortendijk vertonen in tegenstelling met de rustige voorname Voorstraat door meer verticaal gelede gevelwanden een levendiger beeld. De bebouwing van de Kortendijk bestaat voor het merendeel uit smalle panden met lijstgevels, waarvan de nokrichting van het dak

loodrecht op de voorgevel gericht is. De bebouwing van de Langendijk bestaat weer voor een groot gedeelte uit panden die met de goot evenwijdig aan de wegas gebouwd zijn. De historische kwaliteit en de gaafheid van het gedeelte van de Langendijk tussen de Voorstraat en de panden Langendijk 17 en 26, is groter dan van het uit meer heterogene bebouwing bestaande oostelijke gedeelte van deze straat.

Het Hofplein heeft als overblijfsel van het kasteel Batenstein binnen het stedelijk patroon van Vianen een eigen karakter behouden. Het is een relatief brede open ruimte, die bestaat uit de voortzetting van de Kortendijk langs de uiterste noordzijde en voor het overige uit een niet geplaveid langgerekt plein met een pomp uit 1648, dat met fraaie bomen beplant is. In het totale beeld zijn de panden Hofplein 32 als ook Hofplein 39 t/m 49 en 34 t/m 40 visueel van belang als afsluiting en als vernauwing van de ruimte van het Hofplein voor de bewaard gebleven Hofpoort. Helaas gaat iets van het vriendelijke landelijke aspect verloren door de grootschalige bedrijfsbebouwing langs de noordzijde.

Vanuit de Hofpoort is een fraai uitzicht te verkrijgen op het open buitengebied en op de stad; in dit stadsbeeld zijn de resten van de dubbele vestinggrachten met de daartussen liggende moestuinen en de bescheiden bebouwing van de Brederodestraat belangrijke onderdelen.

Ook ten tijde van Jacob van Deventer werd langs de Veerweg in de richting van de Lek bebouwing aangetroffen. De Buitenstad is voor het stadsbeeld van Vianen van belang als specifiek structurelement met het niveaoverschil en met het contrast tussen de aaneengesloten bebouwing enerzijds en de landelijke openheid daarachter anderzijds. De bebouwing nabij de Lekpoort, twee lagen met kap hoog, is erg verwaarloosd. Vanaf de Zomedijk spelen in het beeld de achtererven en de dakenstructuur van de bebouwing aan de Langendijk en de Buitenstad een belangrijke rol.

Een aanwijzing op grond van artikel 20 van de Monumentenwet van de gehele kern van Vianen, het gebied binnen de vestinggrachten, wordt in het bijzonder door de fraaie historische stedenbouwkundige structuur gerechtvaardigd.

In dit kader bezien, zijn de overige in het stadsplan opgenomen straten, zoals de in noord-zuid richting lopende Brederodestraat, Achterstraat, Kerkstraat en Weesdijk en de loodrecht op deze straten gerichte dwarsverbindingen, voor het totaal van de binnenstad van groot belang. De gevarieerde bescheiden bebouwing van deze straten is in het algemeen van geringere historische waarde dan de bovenbeschreven elementen van het stadsplan; deze onderdelen zijn evenwel onmisbaar in de totale historische ruimtelijke structuur van Vianen.

De aanwijzing van dit gebied tot “beschermd stadsgezicht” houdt evenwel geenszins een bevestiging in van de bestaande toestand. In het bestemmingsplan met beschermende maatregelen (artikel 37, lid 5 van de Wet op

de Ruimtelijke Ordening), dat uit de genoemde aanwijzing voortvloeit, kan de aard van de te nemen maatregelen per onderdeel van het stadsplan verschillen naar gelang van de aanwezige historische karakteristiek van het stadsbeeld, en naar gelang van de meest gewenste ontwikkeling hiervan in het kader van een groter geheel.

Bij een verdere indeling in het voor aanwijzing voorgestelde gebied kan op grond van het historische karakter de volgende indeling in drie klassen gegeven worden:

Klasse A:

gebied van groot belang vanwege het patroon van straten en wegen, het profiel en de groenvoorziening van de openbare ruimte en de afmetingen en vormgeving van de bebouwing (hoogte, breedte, gevelindeling, bekappingen), benevens de aard van de toegepaste materialen.

Klasse B:

gebied van belang vanwege het patroon van straten en wegen, de rooilijnen van de bebouwing aan de openbare ruimten en de “schaal” van de bebouwing.

Klasse C:

gebied van belang vanwege de hoofdstructuur van straten en wegen, benevens de hoogte van de bebouwing.

Tot de klasse A kan worden gerekend de bebouwing langs de Voorstraat met de kerk, de Kortendijk en de Langendijk tussen de nummers 2-26 en 1-17.

Tot de klasse B: het overige gedeelte van de Langendijk, het Hofplein, de Buitenstad en het gebied rond de kerk, dat de Korte Kerkstraat bevat en het zuidelijkste gedeelte van de Kerkstraat met de beschermde monumenten Kerkstraat 62-64-66.

Tot de klasse C: de overige straten van de kern van Vianen, voor-zover deze binnen de aangegeven begrenzing liggen.

Deze indeling in klassen en de omschrijving mogen slechts gezien worden als een uitgangspunt voor de in het kader van een bestemmingsplan te nemen stedenbouwkundige maatregelen. Aan uitwerking hiervan in plan en voorschriften zullen nadere onderzoekingen ten grondslag moeten liggen over de wijze waarop “oud” en “nieuw” op een zinvolle wijze voor de toekomst geïntegreerd kunnen worden.

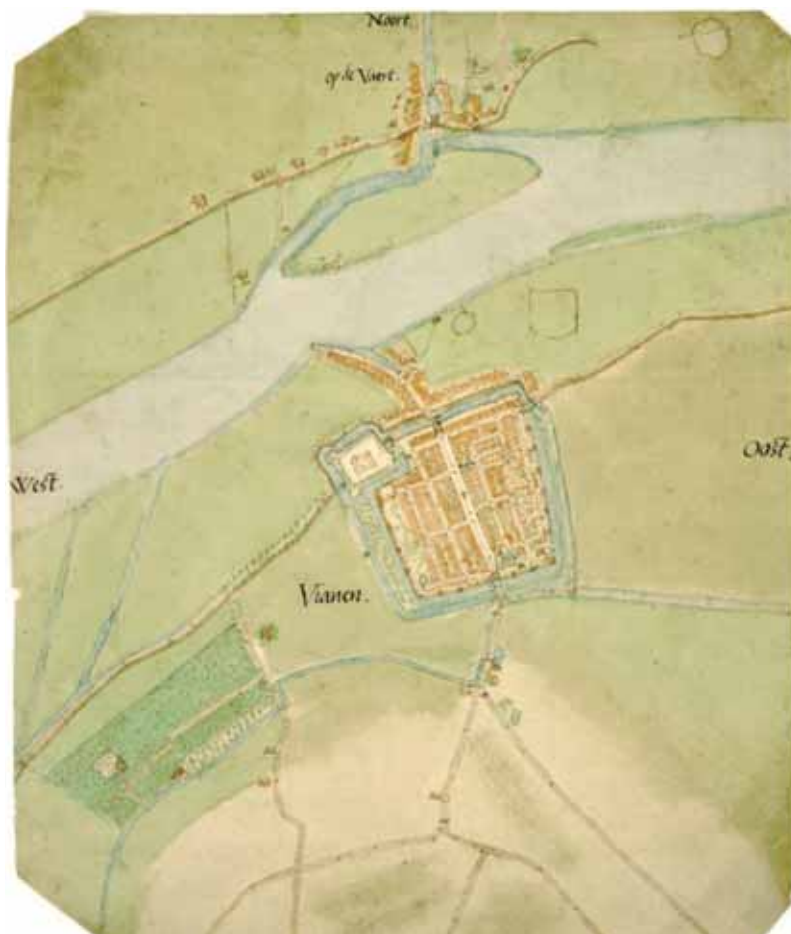

1

Geschiedenis

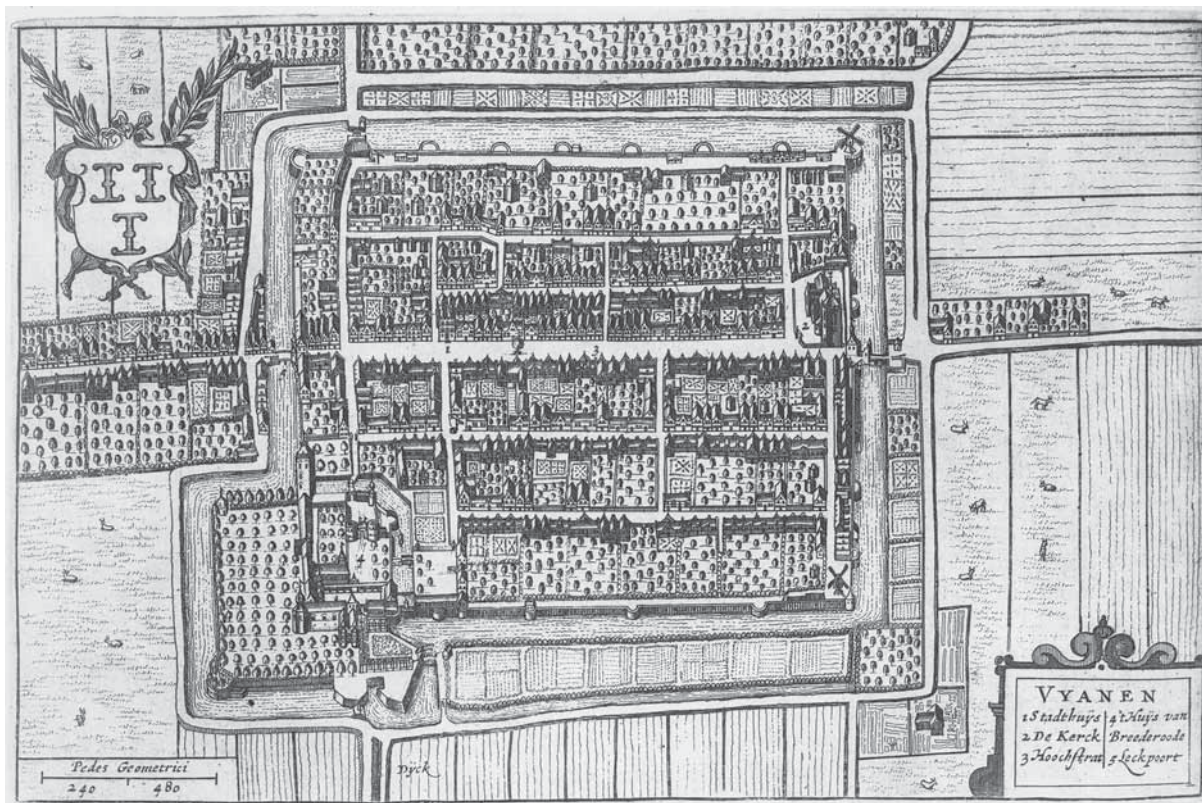
Archeologische vondsten maken duidelijk dat er al in de bronstijd (2000-800 v. Chr.) sprake was van menselijke bewoning in het noordelijk deel van het gebied dat we nu kennen als de Vijfheerenlanden. Pas vanaf de vroege middeleeuwen kan worden gesproken van kleine nederzettingen in deze omgeving.

In het midden van de 10de eeuw zijn het de Utrechtse kapittels van de Dom en van Oudmunster, welke de grootschalige ontginning van het gebied ter hand nemen. Ook het terrein waarop in 1335 het nieuwe Vianen werd aangelegd viel binnen deze ontwikkeling. Ondanks latere wijzigingen zijn in de huidige stadsplattegrond elementen aan te wijzen die waarschijnlijk teruggaan op de oorspronkelijke ontginning. De vroegere Haagwetering vormde daarvan een onderdeel en ging later op in de zuidelijke stadsgracht. In het oostelijk deel van de stad bleven restanten van het waaivormige verkavelingspatroon van de ontginning Klein Hagen bewaard.

Afb. 2 Stadsplattegrond van Vianen van Jacob van Deventer (1565)

Vianen ontving al in 1271 marktrechten van bisschop Jan van Nassau. Met het aantreden van Willem van Duivenvoorde, die direct met de Hollandse graaf was verbonden, kwam in 1335-1336 een eind

Afb. 3 Stadsplattegrond van Vianen van John Blaeu (1645)

aan de Utrechtse invloed. Hij was het die de stad liet omgrachten en bemuren en verleende de stad nieuwe privileges. In de stadsbrief werd onder meer gesproken over jaar- en weekmarkten, de organisatie van het plaatselijk bestuur en de rechtspraak.

De nieuwe stad kreeg een grondplan op basis van een onregelmatig vierkant van ongeveer 500 bij 500 meter. In de noordwesthoek kwam rond 1370 het kasteel Batestein tot stand (afgebrand in 1696). Aan de westzijde kwam een meer planmatige invulling tot stand met twee evenwijdig aan de Voorstraat lopende achterstraten met een tussenafstand van ca. 40 m. Het patroon met drie bebouwingsstroken aan weerszijden van de Voorstraat met secundaire dwarsstegen is vandaag de dag nog steeds herkenbaar.

De stadsmuur was oorspronkelijk voorzien van 17 halfronde muurtorens en rondelen. De defensieve functie kwam in de loop van de 17de eeuw te vervallen. Na het opheffen van de tol werden de Oostpoort aan het einde van de Langendijk en de Landpoort bij de Grote Kerk in de 19de eeuw gesloopt.

Grote veranderingen in het stadsbeeld hebben zich tot het midden van de 20ste eeuw nauwelijks voorgedaan. Het stratenplan zoals Van Deventer dat de situatie van omstreeks 1560 weergeeft (afb. 2) komt in grote lijnen overeen met dat van vandaag de dag. Wanneer we deze kaart echter vergelijken met de kaart van Blaeu (1649, afb. 3) en de kadastrale minuut (1822, afb. 4) is wel opvallend dat de dichtheid van de bebouwing in de loop der eeuwen aan veranderingen onderhevig is. Blaeu toont aan de randen van de stad minder bebouwing en laat aan de oost- en westzijde verschillende hooibergen zien. Ook de kadastrale minuut toont opvallend veel lege plekken. Mogelijke verklaring vormt de ernstige wateroverlast in de 18de eeuw.

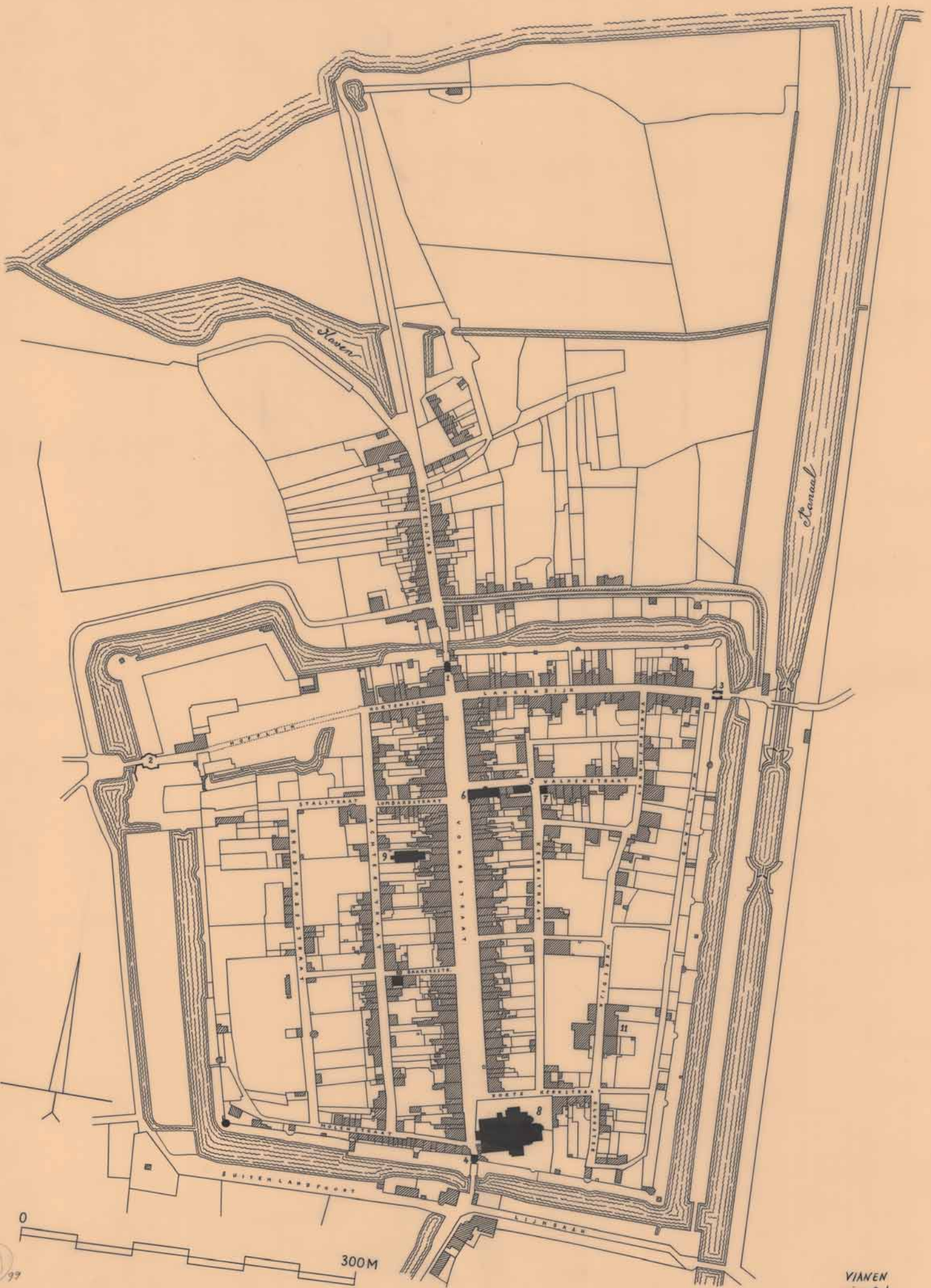

Afb. 4 Kadastrale minuut van Vianen (1822)

Mede daardoor vond een ernstige waardedaling van de huizen plaats en werden toen tal van panden gesloopt.

De oudste vermelding van de buitenstad dateert uit 1520. Op de bekende kaart van Jacob van Deventer is te zien dat er sprake is van een haventje, maar tevens van een havenhoofd aan de zijde van de Lek. In het midden van de 17de eeuw was er sprake van een echte havenwijk. Na de aanleg van het Merwedekanaal in 1892 verloor de haven zijn functie en kreeg de buitenstad een ondergeschikt karakter. Rond de wijk ligt een verhoogde brede strook, welke thans de ruimtelijke begrenzing vormt.

99
25%

300M

VIANEN
minuutplan
coll. T. Broeze

99-030791

2

Stedenbouwkundige analyse

Inleiding

Als gestichte stad kent Vianen een regelmatig grondplan met een vrij recht stratenverloop. De Voorstraat en de Kort- en Langendijk dateren in aanleg vrijwel zeker uit de pre-stedelijke periode. De verklaring voor het afwijkende stratenpatroon in de noordoosthoek van de binnenstad wordt eveneens gezocht in een reeds van voor de aanleg van de stad daterende situatie. Concrete bronnen omtrent de planmatige aanleg ontbreken. Naar een mogelijke samenhang tussen de breedte en diepte van de oorspronkelijk uitgegeven percelen is tot op heden maar beperkt onderzoek gedaan. Opvallend is dat de kadastrale minuut laat zien dat de perceelscheidingen in de bouwblokken aan de Voorstraat niet doorlopen in die langs de achterstraten. Gezien de in de bouwblokken van west-oost en oost-west doorlopende perceelgrenzen zal aan weerszijden van de Voorstraat aanvankelijk sprake zijn geweest van doorgaande kavels in handen van één eigenaar. De hoofdbebouwing ontwikkelde zich langs de Voorstraat, terwijl aan de achterstraten sprake was van ondergeschikte bebouwing.

Het gebied aan de westzijde van de Voorstraat kent twee van noord naar zuid lopende straten, thans de Achterstraat en de Brederodestraat, oorspronkelijk de Eerste en Tweede Westachterstraat. Langs deze straten ontwikkelde zich aanvankelijk een hoofdbebouwing aan de oostzijde, waarbij de opzet (bouwmassa en -hoogte) aanzienlijk kleiner was dan langs de Voorstraat. Opvallend is de aanwezigheid van tuinen en boomgaarden in het doorgaande bouwblok tussen de huidige Brederodestraat en de vroegere stadsmuur. Hiervan is het beeld ten opzichte van de kadastrale minuut nauwelijks gewijzigd. Vergeleken met Blaeu, die een vrijwel aaneengesloten bebouwing laat zien, geeft de kadastrale minuut grote delen met onbebouwde percelen. Sinds het eerste kwart van de 19de eeuw zijn echter weer vrijwel volledig aaneengesloten straatwanden ontstaan.

Aan de oostzijde van de Voorstraat was eveneens sprake van twee achterstraten, met het aan de noordzijde al genoemde afwijkende verloop. Opvallend is hier – in tegenstelling tot de westzijde – de aanwezigheid van een veststraat [Walsland]. In het laatste kwart van de 20ste eeuw is het stratenverloop in het zuidwestelijke deel van de binnenstad ingrijpend gewijzigd. De kaart van Blaeu toont aan de oostzijde van de stad eigenlijk het spiegelbeeld van de westzijde. Ook hier is sprake van grote open gebieden met tuinen. Hooibergen geven aan dat er sprake was van agrarische activiteit.

Straatbeschrijvingen

De beschrijving van de karakteristieken van elke straat is gebaseerd op de kaart van Blaeu (1645), de kadastrale minuut (1822), de omstreeks 1948 getekende gevelwanden en een analyse van de

◀ De kern van Vianen volgens het kadastrale minuutplan van 1822 met de huidige benaming van de straten

[Tekening T. Brouwer, 1986. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort]

bestaande situatie. In het algemeen kan worden gesteld dat er vooral langs de Voorstraat sprake is van bebouwing met een meer stedelijk karakter. De gevels van de huizen hebben hier veelal een bovengemiddelde kwaliteit. De huizen zijn hier vaak in zichzelf karakteristiek door bouwmassa en (voorgevel)architectuur. Dat geldt in mindere mate ook voor de zijstraten van de Voorstraat en voor de Korte- en Langedijk. Bij de overige straten met oudere bebouwing geldt dat de gevels hier wel bijdragen aan het totaalbeeld, maar in zichzelf vaak weinig kwaliteit hebben. De waarde van het straatbeeld wordt hier bepaald door de samenhang van het geheel. Bij de verbindende stegen tussen de Voorstraat en de van noord naar zuid lopende vroegere 'achterstraten' (Lombardstraat, Bakkerstraat, Stadhuisstraat, Keizerstraat, Stalstraat, Oliestraat en Koestraat) is de bebouwing van de hoekpanden van de hoofdstraten vaak beeldbepalend. In de stegen zelf is over het algemeen sprake van eenvoudige kleinschalige bebouwing.

Achterstraat (afb. 5)

Afb. 5 De Achterstraat gezien naar het zuiden. Rechts de achterzijde van de R.-K. kerk Maria ten Hemelopneming.

Oorspronkelijk heette deze straat de Eerste Westachterstraat. Deze loopt van de Kortendijk tot de Molenstraat, waarbij de Lombard- en de Bakkerstraat de verbinding met de Voorstraat vormen.

Opvallend is dat de kaart van Blaeu aan beide zijden aaneengesloten bebouwing laat zien. Er is dan sprake van een grote afwisseling in woonhuizen met de nok loodrecht, dan wel evenwijdig aan de straat. De binnenterreinen lijken dan in hoofdzaak als tuin, moestuin of boomgaard in gebruik zijn. De kadastrale minuut geeft aan dat aan het begin van de 19de eeuw veel percelen onbebouwd zijn. De in 1948 getekende gevelwand van de oostzijde toont dat de bebouwing weer is verdicht en dat de resterende open erven meestal met een tuinmuur van de straat zijn afgescheiden. De thans aanwezige bebouwing heeft een gevarieerd karakter. De meeste huizen hebben maar één bouwlaag, waarbij de nok in beide richtingen voorkomt. Van de door Blaeu getoonde huizen bleef vrijwel niets over.

Uitzonderlijk is de 17de-eeuwse trapgevel van Achterstraat 69. De voormalige stadsboerderij Achterstraat 95 vormt een herinnering aan het agrarisch verleden.

De bebouwing aan de westzijde van de straat is ook nu nog grotendeels aaneengesloten. Hier komen wel aanzienlijk oudere huizen voor. Achterstraat 34-36 en 38-40 dateren nog uit de 16de eeuw. Hetzelfde geldt voor de voormalige stadsboerderij Achterstraat 86-88. Genoemde huizen hebben twee bouwlagen en de nok evenwijdig aan de straat. De kopgevels en brandmuren zijn als trapgevel uitgevoerd. De meeste bebouwing dateert van het einde van de 18de tot het begin van de 20ste eeuw. Er is sprake van zowel gepleisterde gevels als schoon metselwerk.

Achterstraat 5 (afb. 6)

Geklemd tussen twee panden onder een mansardekap, met de dakenok haaks ten opzichte van de straat, waarvan er één, nr. 7, is gedateerd: 1925, ligt het gebouw van één bouwlaag onder een met pannen gedekt zadeldak evenwijdig aan de straat. In de witgepleisterde gevel met sierankers is een 17de-eeuwse, gemetselde bakstenen poort opgenomen tussen iets naar voren springende pilasters, waarop bolvormige vazen staan. De boogaanzet van de poort staat op natuursteen blokken. Boven de poort zit een hooiluik. Uiterst links de toegangsdeur tot de woning; zesruits-schuifvensters. Een dakkapel, het bovenlicht boven de deur en een raam zijn een toevoeging uit 1948, toen het pand gewijzigd werd van een woning annex schuur en berging in een volledige woonbestemming. Het inwendige heeft een enkelvoudige balklaag haaks op de voorgevel. Dit gebouw zal het koetshuis en dienstwoning geweest zijn tot een der huizen aan de Voorstraat, vermoedelijk nr. 15.

Achterstraat 67 (afb. 7)

Diep pand van een bouwlaag met lijstgevel en een kapverdieping onder met blauwe pannen belegd wolfdak. De gepleisterde voorgevel is asymmetrisch van indeling: de voordeur met bovenlicht zit uiterst links, waarna drie vensters. Twee vensters op de verdieping. De gevel wordt besloten met een houten gootlijst met klossen. Staafankers. Het inwendige is in 1967 ingrijpend verbeterd; in 1976 volgden het dak en de voorgevel, waarbij onder andere de indeling der vensters gewijzigd werd. Het pand zal uit het midden van de 19de eeuw dateren. Het staat niet aangegeven op de kadastrale minuut.

Achterstraat 69 (afb. 8)

Diep pand van één bouwlaag met kap-verdieping tegen trapgevel, waarin twee geprofileerde waterlijsten boven elkaar, een iets gedrukte ontlastings-boog boven het verdiepingsvenster, sierankers en een uitgekraagde toppilaster op beeldhouwde kop. De trappen hebben natuurstenen afdekplaten. Kiezoren in voor- en rechter zijgevel. De onderpui is in de 19de eeuw gewijzigd, waarbij de 17de-eeuwse puibalk gehandhaafd is gebleven. Hij is gepleisterd en een deur en zesruits-venster zijn erin aangebracht. In de 19de eeuw is het verdiepingsvenster vergroot tot een zesruitsvenster tot op de waterlijst, waarboven een iets getoogde ontlastingsboog. Hiernaast en op de toppilaster gekrulde muurankers. In het inwendige een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel.

Afb. 6 Achterstraat 5

Afb. 7 Achterstraat 67

Afb. 8 Achterstraat 69

Afb. 9 Achterstraat 22 - hoek Stalstraat

Afb. 10 Achterstraat 34-36-38-40

Achterstraat 22/hoek Stalstraat 2 (afb. 9)

Dit pand, dat aangegeven staat op de kadastrale minuut, dateert in zijn huidige vorm uit omstreeks 1860. Het is een voor de Achterstraat minder vaak voorkomend type, namelijk een diep pand onder een geknikte kap. De vijf gevelopeningen brede voorgevel heeft een ingezwenkte top die door een geprofileerde lijst wordt afgesloten. Zowel aan de Achterstraat als aan de Stalstraat bevindt zich een ingang. Die aan de Achterstraat is rijker uitgevoerd met een pilasteromlijsting en hoofdgestel op beeldhouwde consoles. Pal op de hoek in de Stalstraat is een uitgebouwde étalagekast aangebracht, versierd met kleine zuiltjes.

Achterstraat 34-36-38-40 (afb. 10)

Vier aaneen gebouwde dwarse panden uit de 16de eeuw, ieder op vrijwel vierkante plattegrond, van twee bouwlagen hoog, onder een met rode pannen belegd zadeldak evenwijdig aan de rooilijn. Aan de rechterkant eindigt nr. 34 tegen een tuitgevel. Nr.40 wordt links door een trapgevel besloten. De scheidingsmuur tussen de nrs. 36 en 38 steekt boven het dak uit en is eveneens een trapgevel. Beide trapgevels zijn het product van de restauratie in de jaren 1984-1986. Aan de achterkant is nr. 34 van een lagere aanbouw onder zadeldak voorzien. Nr. 40 heeft aan de achterzijde een lage aanbouw onder lessenaardak. De indeling van de voorgevels van de nrs. 34 en 36 is gespiegeld: aan het uiteinde een deur met bovenlicht, geflankeerd door een negenruitsvenster. Op de verdieping zitten zesruitsvensters. Rechte ankers en lieieankers zijn in de voorgevels zichtbaar. De nrs. 38 en 40 hebben beide een voordeur met bovenlicht en zesruitsvensters op begane grond en verdieping. De zes- en negenruitsvensters (indeling aangebracht tijdens de restauratie) zitten niet regelmatig verdeeld in het gevelvlak en zijn van ongelijke grootte, hetgeen het gevolg is van verbouwingen in de loop van de tijd. Bij alle huizen staat de trap tegen de achtergevel. Stookplaatsen zijn in alle gevallen tegen de zijgevel geplaatst.

Op de begane grond en de verdieping zijn zij van een samengestelde balklaag met gotische sleutelstukken voorzien. De kappen van de nrs. 38 en 40 zijn van eikenhout en zijn voorzien van krommers in de onderste spantbenen. Het complex is een goed voorbeeld van een serie aaneen gebouwde, maar op zichzelf staande, dwarse huizen.

Achterstraat 86-88

Deze wellicht nog 15de-eeuwse huizen komt in het volgende hoofdstuk ter sprake. Korthedshalve wordt daarnaar verwezen.

Brederodestraat (afb. 11)

De Brederodestraat (oorspronkelijk Zandstraat, later de Tweede Westachterstraat) loopt van de Stalstraat in het noorden tot aan de Molenstraat aan de zuidzijde van de binnenstad. Aan de oostzijde bestond de oorspronkelijke bebouwing meestal uit schuurtjes en stallen van de panden aan de Achterstraat. Aan de westzijde bevindt zich een aantal laatmiddeleeuwse huizen, waarvan er enkele tot midden vorige eeuw als stadsboerderij in gebruik waren. Achter de bebouwing aan de westzijde bevinden zich tuinderijen en boomgaarden, waarvan de percelen doorlopen tot aan de voet van de vroegere stadsmuur.

Afb. 11 De Brederodestraat gezien naar het zuiden

Brederodestraat 1 (afb. 12)

Op het voormalige kasteelterrein is een hoveniersbedrijf gevestigd. Het terrein is ommuurd. De fraaie toegangspoort bestaat uit twee gemetselde bakstenen hekpijlers met natuurstenen afdekplaten en wordt bekroond met stenen kogels, waartussen een smeedijzeren hek uit het midden van de 18de eeuw. Op het terrein staat een witgepleisterd gebouw op rechthoekige plattegrond van twee bouwlagen hoog onder een met rode pannen belegd wolfdak. Lange muurankers in de gevels. Mogelijk dateert het uit de 17de eeuw. Er tegen aan staat een bouwwerk, woning annex schuur van één bouwlaag onder zadeldak, met deels houten lattenwand uit de 19de eeuw.

Afb. 12 Brederodestraat 1 (toegangspoort)

Afb. 13 Brederoestraat 5

Afb. 14 Brederoestraat 21-23-25-27

Brederoestraat 5 (afb. 13)

Dwars huis van een bouwlaag tussen trapgevel links en tuitgevel rechts. De voorgevel is gepleisterd met ingesneden voegen en de indeling is symmetrisch: een deur in het midden wordt geflankeerd door een venster. In de linkergevel van geel-rode baksteen zijn na restauratie twee halve kruiskozijnen op de verdieping aangebracht, waarboven sporen van een dichtgezet rond venster. Achter het huis stonden bedrijfsruimten, die na restauratie in 1981 voor bewoning geschikt gemaakt zijn. Het pand kan oorspronkelijk uit de 17 de eeuw dateren.

Brederoestraat 21-23-25-27 (afb. 14)

Reeks aaneen gebouwde huizen en schuren met gelijklopende daknok evenwijdig aan de straat, maar onderling met verschillende niveaus van deuren, vensters en luiken. De huizen hebben een gepleisterde gevel en dezelfde gestucte profielen boven vensters en deuren. De voorgevels zijn in die trant gewijzigd aan het eind van de 19de eeuw. Alle komen voor op kadastrale minuut uit 1822. De panden 21-23, thans onder een gemeenschappelijke laat 19de-eeuwse kap, hebben ooit deel uitgemaakt van het Oude Mannenhuis. De nrs. 25 en 27 zijn woningen en het ongenummerde pand links daarvan is als opslagruimte in gebruik. Het ongenummerde rechterdeel (21-23) ter breedte van 12 meter en 7,70 meter diep heeft in de voorgevel keldervensters met gedraaide ijzeren spijlen, een deur en een deur met zijlichten. Onder de dakrand twee luiken die toegang tot de ruimte op de verdieping geven. In het inwendige is de begane grond in tweeën verdeeld. De rechterdeur is, gezien de schuine dagkanten, de oorspronkelijke toegang tot de beide ruimtes. De ruimte rechts van de zware scheidingsmuur is een travee breed, twee en een half vak diep en wordt overkluisd door ribloze kruisgewelven, die eindigen op bakstenen pilasters met kapitelen, eveneens van baksteen. De gewelven zijn wit gepleisterd, de pilasters vertonen sporen van een rode afwerklaag.

De wanden zijn (gedeeltelijk nog) betegeld met kwadraattegels in wit en mangaan. Lichtopening in de achtermuur. Deze ruimte is oorspronkelijk groter geweest, getuige bouwsporen in de achtergevel en de linkerzij gevel: de totale lengte heeft (minimaal) drie vakken bedragen bij een breedte van twee traveeën, zodat de huidige pilasters aan de rechterkant ooit de middenpijlers waren, waarop aan beide zijden de kruisgewelven uitkwamen. De ruimte links van de scheidingsmuur, die via een kleine deuropening met het rechterdeel is verbonden, beslaat drie vakken, onderling gescheiden door gordelbogen en overkluisd met tongewelven. Van de lichtopeningen in de achtermuur is de meest linkse dichtgezet. De verdieping is vier, oorspronkelijk waarschijnlijk vijf, vensteropeningen breed geweest, getuige de schuine dagkanten en een gedeelte van een eiken vensterbank, die aan de binnenkant van de voorgevel duidelijk te zien zijn. In twee openingen zijn nu luiken aangebracht, waardoor de verdieping toegankelijk is. De ruimte is thans onverdeeld, maar oorspronkelijk stond er een tussenwand, precies boven de scheidingsmuur op de begane grond. Aan de linkerkant was zodoende een zaal van drie gevelopeningen breed afgescheiden, die voorzien was van een schouw tegen de linkerzijgevel, waarnaast zich een doorgang naar het pand nr. 25 bevond. Een geprofileerde bakstenen schouwwang, de ronding van de vuurplaats en een gedeelte van de boezembalk getuigen daarvan. Door

de dikke pleisterlaag aan binnen-en buitenzijde zijn sporen van een trap aftraptoren niet teruggevonden.

Het type huis of zaal met een gelijkstraats, overkluisd onderhuis, die onderling niet toegankelijk zijn, komt in Nederland in de steden maar weinig voor. Het wordt voornamelijk aangetroffen bij kastelen, waarin de keukens en dienstvertrekken in een dergelijk onderhuis zijn ondergebracht en bijvoorbeeld bij belangrijke stedelijke gebouwen als raadhuisen. Zoals gezegd, heeft op deze plaats het Viaanse Oude Mannenhuis gestaan. Het onderhuis zal dienst hebben gedaan als keuken (rechts) en opslagruimte (links). Gezien het baksteenformaat (25 x 12 x 5-6 cm) en de gewelfconstructie van het onderhuis en de restanten van de schouw op de verdieping is een date-ring in de 16de eeuw aannemelijk. In de tweede helft van de 19de eeuw zijn de belendende percelen en de kappen gewijzigd en is het muurwerk van voor- en achtergevel verlaagd.

Hofplein (afb. 15)

Deze straat aan de noordzijde van de stad ontwikkelde zich grotendeels ter plaatse van het vroegere 14de-eeuwse, en in de 17de eeuw verbouwde kasteel Batenstein, dat in 1696 afbrandde. Met uitzondering van de poort werd de ruïne in de tweede helft van de 19de eeuw grotendeels gesloopt. Een groot deel van het terrein werd in de 19de

Afb. 15 Hofplein

Afb. 16 De pomp uit 1648.

Afb. 17 Hofplein 34

Afb. 18 Hofplein 36

eeuw ingenomen door de plaatselijke gasfabriek. Na de opheffing daarvan bleef een zwaar vervuild terrein achter. Aan de noordzijde het Hofplein werd in 1909 een nieuwe watertoren gebouwd (zie pag. 71). In 1969, 2004 en 2007 vond archeologisch onderzoek plaats op het terrein. Daarbij kwamen onder andere de funderingen van de kasteeltoren of donjon tevoorschijn (bijgenaamd St.-Pol of Simpletoren).

Bijzonder is de in 1898, ter gelegenheid van de troonsbestijging van koningin Wilhelmina, geplante linde met smeedijzeren hek. De bebouwing kent vooral qua bouwstijl en bouwperiode een uiteenlopend karakter. Zeer bijzonder is de zogenaamde Hofpoort aan het westelijke einde, waarvan het ontwerp aan Jacob van Campen wordt toegeschreven. Een ander bijzonder object vormt de uit 1648 daterende zandstenen pomp (afb. 16).

Hofplein 34 (afb. 17)

Witgeschilderd, uit baksteen opgetrokken pand, waarvan de achtergevel in de stadsmuur gebouwd is, even hoog als en ter rechter zijde aangebouwd aan nr. 36 en links eindigend met een schilddak. Beide panden dateren uit ongeveer het midden van de 19de eeuw. Zij komen nog niet voor op de kadastrale minuut van 1822. Zij zullen gelijktijdig gebouwd zijn.

Hofplein 36 (afb. 18)

Gebouwencomplex, waarin de stadsmuur is opgenomen, bestaande uit een woning, plaatsje en schuur, alles ter hoogte van een bouwlaag. De schuur staat op een plattegrond met een afgeronde hoek, is opgetrokken uit witgeschilderde baksteen en wordt door een met blauwe pannen gelegd, geknikt dak afgedekt. Op verdiepinghoogte aan poortzijde een hooi-luik. In het inwendige is de balklaag opgelegd op de muren.

De woning, aangebouwd aan nr. 34, onder een pannen dak tegen topgevel, is via het plaatsje en de voorgevel toegankelijk en bestaat uit een aantal naast elkaar gelegen vertrekken: een keuken met enkelvoudige balklaag, haaks op de voorgevel, met stookplaats en houten trap naar de zolder, de gang, een woonkamer en een onder-kelderde opkamer. In woon- en opkamer zijn de balken weg getimmerd, in de kelder met een vloer van rode en zwarte plavuizen zit een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel. De kelder wordt door een raampje in de voorgevel verlicht en is tevens via een deur in de voorgevel toegankelijk.

Hofpoort 18 (afb. 19)

De Hofpoort, ook wel Bospoort genoemd, omdat zij opende op de weg naar het Viaanse bos, gaf toegang tot het terrein van het in de 19de eeuw gesloopte slot Batestein. Zij werd omstreeks 1650 gebouwd, in de periode dat Johan Wolfert van Brederode verbouwingen aan het kasteel liet uitvoeren. De poort heeft een zeer onregelmatige plattegrond, die deels het gevolg is van de situering op een bastionvormige uitbouw, die bij Blaeu is getekend. Er was hier oorspronkelijk geen toegang tot het kasteel. Het fundament van de poort werd opgetrokken van afbraaksteen. Ook de onregelmatig gebogen tuinmuur, die aan de zuidzijde bij de poort aansluit, staat grotendeels op een bolwerk dat op de kaart van Blaeu voorkomt. De poort bestaat uit een gemetselde brug over de voormalige stadsgracht

met lage muren aan de buitenzijde. De poort zelf is een grotendeels uit baksteen opgetrokken bouwwerk met pilasters, hoofdgestel en attiek, bekroond door twee schildhoudende honden, waarin een ellipsvormige doorgang. Aan de zuidzijde sluit enig muurwerk aan, dat diende ter afsluiting van de bij het kasteel horende tuin en dat verlevendigd wordt door nissen en pilasters. Aan de binnenzijde van dit gedeelte zijn sporen van kruiskozijnen zichtbaar. Aan de stadszijde wordt de poort geflankeerd door wijkende muren met gepleisterde spaarvelden tussen gemetselde pilasters, die eindigen tegen pilaren. De velden worden gedekt door streken ingeslepen rode steen. De rest van de steen is, behalve elementen van Bentheimer zandsteen, een grauwe Utrechtse baksteen. De kiezoren werden geformeerd door het inhakken van schijnvoegen welke met voegspecie zijn gevoegd. In de linker penant van de muur aan de buitenzijde zitten twee natuurstenen gedenkstenen. De een, hoewel vrijwel niet meer te lezen, vermeldt in recht gehakte letters: 'VVF HEEREN...' Volgens een rapport uit 1960 (archief RDMZ) kwam ook nog het jaartal 1741 erop voor. De ander is een peilsteen met: 'WATERHOOGTE VAN // 16 MAART 1876 // 6.20 MR AP.' Over herstelwerkzaamheden in het verleden is weinig bekend. In 1912 viel een boom op de poort, hetgeen een restauratie in 1915 tot gevolg had, want de schade was niet zodanig dat de Hofpoort zou moeten worden afgebroken. De schildhoudende honden zijn weer terug geplaatst en de geschonden lijsten zijn met dezelfde steen bijgewerkt. De poort werd in 1960 door een aanrijding beschadigd en daarna hersteld. In 1985-'86 werd het metselwerk geconsolideerd.

Kerkstraat (afb. 20)

Deze straat ontleend zijn naam aan de Grote Kerk en loopt van de achterkant van het stadhuis tot de Korte Kerkstraat in het zuiden van de middeleeuwse stad. Aanvankelijk was er sprake van de Eerste Oostachterstraat. Ook hier is het grote verschil tussen de bebouwing in het midden van de 17de eeuw (Blauw) en aan het begin van de 19de eeuw (kadastrale minuut) opvallend. Eerst is er sprake van vrij dichte bebouwing aan beide zijden van de straat; ruim 250 jaar later is er aan beide zijden nauwelijks bebouwing over. Ook de

Afb. 19 De Hofpoort

Afb. 20 Kerkstraat gezien naar het noorden

Afb. 21 Kerkstraat 2, de voormalige stadswaag

Afb. 22 Kerkstraat 10

Afb. 23 Kerkstraat 28

gevelwanden van 1948 laten zien dat de bebouwing dan al voor een belangrijk deel is verdwenen. Aan de westzijde worden veel tuinen van de huizen aan de Voorstraat dan nog afgesloten door tuinmuren met een poortje. Aan de westzijde ontbreekt de bebouwing op veel plaatsen en is sprake van grote percelen welke als tuin of boomgaard in gebruik zijn.

Kerkstraat 2 (afb. 21)

Voormalige stadswaag. In oorsprong 17de-eeuws gebouw van één laag onder een met rode pannen belegd zadeldak tegen tuitgevel. Schouderstukken, waarop zandstenen kogels staan opgesteld. Voor de restauratie in de jaren 1975-'76 stonden er twee zware steunberen tegen de voorgevel en had het dak een wolf eind. Tijdens de restauratie werd de voorgevel aan Kerkstraat-zijde opnieuw opgetrokken en van een rondboogtoegang en luik in geveltop voorzien. Aan de kant van de Valkenstraat zijn twee vensters aangebracht in een verdiept veld met een van voor de restauratie afwijkende roedenverdeling. In het inwendige een samengestelde balklaag, waarvan de moerbalk op consoles evenwijdig loopt met de voorgevel.

Kerkstraat 10 (afb. 22)

In oorsprong laat 16de- of 17de-eeuws diep hoekpand met kapverdieping onder een iets geknikt schilddak, waarvan de voorgevel dateert van een verbouwing uit 1860 (gevelsteen). De drie traveeën brede voorzijde met schermgevel is symmetrisch ingedeeld met een voordeur met bovenlicht in het midden en zesruitsvensters terzijde. Op de verdieping drie vierruitsvensters. Hanekamstrekken boven deur en vensters. In het inwendige zware eikenhouten balken met een laatgotisch sleutelstuk, afgewisseld door slankere balken in het voorste gedeelte, evenwijdig aan de Kerkstraatgevel. De kapconstructie heeft eiken krommers in het onderste juk. In 1980 heeft een restauratie plaats gevonden, waarbij de indeling van het inwendige gewijzigd is.

Kerkstraat 28 (afb. 23)

Café¹. Uit rode baksteen opgetrokken gebouw met verdieping onder zadeldak evenwijdig aan de straat. De voorgevel staat op een natuurstenen plint, heeft hoeklisenen met basement en een geprofileerde waterlijst tussen de verdiepingen. De gevel is symmetrisch ingedeeld met een rondbogige toegang, die geflankeerd wordt door gekoppelde vensters. Hetzelfde schema doet zich voor op de verdieping, waarbij het middenvenster eveneens door gekoppelde vensters wordt geflankeerd. De ronde bogen boven deur en vensters worden extra benadrukt door bakstenen bogen op kleine, uitgemetselde consoles. Onder de dakrand zitten smalle vensters. Gevelsteen met: 'DE EERSTE STEEN // GELEGD DOOR // EA. LINDEMAN // 18-7-71'. Het inwendige is gemoderniseerd.

Kerkstraat 32 (afb. 24)

Verdiepingloos pand van vijf gevelopeningen breed onder mansardkap evenwijdig aan de straat. Twee van de drie dakkapellen zijn na restauratie toegevoegd. Licht getoogde vensters met strekken en dito voordeur met gietijzeren rooster in het midden. Voordeur versierd met doorbroken fronton. De gevel wordt door een houten kroonlijst aan voor- en achterzijde afgesloten. In het inwendige een enkelvoudige balklaag

evenwijdig met de voorgevel. Het pand zal uit omstreeks 1870 dateren, hoewel voordien ter plaatse, getuige de kadastrale minuut al bebouwing aanwezig was. Spijlenhek voor het huis.

Kerkstraat 62-64-66

Het complex komt in het volgende hoofdstuk uitvoeriger ter sprake, reden en wordt op deze plaats niet verder behandeld (zie pag. 78).

Kerkstraat 70 (afb. 25)

Dwars pand met verdieping onder zadeldak evenwijdig aan de straat. Dit oorspronkelijke kaaspakhuis werd in 1980 gerestaureerd en tot een dubbele woning verbouwd. In de witgepleisterde voorgevel bevinden zich thans twee deuren en een aantal kleine, ongedeelde vensters met luikjes en staafankers. Het gebouw dateert uit het midden van de 19de eeuw: het komt nog niet voor op de kadastrale minuut van 1822.

Afb. 24 Kerkstraat 32

Afb. 25 Kerkstraat 70

Afb. 26 Korte Kerkstraat

Korte Kerkstraat (afb. 26)

De Korte Kerkstraat loopt vanaf het Walsland naar de Voorstraat. Alleen de bebouwing aan de zuidzijde tussen Klooster en de Grote Kerk is van enige historische betekenis. Met uitzondering van de pastorie op nr. 3 zijn het alle in oorsprong dwarse, 17de-eeuwse panden van een bouwlaag. Zij zijn in 1969 in de huidige vorm gereconstrueerd, dan wel gerehabiliteerd.

Afb. 27 Korte Kerkstraat 3 (voormalige pastorie Grote Kerk)

Korte Kerkstraat 3 (afb. 27)

Pastorie der hervormde kerk². Groot, uit rode baksteen opgetrokken pand van vijf vensterassen breed en drie diep met verdieping onder met blauwe pannen gedekt schilddak met hoekschoorstenen en dakkapellen. De voorgevel bevindt zich aan de zijde van het plein naast de hervormde kerk. De voorgevel wordt met een geprofileerde kroonlijst afgesloten en is regelmatig van indeling. Voordeur met gesneden bovenlicht met eenvoudige pilasteromlijsting met hoofdstellijst. Alle vensters hebben hane-kamstrekken en zijn van stores voorzien. Rozetankers in de gevels aan voorzijde en opzij. In de gevel aan Korte Kerkstraatzijde zijn de linker twee vensters op de begane grond blind. De gootlijst is daar versierd met een tandlijstje. In het inwendige zit in de gang een stucplafond met bloemversiering uit de bouwtijd. Bij het trappenhuis rechts achterin een gestucte boog met decoraties uit dezelfde tijd. Het pand dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw. In de tuin, die wordt afgesloten door de stadsmuur, bevindt zich op de muur een uit baksteen opgetrokken theekoepel onder rieten dak, die aan de voorzijde driezijdig is gesloten. De koepel is in 1987 gerestaureerd.

Kortendijk (afb. 28)

De Kortendijk, in het verlengde van de Langendijk, bevindt zich eveneens op een oeverwal van de Lek. Deze vormde later als dijk de waterkering van de rivier. De straat in de noordwesthoek van de binnenstad staat loodrecht op de Voorstraat. Oorspronkelijk eindigde de Kortendijk ter hoogte van de huidige Achterstraat bij de toegang tot het kasteel. Tegenwoordig gaat de straat over in het Hofplein.

Afb. 28 Kortendijk

De kaart van Blaeu laat dezelfde gevarieerde bebouwing zien als thans nog het geval is. Deze bestaat uit panden van twee bouwlagen en een kap met afwisselend de nok loodrecht of evenwijdig aan de straat. Aan de noordzijde vormde de stadsmuur ook de begrenzing van de bebouwing aan de achterzijde. Aan de zuidzijde is sprake van een groter bouwblok tussen de Voor- en de Achterstraat, dat doorloopt tot aan de Lombardstraat. Veel van de huizen dateren in de kern uit de 17de eeuw. Kortendijk 5 heeft nog een trapgevel, terwijl de ouderdom van Kortendijk 8 zich verraaft door de kapvorm en de gevelankers.

Kortendijk 5

Het 17de-eeuwse huis met trapgevel wordt als voorbeeld van een diep huis verderop uitgebreid behandeld (zie pag. 72).

Kortendijk 9 (afb. 29)

Tweebeukig dwars pand van een bouwlaag met gelijkwaardig achterhuis. Beide bouwlichamen liggen onder een zadeldak met blauwe pannen. De voorgevel wordt met een geprofileerde houten kroonlijst afgesloten. De gevel is symmetrisch van indeling met een deur met pilasteromlijsting en hoofdgestel in het midden. Vensters met geprofileerde omlijstingen en terracotta versieringen in neo Lodewijk XIV stijl. De beide linkervensters zitten hoger in verband met een onderliggende kelder. De kelderopening naar de straat wordt door een fraai bewerkt ijzeren rooster afgesloten. De stoep voor het huis wordt door een eenvoudig spijlen hek afgegrensd. In 1971 is het gebouw gerestaureerd, waarbij een dakkapel door twee nieuwe vervangen werd en de kap vernieuwd is.

Kortendijk 8

Het tweebeukige diepe pand uit de 17de eeuw komt verderop breder ter sprake (zie blz. 73).

Langendijk (afb. 30)

De Langendijk is een dwarsstraat aan de noordoostzijde van de binnenstad, welke loopt van de Voorstraat tot de Brugdijk. Oorspronkelijk was er sprake van een landweg op een oeverwal langs de Lek. Deze veranderde later in een dijk.

Aan de noordzijde wordt de begrenzing van de tuinen aan de achterzijde gevormd door de restanten van de stadsmuur. Daarbij is nog een aantal waltorens herkenbaar. Twee daarvan fungeren als onderbouw voor een tuinkoepel. Volgens Blaeu liep het water van de stadsgracht toen nog tot aan de voet van de muur. Thans is er sprake van een vrij brede strook groen langs de gehele stadsmuur.

Volgens de kaart van Blaeu kende de straat in het midden van de 17de eeuw aan weerszijden nog een aantal onbebouwde terreinen. Ook op de kadastrale minuut is nog een drietal tuinen afgebeeld. De bebouwing bestaat in hoofdzaak uit woonhuizen van twee bouwlagen met de nok evenwijdig aan de straat.

De gevels van de huizen hebben een divers materiaalgebruik. De oudste panden zijn opgetrokken in baksteen en hebben accenten uitgevoerd in natuursteen. In de 19de eeuw zijn veel oudere gevels gepleisterd. In deze periode nieuw gebouwde panden hebben gevels

Afb. 29 Kortendijk 9

Afb. 30 Langendijk

in baksteen met accenten (deur- en raamomlijstingen) in pleisterwerk. Achter latere gevels gaan veelal oudere huizen schuil. Bij ingrijpende restauraties in het recente verleden heeft een aantal panden de voorgevels in schoon werk terug gekregen.

Afb. 31 Langendijk 1

Langendijk 1 (afb. 31)

Pand onder schilddak met blauwe en rode pannen belegd, met de dakenok 4/6 8 evenwijdig aan de Langendijk en deel-uitmakend van het hoekpand Voorstraat 6 (zie ook daar). De gevel aan de Langendijk is gepleisterd, evenals die aan de Voorstraat met gesneden voegen. De zes- en negenruitsvensters in de zijgevel zijn onregelmatig verdeeld en van ongelijke grootte. Op de verdieping is het eerste deel van de gevel blind. De vensters beginnen pas halverwege. Haaks op het gedeelte onder schilddak staat een achterhuis onder een met rode pannen belegd zadeldak, dat als opslagruimte dienst doet. De voorgevel is gepleisterd en heeft een luik in de geveltop. De linkerzijgevel bestaat uit rode baksteen, waarvan het bovenste gedeelte jonger is. Het gebouw onder het schilddak zal uit de 17de eeuw dateren, maar heeft wijzigingen ondergaan in de 19de en 20ste eeuw (pleisterwerk en raamindelingen).

Afb. 32 Langendijk 3

Langendijk 3 (afb. 32)

17de-eeuws pand tegen trapgevel met zeven trappen, afgedekt met geprofileerde natuurstenen platen en een toppilaster op console met leeuwen(?) -kop, een type 17de-eeuws huis dat op verschillende plaatsen in Vianen (Voorstraat, Langendijk, Achterstraat) voorkomt. De uit rode baksteen opgetrokken voorgevel heeft aan beide zijden klezoren in de koppelagen op de hoeken, zij het niet over de hele hoogte, aangezien met name het onderste stuk nogal gewijzigd is sedert de bouw. Tussen begane grond en verdieping bevindt zich een breed fries met siermetselwerk in de vorm van diamantkoppen. De indeling van de begane grond, die door een houten puibalk wordt beëindigd, is herhaaldelijk veranderd in verband met een pakhuisopslagfunctie. Op de verdieping zijn dichtgezette vensteropeningen met segmentbogen te zien. Door het sierfries heen is een opening met luiken aangebracht. In de geveltop zit thans een

19de-eeuws ovaal licht, waarboven een dieperliggende segmentboog met siermetselwerk Staaf-en sierankers. Het inwendige is op begane grond en zolder ongedeelde op een laag gangetje aan de rechterkant na, dat als het ware in de hoofdruimte is geschoven, waardoor er boven de gang een hangkamertje is ontstaan. Een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel is op de zijmuren met een console opgelegd. De balken zijn ongelijk van dikte. De 17de-eeuwse grenen sporenkap is niet beschoten en met gehakte telmerken (strepen en gaatjes) gemerkt vanaf de voorgevel.

Langendijk 15 (afb. 33)

Huis met zijkamer: een uit twee gedeelten samengesteld pand, waarvan het lage rechtergedeelte onder een zadeldak tegen tuitgevel met schoorsteen ligt. Het iets naar voren springende linkerdeel is twee bouwlagen hoog en ligt onder een met blauwe pannen belegd schilddak. Voor dit deel ligt een hardstenen stoep met eenvoudige stoephekken met spijlen. De voorgevel van het pand is gepleisterd en wordt met een geprofileerde houten lijst afgesloten. Het rechter gedeelte bevat twee zesruitsvensters en een dakkapel. In het linkerstuk, dat drie vensterassen breed is, zit een voordeur met gietijzeren rooster en gesneden bovenlicht, achtruitsvensters op de begane grond en zesruitsvensters op de verdieping. Dakkapel. Boven de deur en vensters van dit deel zijn in het stucwerk uit blokken samengestelde strekken gesneden. Lange lelievormige muurankers. Gezien de bouwmasa en muurankers kan het gebouw heel wel uit de 16de of vroege 17de eeuw dateren. De uiterlijke verschijningsvorm is thans midden 19de-eeuws.

Langendijk 49 (afb. 34)

Diep huis met kapverdieping onder zadeldak haaks op de straat, voorzien van een in blokverband gepleisterde en geschilderde schermgevel, afgesloten door een geprofileerde kroonlijst met tandlijstversiering. De gevel is niet symmetrisch ingedeeld, de voordeur zit aan de rechterkant. Rond de vensters lopen geprofileerde houten lijsten, die oorspronkelijk ook rond de deur waren aangebracht. Na restauratie is de tegenwoordige omlijsting met hoofdstel aangebracht. De huidige verschijningsvorm van het huis is midden 19de-eeuws. Het pand zal in oorsprong ouder, 17de- of 18de-eeuws, zijn.

Langendijk 55 (afb. 35)

Dwars huis met verdieping onder een zadeldak, belegd met blauwe pannen. Hoekschoorstenen. Het huis heeft een van blokpleister voorziene voorgevel en een geprofileerde kroonlijst. Asymmetrisch ingedeelde voorgevel met voordeur rechts van het midden. Op de verdieping vier vierruitsvensters. Het pand heeft een onderhuis, doordat het gelegen is tegen de dijk en op de stadswal. Het huis komt niet voor op de kadastrale minuut van 1822. Gezien de verschijningsvorm is een veronderstelde bouwdatum in het midden van de 19de eeuw te rechtvaardigen.

Langendijk 2 en 4/hoek Voorstraat (afb. 36)

Huis met verdieping onder met rode pannen belegd schilddak, met de nok evenwijdig aan de Langendijk. De gevels zijn gepleisterd met gesneden voegen en worden door een houten kroonlijst afgesloten. Nr. 2 heeft een tot in de Voorstraat omlopende winkelpui, met een losangeversiering

Afb. 33 Langendijk 15

Afb. 34 Langendijk 49

Afb. 35 Langendijk 55

Afb. 36 Langendijk 2 en 4 / hoek
Voorstraat

Afb. 37 Langendijk 6-8

Afb. 38 Langendijk 10-12-14-16-18

op de plint uit het derde kwart van de 19de eeuw. Ook het gedeelte nr. 4 heeft een winkelpui uit die tijd met een deur en venster, geflankeerd door ranke, versierde kolommetjes, die eindigen in een console. De pui wordt afgesloten met een hoofdstel. Het pand is onderkelderd. Langendijk 2 heeft een samengestelde balklaag, waarvan de moerbalk evenwijdig ligt met de Voorstraatgevel. Het hele pand zal oorspronkelijk uit de 17de eeuw dateren en is in de tweede helft van de 19de eeuw in zijn huidige staat gewijzigd.

Langendijk 6-8 (afb. 37)

Tweebeukig dwars pand onder twee evenwijdige zadeldaken met blauwe pannen belegd. Het achterhuis is iets breder dan het voorste gedeelte. De uit donkerrode baksteen opgetrokken voorgevel met geprofileerde kroonlijst heeft een iets vooruitspringende, gepleisterde ingangsrisaliet, waarboven een opzetstuk met palmet, alsmede segmentvormig gesloten vensters met stucversieringen. De vensters op de begane grond staan op een met blokpleister versierde plint, die van de verdieping staan op een cordonlijst. Gesmede hekjes zijn aangebracht voor de verdiepingervensters aan voor- en achterzijde. Aan de rechterkant geeft een deur toegang naar een (overdekte) gang naast het huis. Het huis is een van de weinige voorbeelden in Vianen die de toepassing van de eclectische stijl uit het derde kwart van de 19de eeuw laat zien.

Langendijk 10-12-14-16-18 (afb. 38)

Complex bestaande uit drie bouwlichamen. Nr.10-12 is een in oorsprong 17de-eeuws, dwars huis van een bouwlaag met zolder via een poort verbonden met nr. 14-16. Nr. 14-16 is een dwars huis van twee bouwlagen met zolder, aan de rechterkant met onderkelderde opkamer. Dit is het oudste huis, dat volgens dendrochronologisch onderzoek reeds in 1468 ter plaatse zou hebben gestaan. Nr.18 is een eveneens 17de-eeuws dwars huis van een bouwlaag met zolder en onderkelderde opkamer links. Het complex is in 1986 gerestaureerd. Tijdens de werkzaamheden is het in elkaar gestort, waarna het weer is opgebouwd aan de hand van het bouwhistorisch onderzoek dat voor en tijdens de restauratie heeft plaats gevonden. Hoewel het oorspronkelijke pand in feite 'weg' is, was het toch zo belangrijk in de geschiedenis van het (Viaanse) woonhuis, dat de gegevens van het onderzoek in de woonhuistypologie in het eerste deel verwerkt zijn. Het bouwkundig onderzoek is gepubliceerd. Het dwarse, ondiepe huis 14-16 onder zadeldak tussen trapgevels, van vijf traveeën breed heeft aan de achterzijde een ondergeschikte aanbouw onder lessenaardak. Het huis zal oorspronkelijk vrijstaand geweest zijn: de nrs. 10-12 en 18 zijn ongeveer een eeuw later aangebouwd. Het pand is opgetrokken uit rode baksteen, (27,5/29 x 13,5 x 14 x 6,5 cm, 10 lagen = 77 cm). In de voorgevel zitten boven de vensters zandstenen frontons met baksteen vulling, waarschijnlijk tijdens een verbouwing in 1616 aangebracht. Een gevelsteen vermeldt dit jaartal. Vanaf de straat is de kelder via een met een segmentboog gedekte doorgang toegankelijk. De vertrekken op de begane grond en verdieping hebben een samengestelde balklaag haaks op de voorgevel. De moerbalken zijn voorzien van gotische sleutelstukken met peerkraalprofiel. De aan de rechterkant van voor naar achteren lopende kelder heeft een tongewelf.

Langendijk 26 (afb. 39)

Hoog dwars pand van twee bouwlagen en een kapverdieping onder zadeldak tegen tuitgevel, met een lagere achterbouw. De voorgevel is aan het eind van de 19de eeuw van een cementpleisterlaag voorzien met getrokken voegen en waarschijnlijk bij die gelegenheid gesplitst in een boven- en benedenwoning. De rechterzijgevel is blind met staafankers. Het pand dateert mogelijk uit de 17de eeuw, de achteraan-bouw uit de 19de.

Langendijk 28 (afb. 40)

Voormalige gebouw van het hoogheemraadschap de Vijfheerenlanden. Diep pand met verdieping onder een geknikt schilddak, opgetrokken uit donkerrode baksteen en versierd met groene, rode en gele baksteen. In de boogzwikken zijn eveneens tegels als versiering toegepast. Het gebouw ligt ten opzichte van de rooilijn een stuk naar achteren en het aldus ontstane voorterrein wordt door een gesmeed hek afgesloten. De ingang bevindt zich in een portiek, waarin een ge-denkklaar met: 'DE EERSTE STEEN // VAN DIT GEBOUW IS DEN // 18 JUNI 1902 GELEGD DOOR // W.N.J. VANSLIJPE // DIJKGRAAF VAN HET HOOGHEEMRAADSCHAP // DE VIJFHEERENLANDEN // IN TEGENWOORDIGHELD // VAN DE HOOGHEEMRADEN // G. DE VOR HZN // A.W. DE LEEUW JZN // A. KARS // B. KOOY AZN // DEN SECRETARIS-PENNINGMEESTER // R.BAGGERMAN // EN DEN DIJKOPZICHTER // C.J. VAN DER MEULEN'. In de zwikken boven de vensters op de begane grond staat 'VHL' en twee wapens. Het dijkcollege van 's Lands van Vianen was van oudsher in het stadhuis gehuisvest, aanvankelijk als mede-eigenaar, maar vanaf 1856 als huurder. Pas in het begin van de 20ste eeuw zou het waterschap met dit huis over een eigen onderkomen beschikken.

Langendijk 30 (afb. 41)

Tweebeukig dwars pand van één bouwlaag onder met rode pannen belegde zadeldaken met hoekschoorstenen. Het achterste deel is iets hoger opgetrokken en lijkt ouder dan het voorste stuk. De in het zicht komende gevels zijn alle gepleisterd. De voorgevel wordt door een houten kroonlijst afgesloten. De indeling van de voorgevel is asymmetrisch, met de deur, voorzien van een pilasteromlijsting op natuurstenen neuten rechts van het midden. Drie dakkapellen met vleugelstukken. Staafankers. Het huis is onderkelderd met gemetselde tongewelven. In het achterhuis leidt een stenen trap naar de kelder. De verdieping is via een houten (spil)trap te bereiken. Voor het huis fraaie waaievormige stoephekken aan beide zijden. In oorsprong kan het gebouw uit de 16de (achterstuk) en 17de eeuw (voorstuk) dateren; de huidige verschijningsvorm is eerste helft 19de-eeuws.

Langendijk 54 (afb. 42)

Laag dwars pand onder zadeldak met blauwe pannen. Het pand is vijf vensterassen breed met aan de linker kant een deurtje waarachter een gang, die in het buurpand nr. 52 zit. Tegen de achterzijde ter hoogte van de drie linkse vakken van de voorbouw is een dwars geplaatst gedeelte van twee vakken diep onder een wolfdak aange-bouwd. De hoek tussen beide is volgebouwd met een kelder met opkamer. Het pand is in oorsprong 17de-eeuws en werd in de eerste helft van de 19de eeuw gewijzigd. De voorgevel is gepleisterd met diep ingesneden voegen, bevat zesruits-

Afb. 39 Langendijk 26

Afb. 40 Langendijk 28, het voormalig gebouw van het hoogheemraadschap De Vijfheerenlanden

Afb. 41 Langendijk 30

Afb. 42 Langendijk 54

Afb. 43 Langendijk

vensters met brede middennaald en een middendeur met bovenlicht en geblokte pilasters met hoofdstel met platte consoles. Dakkapel, gootlijst op klossen, waaronder gedeeltelijk de gekrulde muurankers zitten. Het inwendige bevat links een kamer met een vlak stucplafond met eenvoudig bladornament in het midden en een gestucte schoorsteenmantelboezem met twee pilastertjes en een hoofdstellijst tegen het plafond. De kelder heeft een ribloos kruisgewelf op hoekpenanten. In de hoek tussen voor- en dwarse achterbouw bevindt zich de keldertoegang en de trap naar boven, waarvan het eerste kwart nog een stuk van een spiltrap is. Op de zolder van voor- en achterbouw staan grenen jukspanten; op de vliering staan grenen driehoekspantjes.

Langendijk 56 (afb. 43)

Hoog en dwars huis met verdieping onder met blauwe en rode pannen belegd zadeldak met hoekschoorstenen. Het middengedeelte van drie gevelopeningen breed springt licht naar voren. De voorgevel is gepleisterd en wordt door een geprofileerde kroonlijst met tandlijstversiering afgesloten. Twee dakkapellen met vleugelstukken. De voorgevel is symmetrisch ingedeeld. Op de begane grond bevinden zich zesruits schuifvensters en een deur met bovenlicht, voorzien van een pilasteromlijsting met hoofdstel met consoles en sierelementen. Boven de vensters op de verdieping bevindt zich terracotta versiering met bloemornamenten. In de gedeeltelijk gepleisterde rechterzijgevel met staafankers zitten klezoren in de koppenlagen bij de hoeken. De top is vernieuwd, evenals het venster, dat twee zesruits vensters ter plaatse vervangt, hetgeen nog vaag in het metselwerk zichtbaar is. Gezien de bouwmassa kan het pand uit de late 16de of de 17de eeuw dateren. De voorgevel is in het derde kwart van de 19de eeuw in de huidige uitmontering tot stand gekomen.

Lombardstraat (afb. 44)

De Lombardstraat is een van de stegen tussen de Voorstraat en de Achterstraat en ligt ongeveer recht tegenover het stadhuis. De naam verwijst naar de lombarden of geldschietters die hier in de middeleeuwen mogelijk gevestigd waren. Concrete bronnen hieromtrent ontbreken. De bebouwing is nogal divers en met uitzondering van twee 17de-eeuwse huizen eenvoudig van karakter.

Lombardstraat 10 (afb. 45)

Dwars huis onder zadeldak tussen puntgevels, met de daknok evenwijdig aan de straat. Het huis is vier vensterassen breed en heeft een voordeur links van het midden. De voorgevel is opgetrokken uit helderrode baksteen met klezoren op de hoeken. Boven de vensters met 19de-eeuwse verdeling zitten met blokken versierde ontlastingsbogen. Gootlijst op klossen, eveneens uit de 19de eeuw. De toegang op de begane grond is in de 20ste eeuw gewijzigd in een deur annex étalagevenster. De indeling van de vensters op de begane grond dateert van rond 1900, die op de verdieping hebben een vroeg 19de-eeuwse zesruitsverdeling. In het inwendige staat de enkelvoudige balklaag haaks ten opzichte van de voorgevel en rust op 17de-eeuwse consoles. Een binnenmuur verdeelt ruimte tot aan de trap in vrijwel twee gelijke delen. De trap bevindt zich in het midden tegen de achtergevel. op de verdieping is het een spiltrap. Stookplaatsen bevonden zich oorspronkelijk in het rechtervertrek op de begane grond en

◀ Afb. 44 De Lombardstraat vanuit het westen met op de achtergrond het stadhuis

▼ Afb. 45 Lombardstraat 10

in de beide vertrekken op de verdieping. Het is niet ondenkbaar dat het linkervertrek op de begane grond als bedrijfs- of winkelruimte diende en daarom niet verwarmd was. De onderste benen van de kapconstructie zijn krommers.

Molenstraat (afb. 46)

Deze straat in het zuidwesten van de binnenstad loopt van de Voorstraat naar de stadswal en ontleend haar naam aan de koren-molen die aan het einde ervan op de stadswal stond. De kaart van Blaeu laat al zien dat er vooral aan de zuidzijde sprake was van aaneengesloten bebouwing. Het betrof kleine eenlaags muurhuizen die tegen of op de stadsmuur waren gebouwd. Een aantal ervan was in gebruik bij de Heilige Geest- of Huisarmen [Molenstraat 15-25]. Volgens de kadastrale minuut was er rond 1822 minder dichte bebouwing. Pas in de 20ste eeuw kwam hierin verandering en ontstond de huidige situatie. Aan het einde bevindt zich een quasi-historisch landhuis, dat omstreeks 1975 tot stand kwam.

Afb. 46 Molenstraat gezien naar het westen

Valkenstraat – Valkenplein – Badhuisstraat (afb. 47)

Oorspronkelijk liep deze straat van de Voorstraat door tot aan de Varkensmarkt. Later kreeg het eerste gedeelte de naam Stadhuisstraat. Het bouwblok aan de noordzijde kende aanvankelijk ook ter plaatse van het huidige parkeerterrein (Valkenplein) enige bebouwing. Door het ontbreken van deze bebouwing en de gebrekkige staat van de panden aan de noordzijde van het parkeerterrein heeft dit gebied een enigszins rommelig karakter. Volgens de kadastrale

Afb. 47 Valkenstraat - Valkenplein

minuut stond hier onder meer de Franse School. Aan de noordzijde van het Valkenplein (Badhuisstraat) stond rond 1830 geen bebouwing. In het verdere rijtje huizen aan de noordzijde van de Valkenstraat bevindt zich een oorspronkelijke stadsboerderij [Valkenstraat 20]. De bebouwing aan de zuidzijde kent wel een aaneengesloten karakter, waarbij historische bebouwing en nieuwbouw elkaar afwisselen.

Valkenstraat 11 (afb. 48)

Vroeg 17de-eeuws tweebeukig dwars huis van oorspronkelijk één bouwlaag met kapverdieping, onder parallelle zadeldaken. Het pand heeft oorspronkelijk deel uitgemaakt van een serie, zo is aan het licht gekomen tijdens een bouwhistorisch onderzoek. Het huis is opgetrokken uit rode baksteen (25 x 12-12,5 x 5-5,5 cm, 10 lagen = 63 cm). De houtconstructie is in eiken (moer- en kinderbintlagen, sleutelstukken, spantbenen en muurplaten) en in grenen (vloeren en overige kaponderdelen).

De voorgevel is asymmetrisch van indeling en eindigt tegen een eenvoudige gootlijst op klossen. De voordeur zit links van het midden. In de gevel twee relieankers, alsmede een '6' en een '8'. In het inwendige heeft het voorhuis twee evenwijdig met de voorgevel lopende moerbalken met sleutelstukken aan de uiteinden, halverwege door een binnenmuur ondersteund. Het achterhuis bestaat uit verschillende niveaus en heeft een andere oriëntatie van de balklaag: het linkergedeelte heeft een tussenverdieping met kinderbintlagen, waarvan de uiteinden op eenvoudige sleutelstukken rusten; het rechtergedeelte heeft een samengestelde balklaag loodrecht op de voorgevel met eenzelfde sleutelstuk als voor. De kap van het achterste gedeelte wordt gedragen door twee spanten met eiken krommers, met gehakte merken, waarop rondhouten driehoekspanten.

De indeling van het huis in de 17de eeuw was als volgt: links voor een ingangshal met voordeur en een spiltrap tegen de scheidingsmuur met het achterhuis. Deze ruimte heeft hoogstwaarschijnlijk dienst gedaan als winkel- of bedrijfsruimte. Rechts voor was een zijkamer met stookplaats. Het achterhuis is van een gang voorzien, met links daarvan een kelder- of voorraadkamer, waarboven een opkamer met stookplaats en rechts een grote kamer met stookplaats, die mogelijk als keuken heeft gediend. De ruimte voor de 'opkamer' is verkregen door het verhogen van de zoldervloer: verdiepen van de kelderruimte had eerder voor de hand gelegen. Het huis is in de 18de eeuw verhoogd, waarbij de kapconstructie gehandhaafd bleef. De schouwen werden vernieuwd, doorgangen werden gewijzigd en het trapgat werd met een portaal omtimmerd. Aan het eind van de 19de eeuw heeft wederom een verbouwing plaats gevonden, waarbij vooren achtergevels werden gewijzigd, nieuwe schouwen geplaatst werden en vloeren en doorgangen werden veranderd. Na 1925 kreeg het gebouw een pakhuisfunctie en is het daardoor in verval geraakt. Tijdens de restauratie (1980-1983) is een haardsteentje gevonden met het jaartal '1628'. Mede gezien de jaartalankers met een '6' en een '8' lijkt een datering in die tijd heel goed te verdedigen.

Valkenstraat 20-22

Dit in oorsprong bij elkaar horend midden 16de-eeuws complex met houtskelet, komt in het volgende hoofdstuk bij de behandeling van het samengestelde huis aan de orde (zie blz. 79).

Afb. 48 Valkenstraat 11

Varkensmarkt – Weesdijk (afb. 49)

Beiden stonden ook bekend onder de naam Tweede Oostachterstraat en vormden de verbinding tussen de Langendijk en de Korte Kerkstraat. Het onregelmatige verloop ter hoogte van de Koestraat valt terug te voeren op de pre-stedelijke situatie. De bebouwing langs de straat gaat in een aantal gevallen terug tot de 17de eeuw. De aanwezigheid van een aantal vroegere stadsboerderijen verwijst naar het oorspronkelijke agrarische karakter van dit stadsdeel.

► Afb. 49 Varkensmarkt gezien naar het noorden

▼ Afb. 50 Varkensmarkt 28

Varkensmarkt 26 (afb. 50)

Boerderij met woongedeelte van een bouwlaag hoog onder met pannen gedekt zadeldak evenwijdig aan de straat. De uit rode baksteen opgetrokken voorgevel wordt afgesloten door een kroonlijst. De gevel is asymmetrisch van indeling: de voordeur zit links van het midden. Uiterst rechts bevindt zich een onderkelderde opkamer. In de gevel zijn jaartalankers aangebracht met 1843. De boerderij is oorspronkelijk ouder, gezien sporen in de linkerzijgevel van een andersoortige, helderrode baksteen en het voorkomen op de kadastrale minuut. Achter het woongedeelte is de driebeukige middenlangsdeelstal aangebouwd. Het dak van de schuur is gedeeltelijk met riet gedekt: een uitzondering in Vianen.

Voorstraat (afb. 51)

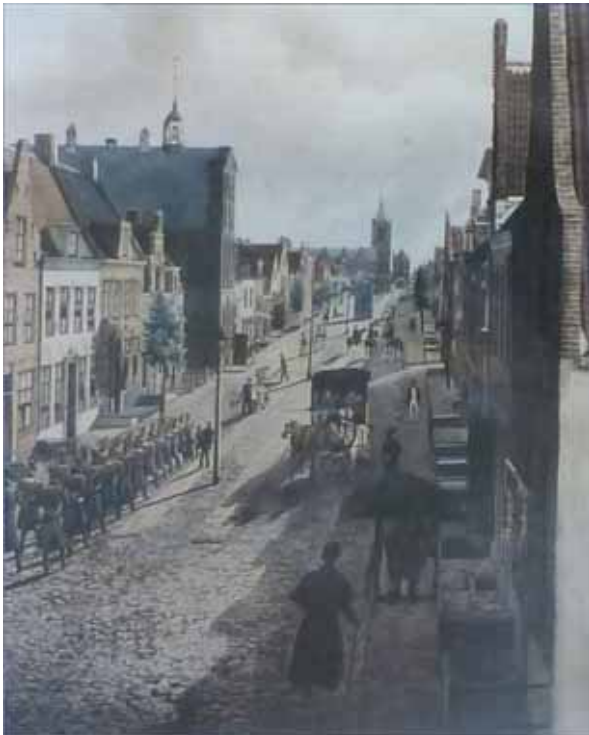
Voor de 14de-eeuwse stadsaanleg van Vianen vormde de Voorstraat een kade tussen twee ontginningsgebieden. De straat kreeg, ongetwijfeld met het oog op het houden van markten, een brede opzet. Aan de noordzijde vormt de Lekpoort nog steeds de begrenzing; aan de zuidzijde was dat de in 1858 afgebroken Landpoort. Visueel markeren de Lekpoort en de toren van de Grote Kerk de uiteinden van de straat. In het straatbeeld speelt ook de gevel van het stadhuis een belangrijke rol.

Afb. 51 De Voorstraat gezien naar het noorden. Op de achtergrond het stadhuis en de Lekpoort

Aan weerszijden van de straat liggen vrij diepe percelen; aan de westzijde tot aan de Achterstraat en aan de oostzijde tot aan de Kerkstraat. Aan de voorzijde was er aan beide zijden vermoedelijk al direct sprake van aaneengesloten bebouwing (afb. 52 en 53). Achter de huizen lagen tuinen. Deze zijn duidelijk te zien op de kaart van Blaeu. Volgens de minuut was er ook aan het begin van de 19de eeuw aan de achterzijde van de huizen nog sprake van grote open percelen, die in gebruik waren als tuin of boomgaard.

Kenmerkend voor de architectuur van de panden aan de Voorstraat is dat wonen en werken zijn gecombineerd in de vorm van een winkel op de begane grond en wonen op de eerste en tweede verdieping/zolder. Veel panden kennen een klassieke driedeling met een winkelpui op de begane grond, een verdieping met twee of drie vensters afgesloten met een gevellijst en daarboven een schilddak met pannen. Ook de vorm met top- of trapgevel komt veel voor. De architectuur is over het algemeen eenvoudig en ambachtelijk en bestaat of uit bakstenen, of uit al dan niet in blokverband gepleisterde gevels. De in hout uitgevoerde deuren en vensters zijn hierin als gaten uitgespaard en hebben spaarzame accenten in vorm van siermetselwerk of gepleisterde elementen. De panden worden in veel gevallen nog voorafgegaan door een hardstenen stoep. Daar waar de oorspronkelijke stoep verdween, is deze vaak vervangen door een strook (sier)bestrating met hardstenen opsluitbanden. Hierbij moet worden opgemerkt dat vooral in het laatste kwart van de 19de

Afb. 52 De Voorstraat vanuit het noorden

Afb. 53 De Voorstraat vanuit het zuiden

[Aquarel van O.W. Stavenisse de Brauw (ca. 1835)]

eeuw en de eerste helft van de vorige eeuw het aantal winkels aan de Voorstraat enorm toenam. Voordien was het aandeel van 'gewone' woonhuizen beeldbepalend. Deze hadden als regel een voordeur met twee vensters en een hardstenen stoep met dito palen. Van het oorspronkelijk straatprofiel resteert in een aantal gevallen de voor de panden aanwezige stoepen. Een aantal van de huizen is nog in het bezit van een hardstenen stoep, waarvan enkele ook met (delen van) het oorspronkelijke hekwerk {onder meer Voorstraat 56, 86 en 113}. Een vergelijking met de gevelwandtekeningen leert dat er sinds het midden van de vorige eeuw nog een aantal hekwerken verdween. Kenmerkend zijn de vroege panden van twee bouwlagen met een zadeldak evenwijdig aan de straat. Deze dateren vermoedelijk uit de 16de eeuw [Voorstraat 26, 28, 34, 36].

Aan de Voorstraat zijn de dakvlakken over het algemeen gedekt met rode (ca. 50 %) of gesmoorde (ca. 25 %) Hollandse pannen. Bij veel huizen is alleen het dakschild aan de straatzijde met (duurdere) gesmoorde pannen gedekt (ca. 25 %).

Afb. 54 Voorstraat 1

Voorstraat 1 (afb. 54)

Dwarshuis van twee bouwlagen en een kapverdieping onder een zadeldak evenwijdig met de straat. De gevel is gepleisterd en wordt afgesloten met een geprofileerde kroonlijst. Het pand is vijf gevelopeningen breed. De meest rechtse travee is afwijkend van indeling, door de aanwezigheid van een onderkelderd vertrek. De vensters hebben geprofileerde omlijstingen en een kuif. De deur heeft een pilasteromlijsting en hoofdgestel. Een stoephek staat voor het huis. In het inwendig een stucplafond met midden- en hoekstukdecoraties. De deuren en kozijnen met geprofileerde lijsten zullen uit het midden van de 18de eeuw kunnen dateren. In de 19de eeuw is de gevel verrijkt met ronde staven langs de kozijnen, stucruiven

boven de vensters en een stucplafond in het inwendige. De binnenluiken zijn nog 18de-eeuws.

Voorstraat 3-5, hoek Kortendijk (afb. 55)

Hoekpand uit oorspronkelijk de 17 de eeuw, het voormalige Hof van Brederode. Pand met verdieping onder schilddak met hoekschoorstenen, waarvan de daknok evenwijdig aan de Kortendijk loopt. De gevels zijn van een pleisterlaag voorzien en worden afgesloten met een eenvoudige houten kroonlijst. De dakkapellen hebben vleugelstukken. Het voorste gedeelte heeft een ingang aan de Voorstraat en een winkelpui uit de laatste decennia van de 19de eeuw. De deuromlijsting met paneeluur met gesneden middennaald en latei uit de eerste helft van de 19de eeuw aan de kant van de Kortendijk bevond zich voor het aanbrengen van de winkelpui aan de Voorstraat. De winkelpui aan de Kortendijk is een imitatie van die aan de Voorstraat en dateert van de restauratie in 1976. In het voorhuis bevindt zich op de begane grond en de verdieping een samengestelde balklaag op 17de-eeuwse consoles, evenwijdig aan de voorgevel. De balklaag van de begane grond is voor een deel aan het oog onttrokken door de inbouw van een winkelruimte. Een in de winkel opgestelde houten apothekerskast is uit Rotterdam afkomstig. Het pand is onderkelderd.

Voorstraat 11 (afb. 56)

Diep pand tegen 17de-eeuwse trapgevel met uitgekraagde toppilaster in siermetselwerk. De begane grondindeling is ten behoeve van een winkelfunctie gewijzigd in een etalage. De 19de-eeuwse verdiepingsvensters met de 17de-eeuwse ontlastingsbogen schieten door de geprofileerde bakstenen waterlijst heen. Het 18de-eeuwse, negenruitsvenster in de geveltop met dezelfde ontlastingsboog als op de verdieping staat op de waterlijst. Lelievormige muurankers zijn in de voorgevel aangebracht. Het metselwerk vertoont klezoren in de koppenlagen op de hoeken van de verdieping. De 19de-eeuwse ramen van de verdieping zitten in oudere kozijnen, die oorspronkelijk met een kruisraam gevuld waren. In het inwendige wordt de verdieping door een moer- en kinder-bintenbalklaag met 'buikvormige' consoles evenwijdig aan de voorgevel overdekt. Het huis zal uit de eerste helft van de 17 de eeuw dateren.

Voorstraat 13 (afb. 57)

Diep pand van twee bouwlagen en een halve verdieping onder schilddak met daknok haaks op de straat. Het uit rode baksteen opgetrokken gebouw wordt afgesloten met een kroonlijst met tandlijstversiering en heeft een winkelpui met etalageraam en deur uit omstreeks 1890. De vensters op de verdieping hebben geprofileerde lijst. De voorgevel met mezzanine is van omstreeks 1840.

Voorstraat 15 (afb. 58)

Dwars pand van twee bouwlagen en een mezzanine onder breed zadeldak met hoekschoorstenen. De achtergevel is maar twee bouwlagen hoog, waardoor het achterschild langer is dan het voorschild. De vier traveeën brede voorgevel wordt afgesloten door een kroonlijst, heeft een deur met pilasteromlijsting en hoofdstel links van het midden en zesruits vensters op de begane grond en verdieping. Gedeelde vensters zitten in de mezzanine. Rechts onder, vlak boven de plint is op een baksteen een inscriptie

Afb. 55 Voorstraat 3-5, hoek Kortendijk

Afb. 56 Voorstraat 11

Afb. 57 Voorstraat 13

Afb. 58 Voorstraat 15

Afb. 59 Voorstraat 31 - hoek
Lombardstraat

Afb. 60 Voorstraat 37

aangebracht met 'MA.V. TK'. In het inwendige (verbouwd) een kelder halverwege te linkerzijde en de trap naar boven halverwege te rechterzijde. Op de verdieping een samengestelde balklaag loodrecht op de voorgevel. Stoep met rechte zijhekken. De gevel zal uit de eerste helft van de 19de eeuw dateren. Het pand is in oorsprong ouder, mogelijk 17de-eeuws.

Voorstraat 31 – hoek Lombardstraat 2-2A (afb. 59)

Diep hoekpand met verdieping met daknok haaks op de Voorstraat, aan de voorzijde met een schild, achter tegen tuitgevel. De voorgevel is gepleisterd en wordt afgesloten door een kroonlijst en een goot op klossen. Aan Voorstraatzijde is een 19de-eeuwse winkelpui met twee ramen en een iets terugliggende middendeur aangebracht. De vroeg 19de-eeuwse vensters op de verdieping hebben geprofileerde lijsten en een brede middennaald. Lelievormige ankers. De 17de-eeuwse zijgevel aan de Lombardstraat is opgetrokken uit donkere geelrode baksteen en heeft helderrode baksteen in de strekken boven de vensters. In de zijgevel zitten 19de-eeuwse vensters en twee deuren. De gevel wordt door een bakstenen geprofileerde 17de-eeuwse goot afgesloten. Getuige de plaats van de staafankers verschilt het niveau van de verdiepingvloeren in de panden Lombardstraat 2 en 2A. Het voorste gedeelte heeft op de verdieping een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel, met een raveling links. Het plafond van het onderhuis van Lombardstraat 2A bestaat eveneens uit een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de Voorstraatgevel met dicht bijeen liggende balken op z'n plat, ondersteund door vroeg 17de-eeuwse consoles.

Voorstraat 37 (afb. 60)

Dwars pand in bescheiden eclectische vormen met verdieping onder zadeldak met de daknok evenwijdig aan de straat. De gepleisterde voorgevel wordt afgesloten door een kroonlijst met omkranste consoles. Het linkergedeelte van de begane grond wordt ingenomen door een winkelpui met twee uitstalkasten en een middendeur. Het venster op de begane grond en de vier vensters op de verdieping hebben afgeronde hoeken en geprofileerde stuclijsten met kuif. Dakvenster met vleugelstukken en opzetstuk met palmet. Gevelsteen: DE EERSTE STEEN // GELEGD DOOR // AEJW ROOSE·BOOM // 10 MAART 1874.

Voorstraat 39 (afb. 61)

Tweebeukig dwars huis met verdieping, waarvan het achterdeel lager ligt, onder hoge zadeldaken met daknokken evenwijdig aan de straat. De voorgevel van vier traveeën breed is van een pleisterlaag met ingesneden voegen voorzien en wordt door een eenvoudige kroonlijst beëindigd. De indeling is asymmetrisch; de voordeur met pilasteromlijsting en hoofdstel met consoles ligt links van het midden. De zesruitsvensters op de begane grond en de verdieping hebben een brede middennaald. Midden 19de-eeuwse terracottaversiering zitten onder en boven de verdiepingvensters (vgl ook nr. 53). Het dakvenster heeft uitgezaagde vleugelstukken. Stoephek over de hele breedte met knoppen en spijlen. De behandeling van de voorgevel is midden 19de-eeuws. Het gebouw zelf is veel ouder, waarschijnlijk uit de 16de of 17de eeuw, gezien de steile helling van de kap. In het inwendige bevinden zich stucplafonds.

Voorstraat 45 (afb. 62)

Tweebeukig dwars pand met verdieping onder met leien gedekt zadeldak met hoekschoorstenen voor en onder schilddak achter. De gepleisterde voorgevel wordt door een eenvoudige kroonlijst afgesloten. De indeling ervan is asymmetrisch: de van een pilasteromlijsting met hoofdgestel en consoles voorziene deur met bovenlicht zit links van het midden. Rechts zijn de vensters gereconstrueerd naar analogie van die aan de linkerkant. Alle vensters hebben geprofileerde lijsten. Twee dakkapellen met pilasters en rococo vleugelstukken. Fraaie gekrulde 17de-eeuwse muurankers. In het inwendige heeft de begane grond links een samengestelde balklaag loodrecht op de voorgevel. De rechtervoorkamer heeft een laat 19de-eeuws stucplafond. De achterkamer rechts heeft een stucplafond uit het begin van de 19de eeuw. Een half verdiept liggende kelder aan de achterkant is afgebroken. Op de verdieping ligt aan de voorzijde een (thans overdeelde) kamer met enkelvoudige balklaag en vroeg 17de-eeuwse consoles haaks op de voorgevel. De plaats van de oorspronkelijke schouw is tegen de rechterzijgevel. In het ten opzichte van het voorste gedeelte iets hoger liggende achterstuk bevindt zich de trap naar de zolder. Hier zit een samengestelde balklaag. De voorste zolder heeft een eikenhouten kapconstructie, bestaande uit twee jukken en een driehoekspant. Vanaf rechts gehakte telmerken. De door een schilddak gedekte achterste zolder heeft een grenenhouten kapconstructie van dezelfde opbouw. De gehakte merken beginnen hier aan de linkerkant. Het voorste deel van het huis onder het zadeldak zal uit het begin van de 17de eeuw dateren. Tamelijk snel daarna is de tweede beuk gerealiseerd. In de 18de eeuw hebben moderniseringsplaats gevonden (dakkapellen, voordeur en kozijnen). Het huis is tenminste tweemaal in de 19de eeuw gewijzigd. In 1808 werd in de tuin van dit pand ter vervanging van de te klein geworden schuilkerk aan de Voorstraat 97-99 een nieuw kerkgebouw neergezet, (bereikbaar via een zijgang in de kosterwoning op nr. 43), dat op zijn beurt in 1877 vervangen werd door de neogotische kerk Maria ten Hemelopneming aan de Achterstraat. Het huis zelf deed dienst als pastorie.

Voorstraat 49 (afb. 63)

Tweebeukig dwars huis met verdieping onder hoge, met pannen gedekt zadeldaken met hoekschoorstenen. De gepleisterde voorgevel wordt met een eenvoudige kroonlijst afgesloten. De indeling is asymmetrisch met een deur met pilasteromlijsting, gesneden latei en hoofdgestel rechts van het midden. Op de verdieping zesruitsvensters met brede middennaald. Dakkapel. In het inwendige bevindt zich op de begane grond rechts een samengestelde balklaag met console loodrecht op de voorgevel. Het achterhuis heeft rechts een kelder met troggewelven. Gezien de bouwmassa en de aard van de balklaag met consoles zal het huis uit het eerste kwart van de 17de eeuw dateren. De voorgevel is uit omstreeks 1820.

Voorstraat 53

Dit in oorsprong 16de-eeuwse, samengesteld pand wordt in het volgende hoofdstuk uitvoerig behandeld (zie blz. 80).

Afb. 61 Voorstraat 39

Afb. 62 Voorstraat 45

Afb. 63 Voorstraat 49

Afb. 64 Voorstraat 61

Voorstraat 61 (afb. 64)

Diep en breed pand met verdieping onder schilddak met de daknok haaks op de straat. Het pand is onderkelderd. De gepleisterde voorgevel heeft een cordonlijst onder de vensters van de verdieping en wordt door een geprofileerde kroonlijst afgesloten. De dakkapel is van vleugelstukken voorzien. De voorgevel is asymmetrisch van indeling: de voordeur met bovenlicht zit rechts van het midden. Boven deur en vensters zijn strekken in de pleisterlaag aangegeven. Het rechter-venster op de begane grond en de verdieping is breder dan de overige. Het gebouw zal uit de 17de eeuw dateren; de voorgevel is in het derde kwart van de 19de eeuw gemoderniseerd. Voor het huis ligt een natuurstenen stoep, die wordt afgesloten met een spijlenhek.

Afb. 65 Voorstraat 69

Voorstraat 69 (afb. 65)

Diep pand met verdieping en mezzanine onder met rode pannen belegd schilddak met de daknok haaks ten opzichte van de straat. De voorgevel is in de 19de eeuw van een pleisterlaag met blokvoegen voorzien en wordt door een geprofileerde kroonlijst afgesloten. De onderpui is in de 20ste eeuw gewijzigd ten behoeve van de winkelfunctie. De verdiepingervensters en die van de mezzanine hebben 18de-eeuwse lijsten, waartegen de pleister is aangezet. De muurdam links is breder dan die aan de rechterkant. Het lijkt waarschijnlijk dat bij de vernieuwing ervan in de 19de eeuw een osendrop (druipstrook) aan de linkerkant bij het pand getrokken is.

Afb. 66 Voorstraat 79-81

Voorstraat 79-81 (afb. 66)

Dwars pand met verdieping onder hoog, evenwijdig met de straat lopend, zadeldak met hoekschoorstenen en twee dakkapellen. De met blokken gepleisterde voorgevel wordt door een kroonlijst afgesloten. De indeling van de voorgevel is thans die van een onder en bovenhuis, aangebracht bij de verbouwing van de voorgevel in het midden van de 18de eeuw, waarbij de indeling van de begane grond gewijzigd werd. Vensters, deuren en dakkapellen hebben een segmentvormige beëindiging en natuurstenen onderdorpels. De voordeur naar het bovenhuis heeft een 18de-eeuwse profilering. De tot een winkel ingerichte benedenverdieping is opmerkelijk hoog en heeft in het voorste gedeelte onder het zadeldak een samengestelde balklaag van vier vakken loodrecht op de voorgevel. Moerbalken met laat 16de-eeuws sleutelstuk. Aan de linkerzijde zit een raveling ter plaatse van een voormalige schouw. Ook de verdieping is van een moer- en kinderbintconstructie voorzien. Stoephekken. De gevel kan uit het eerste kwart van de 18de eeuw zijn; het huis zelf is ouder, mogelijk laat 16de- of vroeg 17de-eeuws.

Voorstraat 97-99

Deze twee huizen uit de 16de eeuw worden in het volgende hoofdstuk beschreven (zie blz. 76).

Voorstraat 101-103 (afb. 67)

Ter plaatse van een stadsboerderij, uitzonderlijk in de Voorstraat, werd in 1907 het onderhavige pand, iets terugliggend uit de rooilijn neergezet. Het gebouw, oorspronkelijk een kantoor met woonhuis, is opgetrokken in een voor die tijd kenmerkende Berlagiaanse baksteenarchitectuur en bestaat uit twee bouwlichamen van respectievelijk een en twee bouwlagen hoog.

Voorstraat 113 – hoek Molenstraat 2 (afb. 68)

Tweebeukig pand met verdieping onder zadeldaken evenwijdig aan de straat met hoekschoorstenen en met haakse achterbouw, eveneens onder een zadeldak. Twee dakkapellen. De uit rode baksteen opgetrokken voorgevel uit 1825 is symmetrisch ingedeeld met een deur, voorzien van pilasteromlijsting met hoofdstel en een gesneden bovenlicht en wordt door een kroonlijst met tandlijstversiering afgesloten. Op de linkerhoek, vlak boven de plint een gevelsteen met: 'A. VAN ECK // LEID DEN // EERSTEN // STEEN OP // DEN 2DEN APRIL // 1825'. Fraaie, waaivormige stoephekken uit 1847. Aan de kant van de Molenstraat is het eerste gedeelte van de gevel blind. In het tweede gedeelte zitten vensters met zesruitsverdeling.

Voorstraat 115 – hoek Molenstraat (afb. 69)

19de-eeuws hoekpand met verdieping onder met rode pannen belegd zadeldak met schild aan de voorzijde. De gevels zijn gepleisterd en volgen ietwat het beloop van de bocht. Tegen dit huis was de Landpoort aangebouwd. In de kelders is een mogelijk restant daarvan aangetroffen.

Voorstraat 6 – hoek Langedijk (afb. 70)

Breed en diep hoekpand van vier vensterassen breed met verdieping met de daknok haaks op de Voorstraat onder een schilddak met blauwe en rode pannen bedekt. In de gepleisterde voorgevel zitten de vensters en deuren van het linker en rechter gedeelte op ongelijke hoogte en niet recht boven elkaar. Mogelijk zat er aan de linkerkant een poort of een overdekte steeg, die in de 19de eeuw achter de nieuwe gevel is verdwenen. Een eenvoudig geprofileerde gootlijst sluit de gevel af. In de huidige uitmontering is het huis uit het midden van de 19de eeuw, van oorsprong is het echter zeker ouder, 16de-of 17de-eeuws.

Voorstraat 8 (afb. 71)

Pand met verdieping, van drie vensterassen breed, bestaande uit een dwars voorgeeelte onder mansardekap, met een haaks daarop geplaatst, even hoog achterstuk onder zadeldak. De voorgevel is van een pleisterlaag met ingesneden voegen voorzien, wordt door een geprofileerde kroonlijst afgesloten en heeft een symmetrische indeling met een middendeur en een venster te weerszijden, twee vensters op de verdieping. Eenvoudige dakkapel. In de gevel zijn staafankers aangebracht. Aan achterzijde heeft de puntgevel segmentvormige bogen boven de vensters en kleine, dichtgezette, duivengaten. Oorspronkelijk dateert het huis uit de 17de eeuw. Het huidige voorkomen zal uit de eerste helft van de 19de eeuw dateren. De onderpui is in de 20ste eeuw vernieuwd.

Afb. 67 Voorstraat 101-103

Afb. 68 Voorstraat 113 - Molenstraat 2

Afb. 69 Voorstraat 115 - Molenstraat 1

Afb. 70 Voorstraat 6 - hoek Langendijk

Afb. 71 Voorstraat 8

Afb. 72 Voorstraat 22-24

Voorstraat 22-24 (afb. 72)

Dwars huis van twee bouwlagen met haaks aangebouwd achterhuis, waarvan de daknok op dezelfde hoogte ligt als die van het voorste deel. De voorgevel staat iets op vlucht. Zij is vier traveeën breed en is in de 19de eeuw gewijzigd aan vensters, deuromlijsting en gootlijst. 17de-eeuwse gekrulde muurankers. In het inwendige bestaat de constructie van het voorste stuk uit een samengestelde balklaag met een console onder de moerbalk, haaks op de voorgevel, het achterste stuk heeft de samengestelde balklaag evenwijdig met de voorgevel. De kapconstructie met kramers is van eikenhout en heeft gehaalde telmerken. Het huis lijkt, gezien de constructie van balklagen en kap uit de 16de eeuw te dateren. Dit komt overeen met een in het huis gevonden haardsteen, die als jaartal 1524 geeft.

Voorstraat 26 (afb. 73)

Pand met verdieping en mezzanine ter breedte van drie vensterassen onder zadeldak evenwijdig aan de straat. De uit rode baksteen opgetrokken gevel wordt door een eenvoudige kroonlijst afgesloten. De voordeur zit rechts en heeft een pilasteromlijsting met hoofdstel. Zesruitsvensters op de begane grond en de verdieping. De vensters hebben geprofileerde lijsten. In het inwendige zit een samengestelde balklaag met moer- en kinderbinten. Het pand kan oorspronkelijk uit de 16de of 17de eeuw dateren. De wijziging van de voorgevel heeft echter in de jaren tussen 1892 en 1914 in traditionele vormen plaats gevonden.

Voorstraat 28, hoek Stadhuisstraat

Dit dwarse huis wordt in het volgende hoofdstuk besproken (zie blz. 75).

Voorstraat 34 (afb. 74)

Dwars huis van twee bouwlagen en een kapverdieping onder zadeldak tussen een trapgevel links (reconstructie) en een tuitgevel rechts. Het dakschild aan de achterzijde loopt ver door. De met ingesneden voegen gepleisterde voorgevel vertoont een 19de-eeuws beeld. De onderpui wordt door een gekorniste en versierde lijst afgesloten. Een uitgebouwde etalagekast is hierin aangebracht, versierd met kolommetjes. De voordeur wordt geflankeerd door dezelfde kolommetjes. Op de verdieping zitten twee zesruits vensters en de gevel wordt door een geprofileerde kroonlijst met rozetten op het fries afgesloten. De rechterzijgevel vertoont sporen van een voormalige trapgevel. Getuige de houtconstructie in het inwendige blijkt het huis echter veel ouder te zijn. Op de begane grond ligt een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel. Op de verdieping is de samengestelde balklaag echter een kwartslag gedraaid en ligt haaks ten opzichte van de voorgevel. Onder de balken op de begane grond komen twee verschillende typen sleutelstukken voor: een sleutelstuk met peerkraalprofiel dat goed vergelijkbaar is met die in het stadhuis zijn toegepast (1473) en een wat kleiner sleutelstuk, waarbij de peerkraal gereduceerder in vorm is en met een buikvorm wordt afgerond. Mogelijk is dit type wat later. Het laat zich aanzien dat er in de loop van de 16de eeuw een grote verbouwing heeft plaats gevonden, waarbij de balklaag is gewijzigd (van samengesteld naar enkelvoudig?). De balklaag op de verdieping

is eveneens gewijzigd; dunnere balken zijn tussen de zware moerbalken gelegd. Zij kan uit de tweede helft van de 16de eeuw zijn. De 16de-eeuwse kap bestaat uit twee dekbalkjukkan op elkaar met krommers.

Voorstraat 52 (afb. 75)

Een goed voorbeeld van twee wat kleinere, voor wat het uiterlijk betreft 17de-eeuwse diepe huizen zijn de nrs. 52 en 54. Nr. 52 is een pand met verdieping onder zadeldak tegen een trapgevel met zes trappen en een uitgekraagde toppinakel. De begane grond is ten behoeve van een winkelfunctie gewijzigd; op de verdieping en in de geveltop zitten zesruitsvensters, waarboven ontlastingsbogen met verdiepte velden en natuursteenblokken in de bogen. De uitgekraagde toppilaster wordt door een bol bekroond. Gekrulde muurankers zijn op de beide verdiepingen aangebracht. Tussen de beide huizen bevindt zich een osendrop,

Voorstraat 54 (afb. 75)

Het kleine huis nr. 54 is een pand met verdieping onder zadeldak tegen een ingezwenkte topgevel. In het inwendige bevond zich oorspronkelijk op de begane grond een laat 15de-eeuwse, samengestelde balklaag evenwijdig aan de voorgevel, die in de 17de eeuw in een enkelvoudige balklaag is gewijzigd. De zware 15de-eeuwse moerbalk heeft een sleutelstuk met peerkraalprofiel (vgl. nr. 34) en onder de kleinere balken zijn consoles aangebracht. Op de verdieping ligt de enkelvoudige balklaag eveneens evenwijdig aan de voorgevel. Tegen de rechterzijgevel stond oorspronkelijk de schouw. De onderste spantbenen van de kap zijn eiken krommers. Een ontstaans-datum van dit huis ligt in de 15de of 16de eeuw. In de 17de eeuw is het ingrijpend verbouwd, waarbij de balklagen en de voorgevel zijn veranderd.

Voorstraat 56

Dit vierkante herenhuis wordt in het volgende hoofdstuk uitvoerig behandeld (zie blz. 82).

Voorstraat 88 (afb. 76)

Diep huis van twee bouwlagen en een kapverdieping tegen een 17de-eeuwse trapgevel met zeven trappen en een uitgemetselde toppilaster. Het bovenste deel staat op vlucht. De begane grondindeling is het resultaat van een restauratie, de vensters op de verdieping zijn in de 19de eeuw vergroot. Boven de verdiepingvensters zitten ontlastingsbogen, versierd met blokken. Boven de vensters van de begane grond is een houten 17de-eeuwse (?) puibalk zichtbaar. Tussen de begane grond en de eerste verdieping loopt een bakstenen waterlijst, waar de vensters doorheen schieten. Het metselwerk vertoont ter linker en rechter zijde klezoren op de hoeken in de kop-penlagen. Fraai gekrulde muurankers zijn tussen en naast de verdiepingvensters zichtbaar. In het inwendige ligt een samengestelde balklaag evenwijdig aan de voorgevel, voorzien van sleutelstukken met peerkraalprofiel. De schouw is tegen de rechterzijgevel geplaatst. Het is niet ondenkbaar, dat het huis uit de 16de eeuw dateert, in de 17de eeuw van een trapgevel is voorzien en in de 19de en 20ste eeuw is gewijzigd. Voor het huis staat een renaissance stoeppaal.

Afb. 73 Voorstraat 26

Afb. 74 Voorstraat 34

Afb. 75 Voorstraat 52 en 54

Afb. 76 Voorstraat 88

Afb. 77 Voorstraat 90

Voorstraat 90 (afb. 77)

Dwars huis van twee bouwlagen onder zadeldak met lagere, smallere achterbouw met schild. Van het vier traveeën brede pand staat het bovenste deel op vlucht. Tussen de begane grond en de eerste verdieping loopt een geprofileerde waterlijst. De voorgevel is gepleisterd en met voegen in gesneden en wordt door een eenvoudig geprofileerde lijst afgesloten. De voordeur, rechts van het midden heeft een getoogd bovenlicht en een pilasteromlijsting. Het venster rechts daarvan is eveneens getoogd en van geprofileerde lijsten voorzien. De vensters links op de begane grond zijn in 1976 aangebracht, ter vervanging van een winkelpui. De verdiepingvensters hebben een zesruitsverdeling met brede middennaald. Het pand zal, gezien de vrij steile kap, de waterlijst en het feit dat het bovendeel op vlucht staat, uit de 16de of 17de eeuw kunnen dateren. De pleisterlaag, deur en vensters zullen van het midden van de 19de eeuw zijn.

Overige dwarsstraten tussen de Voorstraat en de vroegere achterstraten [Stadhuisstraat, Keizerstraat, Bakkerstraat, Oliestraat en Stalstraat] (afb. 78)

De dwarsstraten vormen de verbindingen van de Voorstraat met de achterstraten. Van de oorspronkelijke bebouwing in de straatjes zelf bleef weinig bewaard. Kenmerkend en ook beeldbepalend zijn de lange zijgevels van de hoekpanden aan de kant van de Voorstraat. Aan de zuidzijde van de Bakkerstraat bevindt zich de voormalige synagoge van Vianen (afb. 79). Tussen de Achterstraat en de Brederodestraat heeft de Oliestraat een afwijkend beeld door de beplanting aan de noordzijde (afb. 80).

Afb. 78 De Stadhuisstraat naar het oosten, met rechts de zijgevel van het stadhuis

Afb. 79 De voormalige synagoge aan de Bakkerstraat

Afb. 80 De Oliestraat gezien naar het oosten

Zuidoosthoek binnenstad (afb. 81 en 82)

De zuidoostelijke kwadrant van de historische binnenstad is in het laatste kwart van de 20ste eeuw ingrijpend gewijzigd. Volgens de kadastrale minuut was er rond 1822 weinig bebouwing en waren de terreinen in gebruik als tuin of boomgaard. Bij de aanleg van de tegenwoordige straten is niet of nauwelijks rekening gehouden met het oorspronkelijke stratenpatroon. Vooral in het zuidoostelijke deel van de Weesdijk veranderde het verloop van de vroegere rooilijnen ingrijpend. Langs het zuidelijk deel van het Walsland en 't Klooster vormde de nog aanwezige stadsmuur de begrenzing van de bebouwing (afb. 83). Aan de zuidzijde werden muur en het rondeel op de zuidoosthoek ingrijpend gerestaureerd. Het verloop van de Korte Kerkstraat bleef tot aan het Klooster vrijwel ongewijzigd. Aan de zuidzijde bleef de historische bebouwing gehandhaafd. De straatnaam Klooster

Afb. 81 De nieuwe 'stadspoort' aan het oostende van de Korte Kerkstraat

Afb. 82 De bebouwing aan de oostzijde van de Weesdijk

herinnert aan een mogelijke kloosterstichting rond 1500, maar het is niet geheel duidelijk of deze ook tot uitvoering kwam. Achter en aan de zuidzijde vormt het groen achter de stadsmuur een belangrijke

Afb. 83 De gereconstrueerde stadsmuur met op de achtergrond de Grote Kerk

Afb. 84 De Buitenstad gezien vanaf de kruising Ringdijk-Zomerdijk

Afb. 85 Schippersplaats 1

Afb. 86 Buitenstad 58

Afb. 87 Buitenstad 12 - Ringdijk 1

ruimtelijke component. Hetzelfde geldt voor de groenstrook aan de voet van de stadsmuur, die vooral vanaf de Lijnbaan zichtbaar is.

Buitenstad (afb. 84)

De Buitenstad ontleent haar naam letterlijk aan de buiten de middeleeuwse ommuring gelegen bebouwing. Hoewel het hoogteverschil ten opzichte van het omringende terrein gering is, wordt de straat gevormd door een weg op een lage dijk, welke de verbinding vormt tussen de Lekpoort en de rivier. De oudste vermelding is uit 1541. Toen was er kennelijk al sprake van buitendijkse bebouwing.

De Buitenstad vormt een vrij brede straat die ter hoogte van de Schippersplaats naar het westen uitwaaiert. De afbuigende rooilijn vormt de voornaamste herinnering aan de vroegere haven.

Opvallend is dat het merendeel van de bebouwing uit later tijd dateert. Het merendeel van de tegenwoordige huizen gaat wat de bouwtijd betreft niet verder terug dan het begin van de 19de eeuw of is zelfs veel jonger. Mogelijk was er in de beginfase sprake van houten huizen, die in geval van beleg makkelijk konden worden gesloopt om zo een vrij schootsveld te krijgen. Een belangrijke uitzondering vormt Schippersplaats 1, dat blijkens de jaartalankers in de zijgevel mogelijk nog uit 1662 stamt (afb. 85). Een ander bijzonder object is de vroegere stadsboerderij Buitenstad 58 die vermoedelijk omstreeks 1800 werd gebouwd (afb. 86).

Oorspronkelijk lag de weg verhoogd ten opzichte van een smalle strook met stoepen voor de huizen. Sommige daarvan waren verlaagd ten opzichte van de kruin van de weg. Het bijbehorende hekwerk bleef alleen bewaard ter plaats van Buitenstad 47 en 49. In het wegdek is op veel plaatsen de keermuur met de hardstenen blokken nog wel aanwezig.

De architectuur van de huizen is over het algemeen zeer eenvoudig. De gevels zijn zowel in schoon werk als in pleisterwerk uitgevoerd. Het merendeel van de huizen heeft de nok evenwijdig aan de straat.

De toegang tot de buitenstad wordt vanaf de Ringdijk en de Zomerdijk gemarkeerd door twee forse panden (Buitenstad 12 - Ringdijk 1 en Zomerdijk 2, afb. 87 en 88).

Ringdijk-Zomerdijk (afb. 89 en 90)

De verhoogde rivierdijken aan de noordzijde van de binnenstad vormen de afsluiting met de rivier. Alleen aan weerszijden van de aansluiting met de buitenstad is sprake bebouwing. Voor het overige bieden beide dijken vrij uitzicht op de rivier de Lek en op de binnenstad. De Ringdijk maakt vanouds een bocht om het voormalige kasteelterrein.

Buitenlandpoort (afb. 91)

Deze breed opgezette straat loopt aan de zuidwestzijde van de historische binnenstad. De weg begint bij de Julianastraat op de plaats waar tot 1858 de Landpoort stond, de stadspoort aan het zuideinde van de Voorstraat. De waterloop in zuidwaartse richting vormt het restant van de vroegere Karnemelkshaven. Vanaf deze plaats begon de Oude Zederik, de vroegere trekvaart naar Gorcum. Een grote

▲ Afb. 88 Zomerdijk 2
◀ Afb. 89 De Ringdijk gezien in westelijke richting

Afb. 90 De Zomerdijk gezien in oostelijke richting

► Afb. 91 De Buitenlandpoort gezien naar het westen

▼ Afb. 92 Buitenlandpoort 1-3a

gedenksteen in de keermuur aan het begin herinnert aan de aanleg in 1658, in opdracht van Louise Christine van Braunfels Solms.

De kadastrale minuut laat zien dat er aan het begin van de 19de eeuw alleen op de kop van de vroegere haven enige huizen stonden (onder meer Buitenlandlandpoort 1-3a, afb. 92). De overige bebouwing aan de zuidzijde is voor een groot deel opgetrokken in de traditionalistische stijl van de dertiger jaren van de vorige eeuw.

Aan het einde splitst de brede straat zich in de Singellaan aan de westzijde van de stad (afb. 93) en de Beukenlaan naar het westen. Beide hebben een uitgesproken landelijk karakter. De Singellaan heeft aan weerszijden een bomenrij en biedt over vrijwel volledige lengte een vrij uitzicht op het westelijke deel van het centrum.

Afb. 93 De Singellaan gezien naar het noorden

3

Gebouwen

◀ **Het stadhuis voor de restauratie van 1956-1960**

[Foto G.Th. Delamarre, 1955. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort]

Inleiding

In dit hoofdstuk worden eerst vier gebouwen beschreven die in alle opzichten van groot belang zijn voor de oude stadskern van Vianen. Zij spelen niet alleen een beeldbepalende rol in het stads- en straatbeeld, maar zijn ook in architectuur- en bouwhistorisch opzicht van grote waarde. Een uitputtende beschrijving van de interieurs is achterwege gelaten.

Bijzondere gebouwen

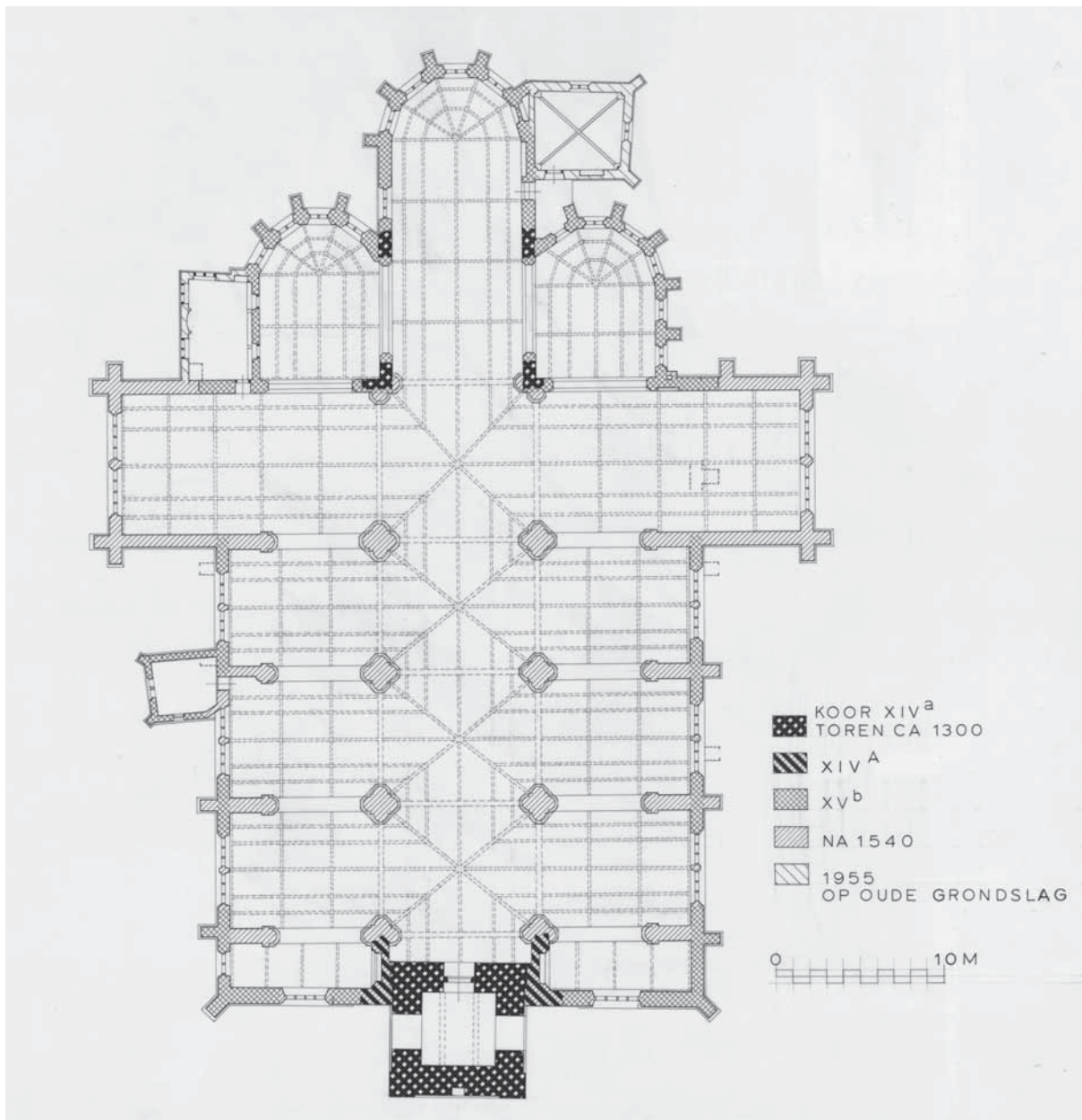
Grote Kerk (afb. 94 en 95)

Inleiding

Laatgotische, uit rode baksteen opgetrokken driebeukige kruis-kerk, met 5/10 gesloten koor en zijkoren, inwendig voorzien van houten, elkaar snijdende tongewelven; gedeeltelijk ingebouwde westtoren van vijf geledingen met helm en lantaarn. De kerk ligt aan het zuidend van de Voorstraat, ver uitstekend over de rooilijn vrijwel tegen de stadsmuur. De noord-zuid doorgang onder de toren ligt in de hartlijn van de straat.

Afb. 94 De Grote Kerk gezien vanuit het noorden

Afb. 95 Plattegrond van de Grote Kerk

[Tekening J. Jeehe, RCE Amersfoort]

Exterieur

De westelijke gevel van de zuiderzijbeuk is opgetrokken uit rode baksteen met speklagen van Römertuf in een afwisseling van drie lagen baksteen, drie lagen tufsteen. Spitsboogvenster met gaffeltraceringen op waterlijst. Onder het venster sporen van de 14de-eeuwse pseudo basiliek. In de geveltop zijn de vlechtingen zichtbaar van de topgevel van de 15de-eeuwse hallenkerk. Op de hoek een lage, overhoekse steunbeer, die eveneens een restant is van de 15de-eeuwse kerk. De westelijke gevel van de noorderzijbeuk is geheel uit rode baksteen en bevat een spitsboogvenster met gaffeltracering. Plint en waterlijst onder het venster. Ook in dit gedeelte zijn sporen zichtbaar van de 14de-eeuwse kerk (de plaats van het westvenster) en van de 15de-eeuwse hallenkerk (vlechtingen onder de geveltop en lage overhoekse steunbeer). De zuidgevel is voornamelijk uit rode baksteen opgetrokken, met uitzondering van de meest westelijke travee tot aan

het venster, waar het muurwerk tot de hoogte van de kleine steunbeer uit speklagen van bak- en tufsteen bestaat. Tot aan de zuidelijk toegang is bovendien tot een hoogte van 1,70 m tufsteen toegepast. Tot aan het transept drie tuitgevels met vlechtingen, waarin spitsboogvensters, voorzien van bakstenen traceringen met vis-blaasmotieven (de twee westelijke zijn origineel), waarboven een dichtgezette oculus en een klein rond venstertje in de geveltop. Boven de vensters zijn sporen zichtbaar, die erop wijzen, dat zij oorspronkelijk hoger geweest zijn. Lage waterlijst in de westelijke travee, corresponderend met het 15de-eeuwse werk en een hoge natuurstenen waterlijst, verspringend ter plaatse van de vensters, die bij de 16de-eeuwse bouwfase hoort. Rondboogtoegang met geprofileerde dagkanten. Zowel in het tufsteenwerk in de derde travee, als in het baksteenwerk in de vierde travee zijn de sporen van voormalige, 15de-eeuwse steunberen te herkennen. Dit gedeelte staat niet op een plint. Het zuidertransept heeft versieringen van blokken Ledesteen in de haakse steunberen, langs de dagkanten en in de geveltop. Hoog venster met bakstenen traceringen en rond licht in top. Plinten waterlijst. In de oostmuur van het zuidertransept zijn de sporen zichtbaar van een steunbeer en de helling van de geveltop, alsmede een lage waterlijst, die behoorde aan de 15de-eeuwse hallenkerk. In de zuidmuur van het hoofdkoor zit een dichtgezet spitsboogvenster, een lagere rondboog, een waterlijst, waarschijnlijk de daklijst van het 15de-eeuwse koor, een laag koorvenster en een kleine steunbeer, eveneens behorend tot het 15de-eeuwse koor. De aanbouw onder schilddak tegen het hoofdkoor is in de huidige vormgeving tot stand gekomen tijdens de restauratie. Een gedeelte van het muurwerk is 15de-eeuws. Inwendig een kruisribgewelf op kolommen met lijstkapitelen, gereconstrueerd naar vondsten. Onder het middenvenster van de oostgevel zit een gedrukte nis. De hoogte van de 15de-eeuwse steunberen is vaag zichtbaar in het huidige werk. Hoofd- en nevenkoren hebben alle een plinten (lage) waterlijsten uit de 15de eeuw.

De noordgevel is geheel uit baksteen opgetrokken en staat op een plint. De transeptgevel is, evenals aan de zuidzijde, versierd met blokken Ledesteen. In de kleine westelijke travee met een overhoekse steunbeer zit een laag spitsboogvenster op waterlijst, waarboven een dakmoet, overblijfselen van de 15de-eeuwse hallenkerk. In de eerste haakse steunbeer en het muurwerk direct daaraan volgend is duidelijk de aansluiting door middel van accoladebogen van het 15de-eeuwse met het 16de-eeuwse metselwerk te zien. Drie traveeën met spitsboogvensters, oculi en ronde lichten als aan zuidzijde; de traceringen zijn een reconstructie naar die aan de zuidkant. Het noordportaal staat schuin ten opzichte van de kerkplattegrond en heeft een trapgevel met gedraaide bakstenen pinakels. Rondboogtoegang in spitsboognis, geflankeerd door pinakels, gereconstrueerd kruisvenster op de verdieping. In de oostmuur van het transept, dat gelijk is aan dat aan de zuidzijde, zit onregelmatig metselwerk, behorend bij de voormalige hallenkerk. In het muurwerk van het hoofdkoor zit op dezelfde hoogte als aan de andere kant een dichtgezet spitsboogvenster. De aanbouw aan de noordzijde, die onder een kap loopt met het noorderzijkoor en vrijwel geheel het product van restauratie is, bevat de sacristie.

Afb. 96 De R.-K. Kerk Maria ten Hemelopneming gezien vanaf het Hofplein. Op de voorgrond het zuidelijk deel van het kasteelterrein

R.K. kerk Maria ten Hemelopneming; Brederodestraat 2 (afb. 96)

De R.K. kerk Maria ten Hemelopneming is gesitueerd tussen de Achterstraat, de Brederodestraat en de Stalstraat. De kerk is een driebeukige neogotische hallenkerk zonder toren of transept. Zij is georiënteerd. Het schip telt vier traveeën. Koor en noorderzijbeuk hebben een vijf-achtste sluiting; de zuiderzijbeuk bezit een aanbouw met sacristie en galerij, geflankeerd door een traptorentje. De aan de zuidwestzijde liggende pastorie is via een gang met de kerk verbonden. Aangezien het in 1807-'08 in de tuin van het pand Voorstraat 45 gebouwde kerkje te klein geworden was, werd in de jaren '70 van de 19de eeuw besloten tot het bouwen van een nieuwe kerk aan de Achterstraat, ter plaatse van het voorname huis Putlitz, dat overigens al in de 18de eeuw door een herberg/koffiehuis was vervangen. Met de bouw van een nieuwe kerk verviel de functie van de oude schuilkerk, die derhalve toen ook werd afgebroken. De aanbesteding van de bouw van het nieuwe gebouw vond plaats op 13 december 1877. Het werk werd door Johannes Dumolin voor f 71.470,- aangenomen. Het kerkgebouw naar ontwerp van Alfred Tepe, die eveneens de kerk van Everdingen zou ontwerpen in 1899, kon voor het eerst op 1 juli 1879 in gebruik genomen worden. In 1926-'27 werd zij van een kleurige afwerking in het interieur voorzien, die in 1956 onder een grijze pleisterlaag zou verdwijnen.

De uit donkerrode baksteen opgetrokken kerk staat op een hoog basement. De westfaçade heeft drie spitsboogvensters met traceringen, wordt geleed door versneden steunberen en heeft drie forse topgevels met een opklimmende vensterreeks. De noord- en zuidgevels zijn door tweemaal versneden steunberen geleed en bevatten spitsboogvensters met bakstenen traceringen en een onder de vensters doorlopende lijst. Op de daknokken van noorderzijbeuk en koor staat een ijzeren kruis. De zuiderzijbeuk met aangebouwde sacristie en tribune heeft een rechte beëindiging, waarin een groot, aan de onderzijde dichtgezet spitsboogvenster, een rondboogige toegangsdeur en een klein venstertje. Hiernaast een traptoren met licht-

spleten, galmgaten en een achzijdige, met leien gedekte spits. De dakkapellen hebben een tentdakje met piron. Toegangen zitten in de westgevel, de meest westelijke travee van de noordgevel (deze was de oorspronkelijke ingang, maar is thans dichtgezet) en aan de sacristie aan zuidoostzijde. Tegen de oostelijke koorsluiting bevindt zich een gedenksteen met: JOHANNES GOES LEGDE // 18 JUNI 1807 VAN DE VORIGE // EN 6 MEI 1878 DEN EERSTEN STEEN // VAN DEZE KERK // 1 JULI 1879 GEWIJD DOOR // MGR. A.I. SCHAEPMAN // EGBERTUS GEERDINK PASTOOR // P.G. KLOEK EN W. VAN STRAALEN JZN // KERKMEESTERS // J. DU· MOLIN BOUWMEESTER // A. TEPE ARCHITEKT.

Afb. 97 De voorgevel van het stadhuis

Stadhuis, Voorstraat 30 (afb. 97 en 98)

Aan de oostzijde van de Voorstraat ligt, uitstekend over de rooi-lijn, het aan de linkerkant vrij liggende stadhuis. Aan de achterzijde bevinden zich de gebouwen van het voormalige gasthuis. Het haaks ten opzichte van de weg gesitueerde, uit baksteen opgetrokken gebouw onder een met leien gedekt zadeldak tegen een schermgevel (voor en een trapgevel (achter) staat op een rechthoekige plattegrond van 28 x 10,50 m en is voorzien van een uit Namense steen opgetrokken, hoge voorgevel met kantelen. Het gebouw heeft een verdieping en een kapverdieping en een half ingebouwde, achthoekige traptoren tegen de linkerzijgevel. Zowel de hoogte (20 m) als de breedte van het diepe gebouw is opmerkelijk in de Voorstraat.

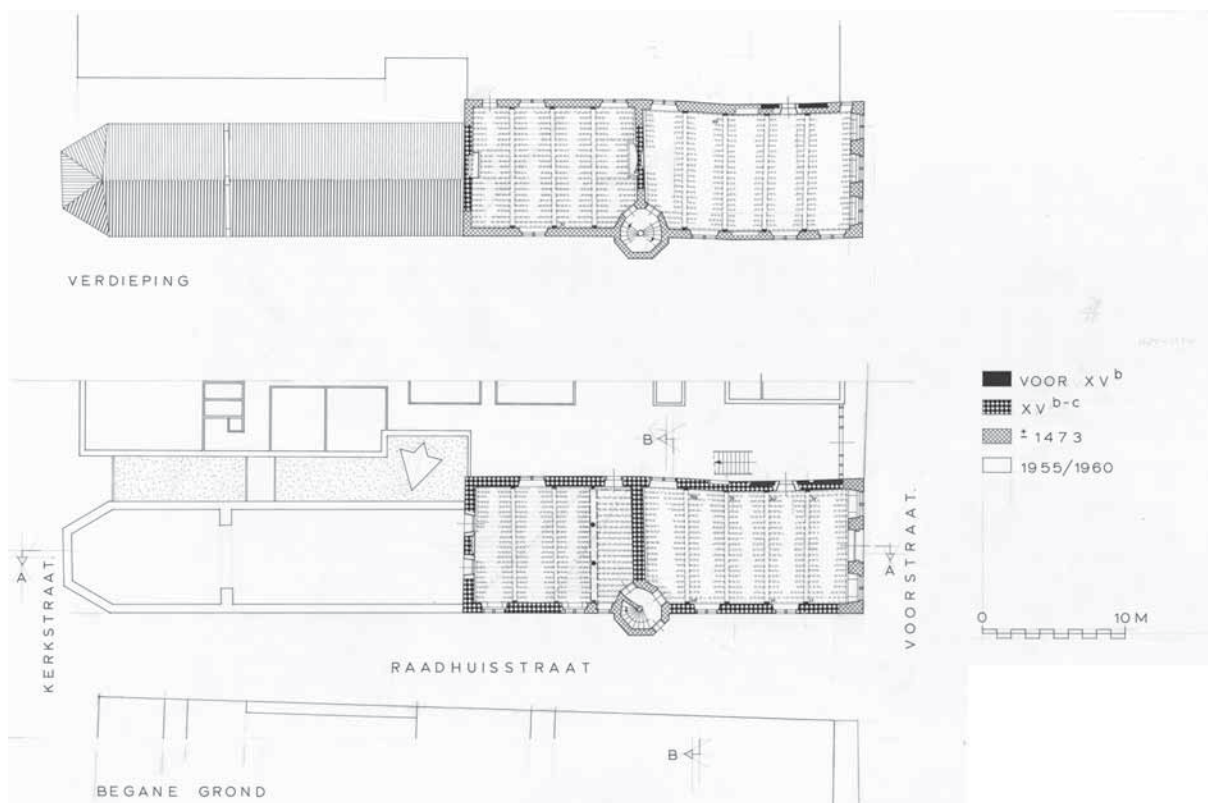
Materiaalgebruik en constructie

Het oudste, vroeg 15de-eeuwse gedeelte van het stadhuis is opgetrokken uit gelige baksteen, formaat 25/26,5 x 13 x 6/6,5 cm, 10 lagen = 73 cm, met gebruikmaking van muur-werk van een ouder, aan de rechterkant gelegen huis (formaat baksteen 29 x 14 x 6,5/7, 10 l = 81 cm), dat in 1926 is gesloopt. In 1473 werd het gebouw verhoogd in een rode baksteen (formaat 26,5/27 x 12,5/13 x 5,5/6,5 cm, 10 lagen = 75 cm en voorzien van een nieuwe kap en een voorgevel uit blokken Namense steen. De constructie van moer- en kinder-binten met korbelen, op de begane grond eindigend op natuurstenen neuten en sleutelstukken met peer-kraalprofiel op de begane grond en de verdieping, alsmede de kapverdieping bestaat uit eikenhout. Moerbalken liggen evenwijdig aan de voorgevel. De eiken kap bestaat uit twee op elkaar geplaatste jukken. De balkjukken van het benedengedeelte zijn vanaf de voorgevel op volgorde geplaatst en hebben gehaalde telmerken; die van de verdieping en de dak-sporen in de kap zijn door elkaar geplaatst. De (gemerkte) daksporen zijn voorzien van haanhouten. De kap heeft geen nokgording. De sporen zijn ter plaatse halfhouts gekeept. Op grond van dendrologisch onderzoek is de ontstaansdatum precies bekend: 1473. Het dak is met leien gedekt.

Geschiedenis

Hoewel Vianen in 1335 en 1336 met stadsrechten begiftigd werd door Willem van Duivenvoorde, heer van Vianen, is er van een stichting van een stadhuis in die tijd geen sprake. Het aan de linkerkant vrijstaande Viaanse stadhuis is pas in het begin van de 15de eeuw, getuige de resterende bouwsporen, aan de oostzijde van de Voorstraat opgetrokken op het erf van het gasthuis. Het was een diep gebouw van één bouwlaag met kapverdieping op een rechthoekige plattegrond, tussen trapgevels. In het metselwerk van de achtergevel zijn de sporen van de vroegere trapgevel nog zichtbaar. De inwendige ruimte was waarschijnlijk door een scheidingsmuur in een voor-en een achterhuis verdeeld. De voorgevel liep in de rooilijn van de overige bebouwing. Het raadhuis had de rechterzijgevel deels gemeenschappelijk met die van een reeds ter plaatse aanwezig pand. In 1473 werd het stadhuis vergroot. Daartoe werd het met ongeveer zes meter verhoogd in een rode baksteen. Tevens werd het met 1,40 meter naar voren uitgebreid en een nieuwe hoge schermgevel uit Namense steen, voorzien van waterlijsten en kantelen werd er voortgezet. De gotische venstertraceringen waren uit mergel. Gezien de hoogte van de gevel ten opzichte van het erachter liggende dak moesten de twee buitenste vensters op de tweede verdieping blind uitgevoerd worden. Tegen de lange noordgevel werd een veelhoekige traptoren gebouwd. Uit gevonden bouwsporen in de voorgevel aan de blinde vensters op de tweede verdieping en in de traptoren, die nog enige treden doorloopt boven de zoldervloer, om dan abrupt te eindigen, blijkt, dat men rekening heeft gehouden met het aanbrengen van nog een, of een hogere bovenverdieping. Deze is nooit gerealiseerd. Stookplaatsen bevonden zich op de begane grond tegen de achtergevel en op de verdieping te weerszijden van de scheidingsmuur bij de traptoren. In het voorhuis werd op de begane grond niet gestookt. Op de zolders zijn de rookkanalen nog zichtbaar. Ter plaat-

Afb. 98 Plattegronden van het stadhuis

[Tekening J. Jeehe, RCE Amersfoort]

se van de eerste moerbalk was in de achterzaal op de begane grond een travee afgescheiden door een $1\frac{1}{2}$ steens muur (formaat baksteen 24,5/25 x 12 x 5,8/6,3 cm). De muur is mogelijk voor of omstreeks 1600 aangebracht, gezien het baksteenformaat en gegeven het feit dat er een deurtje uit die tijd vanuit de traptoren op uit komt. Met zekerheid is de datering echter niet meer vast te stellen. De muur zou onderdeel uitgemaakt kunnen hebben van een publieke tribune voor de erachter liggende rechtkamer of vierschaar. De beide boven elkaar liggende, zandstenen venstertjes links naast de traptoren verlichtten de tribune en de hieronder liggende ruimte. Bij de restauratie van 1956-1960 is deze muur afgebroken en vervangen door een galerij op twee houten zuilen. Ter plaatse van de oude muur is toen een nieuw korbeelstel geplaatst. Het buitenpoortje van de traptoren heeft een korfboogvormige ingang en zou kunnen dateren van een vroeg 17de-eeuwse verbouwing, dus mogelijk uit de tijd van de verbouwing van de achterzaal, hierboven genoemd. Bij de restauratie van 1956-1960 zijn de stoep en de deur vernieuwd. Van de vensters in de linkerzijgevel dateren er nog maar enkele uit 1473, namelijk de twee kleine vensters links van de toren op de begane grond en de vensters te weerszijden van de toren op de verdieping. Het merendeel is vernieuwd, dan wel gereconstrueerd in basaltlava bij de laatste restauratie. Door het vooruit schuiven van de voorgevel uit de rooilijn kwam in beide zijgevels ruimte voor een venster in de hoek op de verdieping, van waar de kerk en de Landpoort aan de zuidkant en de Lekpoort en kasteel Batestein aan de noord- respectievelijk noordwestkant te zien waren. Dezelfde functie vervulde het in de verhoging van de achtergevel aangebrachte venster, dat uitzicht bood op de Oostpoort. Een volgende ingrijpende verbouwing vond plaats in de jaren 1733-

1737. Het stadhuis verkeerde zoals zoveel gebouwen in Vianen in een slechte staat. Tijdens de werkzaamheden werden de kantelen van de voorgevel afgebroken en vervangen door een ingezwenkte, afgeplatte topgevel. De voordeur, met kalk en het met snijwerk in Lodewijk XIV-vormen versierde bovenlicht werden bij die gelegenheid aangebracht. De vulling van de kruisvensters werd gewijzigd en in schuiframen met roedeverdeling veranderd. Het oude open 17de-eeuwse klokkentorentje werd eveneens vernieuwd in 18de-eeuwse vormen. Een voor het stadhuis gelegen bordes, nog vermeld in betalingen van de stad over 1736 en vaag zichtbaar op de kaart van Blaeu uit het midden van de 17de eeuw, was in het begin van de 19de eeuw al niet meer aanwezig. Ten behoeve van de schutterij werd het naastliggend pand in 1786 aangekocht en via een doorbraak in het muurwerk op de begane grond bij het stadhuis getrokken.

In 1839 vond een belangrijke wijziging in de indeling van het stadhuis plaats: in het voorste gedeelte van de begane grond en de verdieping werd een scheidingsmuur gezet en daartegenaan op de begane grond werd een tussenverdieping ingebracht, waarin de secretairie werd gevestigd. Beneden en op zolder waren cellen ingericht. Toen werden tevens enkele reparaties en verfraaiingen uitgevoerd: in de raadzaal in het achterste gedeelte van de begane grondverdieping werd een met stucwerk gedecoreerde schouw aangebracht en in de rolkamer op de verdieping werd een schoorsteen tot op zolder weggebroken. Het muurwerk werd van onkruid ontdaan, opnieuw gevoegd en gepleisterd. Vensters werden geheel of gedeeltelijk van roederamen voorzien. Eén venster, in de noordgevel op de begane grond werd gedeeltelijk dichtgezet in verband met de daarachter liggende tussenverdieping. Het houtwerk van deuren en luiken in het inwendige werd in een eiken-imitatiekleur geschilderd. De naast het stadhuis gelegen Hoofdwacht werd aan de achterkant ter lengte van 1,30 m ingekort en van een nieuw dak met pannen voorzien. In het bestek van de vernieuwingen en veranderingen aan het stadhuis wordt nadrukkelijk melding gemaakt van het opnieuw toepassen van afkomend materiaal, over het algemeen de baksteen, aan de nieuw op te trekken gedeelten. Tussen 1926 en 1929 werden het stadhuis en de naastliggende Hoofdwacht verbouwd. Daarbij werd het buurpand gesloopt en kwam het oude muurwerk aan het licht waarvan hierboven reeds sprake was. Op deze plaats werd een nieuw gebouw neergezet, waarin de cellen werden opgenomen, die daarmee van de begane grond in het stadhuis verdwenen. De cachotten op zolder zijn bij de restauratie in 1956 en volgende jaren verwijderd. Veel ingrijpender was de restauratie die plaats vond in de jaren 1956-1960, onder leiding van het architectenbureau ir. T. van Hoogevest te Amersfoort, waarbij ook de achter het stadhuis gelegen opstallen van het voormalige gasthuis met kapel betrokken werden. Aan het uitwendige werden de kruisvensters in basaltlava gereconstrueerd aan de hand van nog aanwezige gegevens, de spitsboogvelden met traceringen boven de vensters werden weer met mergel ingevuld en hersteld, evenals het in de Tweede Wereldoorlog beschadigde 18de-eeuwse snijraam boven de ingangspartij, dat gecompleteerd werd. De in de 18de eeuw aangebrachte geveltop werd door vijf in plaats van zeven kantelen, zoals op een tekening van omstreeks 1735 staat

aangegeven, vervangen. In het inwendige werd de tussenverdieping van 1839 weggebroken, alle stookplaatsen werden afgebroken. Kap en balklagen werden hersteld en vernieuwd. Het naastliggende pand aan de Voorstraat werd, wederom, helemaal verbouwd.

De gebouwen van het voormalige gasthuis werden gerestaureerd, waarbij onder andere de kap van de kapel werd verlaagd. Het voormalige gasthuis werd vervolgens bij het stadhuis getrokken. Tussen 1981 en 1984 werd het stadhuis naast het middeleeuwse gedeelte uitgebreid door het architectenbureau Zanstra, De Clercq Zubli, Van den Oever & Partners te Amstelveen. Daarbij werd niet alleen het al diverse malen verbouwde pand Voorstraat 30 betrokken, maar ook de rechts daarvan gelegen nummers 32 en 34. De zuidgevel van het oude stadhuis werd zichtbaar gemaakt, door een aangrenzende smalle strook onbebouwd te laten. Via een transparante ingangspartij zijn het oude deel en het nieuwe stadskantoor toegankelijk. De monumentale panden 32 en 34 werden aan de buitenzijde gerestaureerd. Inwendig werden zij aan de nieuwe bestemming van stadskantoor aangepast. De gevels aan Kerkstraatzijde zijn bij die gelegenheid nieuw opgetrokken en iets uit de rooilijn teruggelegd.

Exterieur

De twee verdiepingen hoge voorgevel wordt beëindigd door een scherm met vijf kantelen. Op de begane grond zit een in 18de-eeuwse vormen uitgevoerde dubbele voordeur met gesneden bovenlicht en fors geprofileerde dagkanten, met van diefijzers voorziene kruisvensters aan weerszijden. Op de eerste en tweede verdieping zitten telkens drie kruisvensters, waarvan de twee buitenste op de tweede verdieping blind zijn uitgevoerd. De voordeur en vensters zijn van spitsbogen met tracerwerk voorzien, waarin wapens zijn opgenomen van de families Van Valkenburg, Brederode en Van der Marck op de begane grond en van de steden en dorpen Lexmond, Meerkerk, Hei-en Boeicop, Ameide, Lakerveld (= het Viaanse wapen) en Tienhoven op de verdieping, van linksboven naar rechtsonder boven de verdiepingvensters. De wapens van de steden en dorpen zijn bij de restauratie van 1956-1960 aangebracht. In de latei boven de voordeur bevindt zich een banderolle met 'audi alteram partem' en het stadswapen van Vianen. Onder de vensters loopt een waterlijst. Voorts bevat de voorgevel rechte staafankers. De achtergevel eindigt in een trapgevel met ezelsrugafdekking. Bouwsporen van een trapgevel, behorend tot het vroeg 15de-eeuwse raadhuis zijn duidelijk zichtbaar. Bouwnaden van een in 1735 gerepareerd schoorsteenkanaal, behorend tot de Gasthuisgebouwen lopen tot aan de geveltop. Voorts zijn twee venstertjes te zien, waarvan het bovenste is dichtgezet. Op de begane grond is de linkerzijgevel van rechts naar links geleed met twee kruisvensters in basaltlava met getoogde ontlastingsbogen, na de traptoren met twee nog 16de-eeuwse zandstenen venstertjes boven elkaar en twee zandstenen kruisvensters. Op de verdieping zitten voor de traptoren drie kruisvensters en een kruisvenster erna. Het muurwerk eindigt beneden links tot halverwege het kruisvenster met klezoren in de koppenlagen op de hoek. Een uitgemetselde, geprofileerde bakstenen gootlijst sluit de gevel aan deze kant af. De traptoren is twee verdiepingen hoog, heeft op de begane grond een

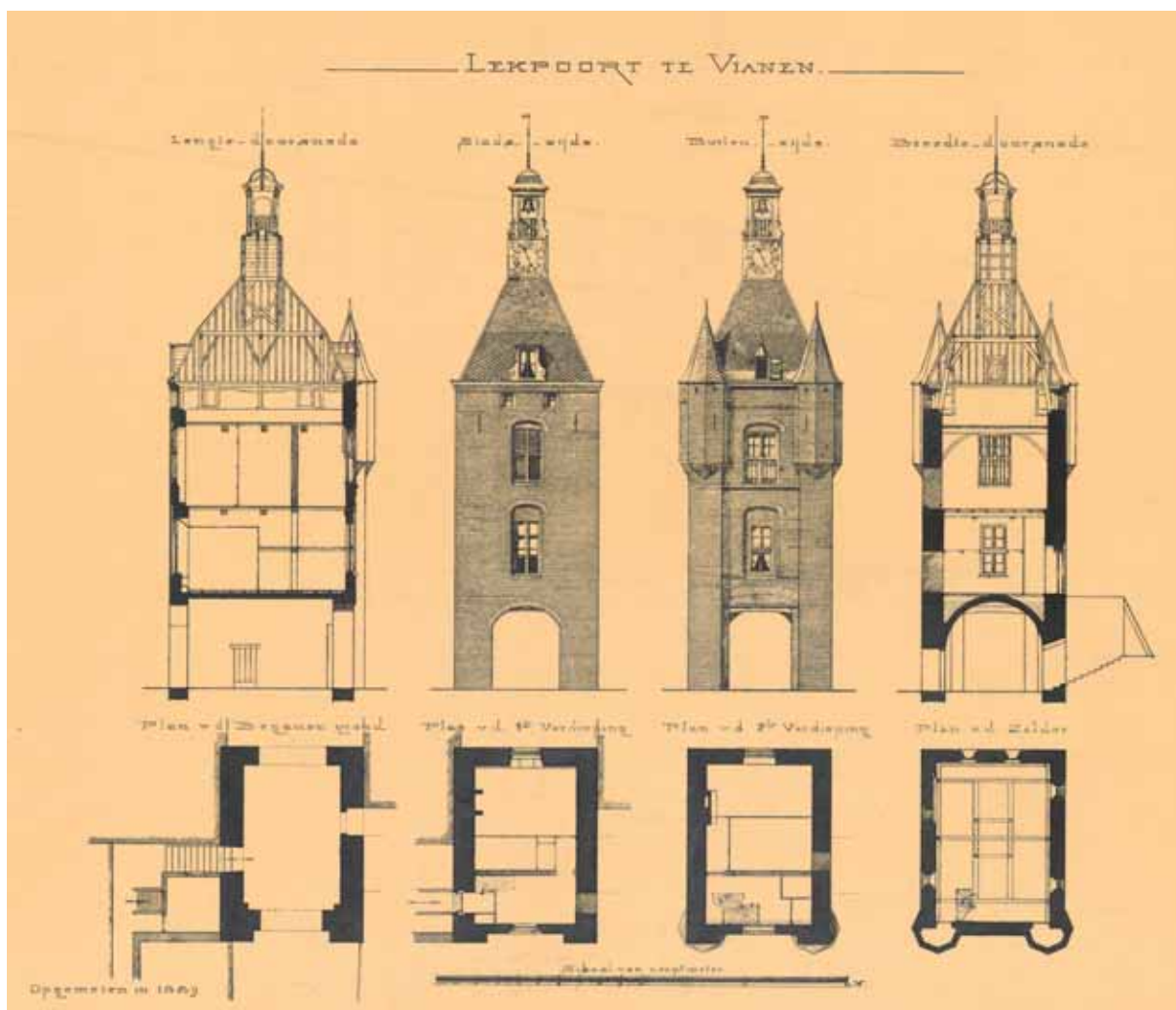

Afb. 99 De landzijde van de Lekpoort

korf-boogvormig gemetselde toegang met geprofileerde dagkanten en is van lichtspleten voorzien, waarvan er enkele nog origineel zijn. Een achtkante spits met leien besluit de toren, waaronder vierkante gaten op regelmatige afstand van elkaar zitten en een uitgemetselde, geprofileerde gootlijst, bestaande uit afwisselend baksteen en natuursteen blokjes. De rechterzijgevel is thans opgenomen in de hal van het stadskantoor. Sporen van verschillend metselwerk, behorend bij een ouder huurpand, zijn, na de uitbreiding en restauratie van 1981 aan het licht gebracht. Op de begane grond zijn de toegangen tot de Burgerzaal en de kantine, alsmede een half en een heel kruisvenster. In het oudste metselwerk zit ter halver hoogte een kaarsnis met een schuine afdekking. Een tweede kaarsnis bevindt zich in dit gedeelte tussen beide verdiepingen in. Op de verdieping zitten een doorgang naar de Raadzaal, drie (originele) kruisvensters met getoogde ontlastingsbogen en een eveneens getoogde, in 1981 open-gemaakte doorgang naar de Commissiekamer, waarnaast een veranding in steen. Tandlijst onder dakrand.

Lekpoort, Buitenstad 1 (afb. 99 en 100)

De Lekpoort zal oorspronkelijk uit het midden van de 14de eeuw dateren en bestond toen uit een doorgang in de stadsmuur, geflan-

Afb. 100 De Lekpoort in 1889

[Bouwkundige tekening collectie RCE,

Amersfoort]

keerd door twee waltorens. Binnen de oude poort en achter de stads-
muur is omstreeks of even na 1500 een nieuw vrijwel vierkant poort-
gebouw van twee verdiepingen en een kap gezet (baksteenformaat:
28-29 x 13-14 x 6-6,5 cm, 10 lagen = 77-80 cm), dat er nog steeds
staat. De poort bestond toen uit een hoofdgebouw met voorpoort.
Omstreeks 1600 werd de oude voorpoort gedeeltelijk afgebroken.
Op de hoeken van de halfronde uitbouwen werden bakstenen pilas-
ters met ruitvormige motieven versierd, gezet. Uit deze tijd zijn ook
de kruisvensters aan stads- en rivierzijde, die aangebracht konden
worden, toen de functie van het valhek was komen te vervallen. Over
veranderingen en ingrijpende wijzigingen aan de poort in de 17 de
en 18de eeuw zijn wij niet anders geïnformeerd dan dat er herstel-
lingen en reparaties van het metselwerk hebben plaats gehad. In 1865
heeft er een herstelling plaats gevonden waarbij de zonnewijzer en
mogelijk de dakruiter werden gerepareerd of aangebracht. De tech-
nische staat van de poort leidde er in 1888 toe dat plannen voor
de restauratie werden ontwikkeld. Op 17 januari 1891 kon het naar
tevredenheid van Rijksbouwmeester Van Lokhorst worden opge-
leverd, ondanks het feit dat er geen gebruik gemaakt was van zijn
ontwerp voor de dakruiter. De toren bleef als gevangenis en woon-
ruimte (voor de veldwachter) in gebruik. Restauratieplannen uit

Afb. 101 De watertoren vanuit het westen

1938 moesten, wegens het in de loop der jaren gegroeide indeling van het inwendige ongedaan gemaakt werd. De poortdoorgang had ernstig te lijden gehad door het zware verkeer dat de eerste jaren na de oorlog, via een schipbrug vanaf Vreeswijk, door de binnenstad van Vianen werd gevoerd, in verband met het uitvallen van de Lekbrug. De restauratiewerken werden in 1956 afgesloten. De rechthoekige poort is afgedekt met een met leien belegd schilddak. De doorgang is met een tongewelf gedekt. Deuren in de zijmuren leiden respectievelijk naar de stadswal en de verdiepingen en een woning aan de andere kant. Aan de stadzijde heeft de doorgang een segmentvormig boog. Daarboven zitten twee vensters, waarvan het benedenvenster in de 19de eeuw een achtsruitsverdeling had gekregen, die bij de laatste restauratie door een kruiskoos is vervangen. Onder de geprofileerde bakstenen goot bevinden zich twee zoldervensters en een zonnewijzer. In het iets geknikte tentdak is een kleine dakkapel en de wijzerplaat aangebracht. Dakruiter met slanke spits. De rivierzijde is rijker van detaillering: de doorgang is afgezet met tufsteen blokken en bestaat uit een zwaar houten bint die de muur draagt. Daarboven een ellipsvormige ontlastingsboog. De gevel wordt aan deze kant door drie bakstenen waterlijsten geleed. De twee onderste geledingen worden door iets naar voren springende hoek-pilasters

ingesloten, waaruit zich ter hoogte van de derde geleding uitkragende achtkante torentjes ontwikkelen, die met spitsen zijn gedekt. Kruis-vensters (de onderste is een reconstructie) met ellipsvormige toog. In de hoektorentjes zijn lichtspleten. In het inwendige zijn alle ruimtes gerestaureerd en ontdaan van inbouwseis. Zij hebben een samengestelde balklaag evenwijdig aan de voorgevel. De kapconstructie is in 1890 vernieuwd met gebruikmaking van oude onderdelen. De 'Voorpoort', die in de stadsmuur is opgenomen, bestaat uit twee zware pilasters van baksteen met versieringen in Bentheimer zandsteen. De pilasters staan op een zwaar geprofileerd basement, worden geleed door bosseringen met diamantkopvormige versieringen en afgesloten met een bakstenen tandlijst.

Watertoren, Hofplein 7-9-11 (afb. 101)

De Viaanse watertoren met een hoogte van 26,3 m en een inhoud van 100 m³ werd in 1909 naar ontwerp van Roelof Kuipers gebouwd. De uitvoering was in handen van de N.V. Koninklijke Rotterdamse Betonijzer-Maatschappij, v/h van Waning & Co. De toren maakt onderdeel uit van het waterleidingbedrijf Vianen en is geheel in gewapend beton uitgevoerd, waarmee hij een der eerste betonnen watertorens van Nederland was. Hij bestaat uit een open voet met een vierkante doorsnede waarboven een reservoir met een ronde doorsnede. De constructie van de toren is een open betonskelet met acht kolommen en koppelbalken op vier hoogtes. Op halve hoogte ook een stervormige koppeling van de kolommen aan de schacht in het midden, waardoor een trap en de leidingen gaan. Onder de bodem van het reservoir is een dubbel kruis van betonnen balken geplaatst. Het benedenste gedeelte van de toren wordt gevormd door een machinekamer en een daarboven gelegen fitterswerkplaats. Onder het reservoir is een lekvloer aangebracht; deze is naar buiten toe als balkon uitgebouwd. Hierop staat een ijzeren hekje.

Woonhuizen

Het diepe huis

Bij dit type huis is de plattegrond dieper dan breed en staat de nok loodrecht op de straat. Gezien de kortste overspanningsrichting lopen de balklagen als regel evenwijdig aan de voorgevel. In Vianen varieert de breedte van het diepe huis van vijf tot meer dan acht meter. De gemiddelde breedte van middelgrote huizen bedraagt 5,50 m; bij de grote huizen is dat 7,5 m. De diepte van de huizen varieert van tien tot vijftien meter.

In Vianen komt het diepe huis aanzienlijk minder voor dan het dwarse huis met de nok evenwijdig aan de straat.

De gevel telt meestal drie traveeën of openingen in de breedte. Een enkele maal komt een breedte van vier traveeën voor [Voorstraat 6, 61 en 71]. In de oorspronkelijke opzet stonden de diepe huizen los van de buurpanden en hadden aan weerszijden een smalle druipstrook of osendrop. De druipstroken verdwenen in de loop van de 19de eeuw bij de vernieuwing van de voorgevel. Dit is onder meer het geval bij Voorstraat 69 (zie afb. 63). Hier werd de druipstrook aan

de linkerzijde bij de lijstgevel getrokken, waardoor er links sprake is van een bredere muurdam.

De diepe huizen kunnen aan de voor- en achterzijde zijn voorzien van top-, trap-, tuit- of halsgevels. Kenmerkend voor de 17de eeuw zijn de trapgevels waarvan de top is voorzien van uitkragende pilaster op een natuurstenen console [Achterstraat 69, Kortendijk 5, Langendijk 3, Voorstraat 11, 52, 88].

Afb. 102 Kortendijk 5

Kortendijk 5 (afb. 102)

Diep in oorsprong vroeg 17de-eeuws, onderkelderd pand van twee bouwlagen en een kapverdieping tegen een trapgevel met een uitkragende toppilaster op engelenkopje. Het dak eindigt aan de achterkant met een schild en is met rode pannen belegd. Het gebouw is opgetrokken uit rode baksteen, met in de voorgevel klezoren in de koppenlagen. De geveltrappen met natuurstenen platen afgedekt. Het huis bestaat uit een voor- en achter huis, gescheiden door een middendeel waarin zich onder andere de spiltrap bevindt. In de eerste helft van de 19de eeuw heeft een verbouwing plaats gevonden, waarbij de spiltrap van de begane grond tot het eerste bordes in een scheluwe trap werd veranderd. De vensters aan de voorkant werden vergroot en de voordeur werd gewijzigd. In de loop van de tijd zijn achter het huis aanbouwen verrezen, die bij de restauratie in de jaren 1975 en 1976 zijn afgebroken. De achtergevel is daarbij opnieuw opgetrokken. In het inwendige is de afscheiding tussen gang en voor- en achterhuis vervallen, om meer ruimte te winnen. Enkele balklagen zijn vernieuwd, evenals een gedeelte van de kap.

De begane grond heeft een van een pilasteromlijsting en hoofdstel voorziene voordeur, waarnaast twee vensters, die met een rollaagje afgedekt zijn. De indeling van de vensters is bij de laatste restauratie tot stand gekomen. Het op de stoep uitgebouwde kelderluik dateert van de restauratie van 1975 en is een reconstructie op basis van vondsten. Boven de vensters van de eerste verdieping loopt een geprofileerde bakstenen waterlijst met natuursteenblokken verrijkt, die aan de linkerkant wat korter is. De indeling van de vensters op de verdieping is in de 19de eeuw tot stand gekomen. Zij hebben getoogde strekken, verrijkt met gebeeldhouwde natuurstenen blokken, waarop maskers, doekfestoenen en bloemen in vroeg 17de-eeuwse trant. De kapverdieping heeft een negenruits venster met dezelfde gebeeldhouwde strekken. Gekrulde muurankers bevinden zich op de eerste, tweede verdieping en op de toppilaster. Tussen de vensters van de eerste verdieping is een gevelsteen ingemetseld met een gedeeld wapen, geflankeerd door gevleugelde kopjes en kwabornament. De steen is, evenals het pand uit het begin van de 17de eeuw.

In het inwendige is alleen het voorhuis onderkelderd. De kelder is overdekt met twee ribloze kruisgewelven en is vanaf de straat en vanuit het trappenhuis toegankelijk via een draaiende stenen trap. De trap is met uitzondering van het eerste gedeelte een houten spiltrap, die tot aan de zolder opgaat en daar eindigt met een achzijdige spitse knop. Het voorhuis heeft een enkelvoudige balklaag op consoles met in- en uitgezwent profiel, evenwijdig aan de voorgevel. De uiterst links lopende gang is bij de restauratie geamoveerd. Tegen de rechterzijgevel staat een schouw op de oude plaats. Twee ravelingen zijn in de balkconstructie zichtbaar. Het is niet duidelijk met welk doel zij zijn aangebracht. Ook het achterhuis heeft een enkelvoudige balklaag met consoles evenwijdig aan de gevel. Een

aantal balken en consoles is bij de restauratie vernieuwd, zoals dat ook het geval is bij de achtergevel. Deze is, in verband met de afbraak van een achteraanbouw opnieuw opgetrokken. Dit vertrek zal als keuken dienst gedaan hebben. In de balkconstructie is een grote raveling zichtbaar. Het middendeel heeft op de begane-grond rechts een vertrek met vierruits licht. Links loopt de voor een deel in een scheluwe trap gewijzigde spiltrap met geprofileerd uitgezaagde treden. Een 17de-eeuwse strokendeur met ijzeren gehengen, die uit het huis afkomstig is, is opnieuw toegepast. De indeling van de verdieping is vergelijkbaar met die van de begane grond. Ook hier zijn diverse balken en consoles bij de restauratie vernieuwd. In de voorkamer staat tegen de rechtergevel een schouw. Hiernaast zijn twee 18de-eeuwse (?) kasten afgetimmerd. De zolderkap bestaat voor het 17de-eeuwse gedeelte uit vijf eikenhouten dekbalkjukken met driehoekspant en nokbalkgording. De sporen zijn alle vernieuwd. De spanten zijn met verschillende soorten telmerken gemerkt: gehaalde en gehakte merken. Hieruit kan worden opgemaakt dat er van secundair materiaal gebruik gemaakt is. De spanten met de gehakte merken zijn 17de-eeuws, die met de gehaalde merken zijn ouder.

Kortendijk 8 (afb. 103)

Tweebeukig diep pand met verdieping onder schilddak aan de voorzijde en tegen twee tuitgevels aan de achterzijde. De dakvlakken zijn met rode pannen belegd. Het pand bestaat uit twee haaks op de Kortendijk staande bouwlichamen ter diepte van 8 meter of acht balkvakken (rechts) en 12 meter of 11 balkvakken (links). Het pand dateert uit de 17de eeuw en is rond 1870 verbouwd, waarbij de winkelpui en de stucversieringen zijn aangebracht. In 1980 is het gerestaureerd, waarbij de achtergevel onder andere opnieuw is opgetrokken en de trap weer op de oorspronkelijke plaats teruggezet werd. De voorgevel is gepleisterd en wordt met een eenvoudige geprofileerde houten kroonlijst afgesloten. Op de begane grond is aan de linkerkant een houten winkelpui met vensters, een middendeur, versierd met gesneden consoles aangebracht. De beide vensters in het rechtere gedeelte hebben stuclijsten en -kuiven, alles uit het derde kwart van de 19de eeuw. Op de verdieping zijn vier op een cordonlijst staande vensters met licht getoogde ontlastingsbogen met blok-versiering, waartussen lielevormige sierankers. In het inwendige bevat het linkerdeel op de begane grond twee kamers achter elkaar, beide met een enkelvoudige balklaag met consoles evenwijdig aan de voorgevel. Tegen de achtergevel stond oorspronkelijk een stookplaats. Het rechterdeel heeft een voor een achterkamer met daartussen de trap, die gereconstrueerd is naar vondsten. Ook in dit deel een enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel, voorzien van consoles. De achterkamer heeft waarschijnlijk als keuken gediend. Hier bevindt zich een stookplaats tegen de rechterzijgevel. Het voorste deel heeft een kelder met een ribloos kruisgewelf. De zich in de kelder bevindende put is tijdens de restauratie dichtgegooid. Op de verdieping, die in beide delen van een enkelvoudige balklaag met consoles (met ojief links) is voorzien, bevindt zich een oude stookplaats in het linker voorvertrek. De kapconstructie boven het linkerdeel is van grenenhout op de krommers na die van eiken zijn. De overige houtconstructie is in grenen. De dekbalkjukken met driehoekspant zijn van gehakte merken voorzien.

Afb. 103 Kortendijk 8

Het dwarse huis

Bij dit type loopt de nok van, in ieder geval het voorste gedeelte van het huis, evenwijdig aan de straat. In dit voorste deel lopen de balklagen, gezien de kortste overspanningsrichting, over het algemeen van voor naar achter. De breedte van het huis kan aanzienlijk groter zijn dan de diepte, zoals dat bij een aantal 16de- en 17de-eeuwse huizen goed te zien is. Uiteraard zijn afwijkingen mogelijk.

Bij de huizen aan de Voorstraat bedraagt de gemiddelde breedte van de dwars gebouwde huizen 7,7 tot 10 meter. De kleinere huizen hebben een breedte van 4,50 à 5,5 m. Er is een beperkt aantal panden met nog bredere gevels zoals Voorstraat 79-81 (11 m), Langendijk 16 (12,65 m) en Achterstraat 40 (13 m).

De meeste dwarse huizen hebben een gevelindeling van drie of vier traveeën. Aan de belangrijkste straten is veelal sprake van twee bouwlagen met een kap met borstwering.

Oorspronkelijke gevelindelingen uit de 16de of 17de eeuw bleven nauwelijks bewaard. De meeste gevels werden in de 19de eeuw gepleisterd, waarbij goten en gevellijsten werden vernieuwd.

In Vianen komen we verschillende varianten voor met één of twee bouwlagen en een kap. Er kan nog onderscheid gemaakt worden in:

- zelfstandige huizen met een of meer bouwlagen, met in sommige gevallen aan de achterzijde een aanbouw met een lessenaarsdak;
- in serie gebouwde huizen van één of meer bouwlagen
- tweebeukige huizen;
- dwarshuizen met een even hoge loodrecht op het voorhuis geplaatste aanbouw.

Afb. 104 Achterstraat 86-88

Achterstraat 86-88 (afb. 104)

Twee aaneen gebouwde, wellicht 15de-eeuwse, dwarse panden van twee bouwlagen met een zolderverdieping onder één doorlopende kap, oorspronkelijk tussen trapgevels. Het oudste deel ligt onder een steil, met rode pannen belegd kap tegen een schilddak aan de rechterzijde en tegen een trapgevel met ezelsrugafdekking links. De scheidingsmuur tussen beide panden is opgetrokken uit rode baksteen met een formaat van 25x 14-15 x 5 cm, 10 lagen = 59 cm. Tegen de achterzijde van nr. 86 is in de 19de eeuw een tweebeukige schuur met ankerbalkgebinten gebouwd. De ankerbalken zijn aan de rechterkant op de buitenmuur opgelegd. Nr. 88 heeft een achteraanbouw onder een lessenaardak. Waarschijnlijk was dat oorspronkelijk ook het geval bij nr. 86. De gemeenschappelijk voorgevel van de panden is van een pleisterlaag voorzien, met een tandlijstversiering onder de dakgoot. Aan de achtergevel zijn restanten van een muizentand-lijst aangetroffen.

De indeling van de voorgevel is onregelmatig: de deuren zitten weliswaar ongeveer in het midden van de beide gevelgedeelten, maar de (zesruits)-vensters op de begane grond en de verdieping zijn van ongelijke grootte en staan bovendien niet recht boven elkaar. Een en ander hangt samen met de verschillende verbouwingen die het pand ondergaan heeft. Het steenformaat van de gepleisterde linkerzijgevel is vrij groot en bedraagt 28 x 15 x 6,5 cm, 10 lagen = 74 cm. In het inwendige is de indeling van nr. 86 als volgt: de begane grond heeft een middengang met aan weerszijden een kamer, waarvan die aan de linkerkant een enkelvoudige, mogelijk 19de-eeuwse balklaag evenwijdig aan de voorgevel heeft en een

schouw tegen de scheidingsmuur met nr. 88. In de rechterkamer is de balklaag weggetimmerd. De kleine schouw staat ook hier tegen de zijgevel. Achter de linkervoorkamer bevindt zich tegen de achtermuur de trap naar boven. Onder de trap bevonden zich bedsteden. Achter de rechtervoorkamer is een keukentje afgetimmerd. De kelder die hieronder lag is gedicht.

Op de verdieping ligt de samengestelde balklaag loodrecht ten opzichte van de voorgevel. Onder de twee moerbalken zitten sleutelstukken met gotische peerkraalprofielen. De tweebeukige schuur ligt in het verlengde van de gang op de begane grond en wordt door de ankerbalkgebinten in vier vakken verdeeld.

Ook nr. 88 heeft een middengang met twee kamers terzijde op de begane grond. Het linkervertrek heeft een moerbalk haaks ten opzichte van de voorgevel met een 15de-eeuws (?) sleutelstuk met dubbele peerkraal bij de achtermuur. Het rechtervertrek lijkt, gezien de 17de-eeuwse console onder de moerbalk met deze indeling in de 17de eeuw tot stand te zijn gekomen. Rechtsachter bevindt zich een gedeeltelijk overwelfde, beganegronde kelder, die uitsluitend vanaf de achterkant bereikbaar is. De trap naar boven is ook hier tegen de achtermuur gesitueerd. Op de verdieping wordt de ruimte evenals bij nr. 86 door twee moerbalken met gotische sleutelstukken in drie vakken verdeeld. Sporen van een doorgang of een venster naar de achterliggende aanbouw zijn tijdens de documentatie van het huis in 1968 geconstateerd. Overigens is de achtergevel van nr. 88 vrijwel blind. Op de zolder van dit pand is tegen de linkerzijgevel een schouw aangetroffen. Twee boven elkaar geplaatste vensters rechts daarvan zijn dichtgezet. De spanten zijn voor de nrs. 86 en 88 bijna gelijk. De spanten van nr. 86 hebben echter een nokbalkdrager met schoren; bij nr. 88 zijn de spanten van een hanenbalk voorzien. De spanten zijn samengesteld uit twee op elkaar geplaatste eikenhouten dekbalkjukken, waarvan de onderste met krommers zonder blokkeels. De fliering en het eerste juk zijn bij de eindgevels ondersteund door een stijl met korbeel, hetgeen typerend is voor oudere kapconstructies.

Voorstraat 28, hoek Stadhuisstraat (afb. 105)

In oorsprong 16de-eeuws pand met verdieping, bestaande uit een dwars geplaatst voorste gedeelte en een even hoog haaks daarop staande achterdeel. Het achterste deel was aanmerkelijk minder breed dan het voorhuis. De links liggende gang is in een latere fase bij het achterhuis getrokken, waarmee het (vrijwel) dezelfde breedte kreeg als het voorste stuk. Het voorste deel heeft op de begane grond een samengestelde, eikenhouten balklaag loodrecht op de voorgevel met laat gotische sleutelstukken met peerkraalprofiel. Oorspronkelijk zal het voorhuis in tweeën gedeeld zijn, gezien de verfmoot op de balklaag. In het rechterdeel was een kamer, die oorspronkelijk van een schouw tegen de zijgevel was voorzien. De linkerkamer had een doorgang in de scheidingsmuur met het achterdeel.

De begane grond van het achterhuis bestond uit twee delen: een onverwarmde kamer rechts (sporen van een schouw zijn niet aangetroffen) en een gang met spiltrap links. Het achterhuis had een enkelvoudige balklaag, die na restauratie door een samengestelde is vervangen. De gang valt buiten de hoofdconstructie van het achterhuis. Van een oude onderverdeling op de verdieping van het voorhuis is niets terug gevonden.

Afb. 105 Voorstraat 28

In de rechterzijgevel sporen van een venster en een nis, met het rookkanaal ertussen in. Ook hier is een samengestelde, eiken balklaag toegepast. De verdieping van het achterhuis had een kamer, waar, opmerkelijk genoeg, tegen de scheidingsmuur met het voorhuis een schouw heeft gestaan. Links daarvan weer de gang met trap. De houtconstructie van het achterhuis op de verdieping bestaat uit een samengestelde, eiken balklaag. Onder de moerbalk op de scheiding van gang en kamer staat een korbeelstel met een sleutelstuk met peerkraalprofiel. Er zijn geen aanwijzingen dat aan de andere kant eveneens een korbeelstel gestaan heeft. De zolder van het voorhuis is door twee spanten in drie vakken in de breedte verdeeld. De spanten bestaan uit een dekbalkjuk met krommers. Op het juk een nokstijl met schoren en hanenbalk, alles van eiken en genageld. In de rechterzijgevel een venster en een nis. Op de zolder van het achterhuis staat een spant, bestaande uit een eiken dekbalkjuk met krommers. Achter het linker spantbeen loopt de stijl door tegen de onderkant van de voormalige muurplaat. De telmerken op de kappen van voor- en achterhuis tonen aan dat zij tegelijk gebouwd zijn. De gesneden merken beginnen bij het achterhuis.

In de 18de en 19de eeuw hebben verbouwingen plaats gevonden aan de voorgevel: gootlijst, vensters en deur met bovenlicht. Het trappenhuis is veranderd en de achterbouw eveneens. In het begin van de 20ste eeuw is de begane grond van het voorhuis tot winkel verbouwd. Daartoe werd een nieuwe onderpui gemaakt. In de zij gevels werden twee kozijnen geplaatst. Vanaf 1969 is het huis gerestaureerd. In het voorhuis werden balken en sleutelstukken vernieuwd. Vensters in de voorgevel werden in vroeg 19de-eeuwse vormen gereconstrueerd, evenals de vensters in de zijgevel. De trap werd verplaatst naar de achterzijde van de scheidingsmuur tussen voor- en achterhuis. Op de verdieping van het achterhuis werd een korbeelstel aangebracht tegen de rechterzijgevel, dat daar overigens voordien niet gestaan heeft. De kappen zijn, op de onderste jukken van de spanten na, vernieuwd. Achteraanbouwsels zijn gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

Voorstraat 97-99 (afb. 106)

Dwars huis van twee beuken met verdieping onder zadeldak voor en zadeldak en schilddak achter. De voorste kap is wat hoger opgetrokken dan de achterste. De beide huizen zullen in de 16de eeuw, waarschijnlijk gelijktijdig, gebouwd zijn. Nr. 97 bestond toen al uit twee beuken. Nr. 99 was waarschijnlijk maar een beuk diep. De zijgevels zullen, gezien de bouwsporen, tegen een trapgevel geëindigd zijn. Vanaf ongeveer 1650 tot 1807 heeft dit huis tot in pandige kerk gediend, aanvankelijk voor de Jezuïeten en na hun verbanning uit Holland in 1730, voor de seculiere geestelijkheid. Op de eerste verdieping en de tegenwoordige zolderruimte van de nrs. 97 en 99 was een kerkzaal ingericht, die in de 17de eeuw tot stand gekomen is, waartoe nr. 99 met een achterhuis werd uitgebreid. Hiermee was het huidige bouwvolume tot stand gekomen. In 1807 werd de schuilkerk opgeheven en vervangen door een kerkgebouw in de tuin van Voorstraat 45.

In de 19de en 20ste eeuw zijn er verbouwingen geweest, die bestonden uit het pleisteren van de voorgevel, het aanbrengen van nieuwe vloeren op de verdieping en het wijzigen van de ruimtes door bijvoorbeeld een gang en vertrekken af te scheiden.

Afb. 106 Voorstraat 97-99

De voorgevel is in de late 19de eeuw met blokken gepleisterd. Zij wordt door een eenvoudige lijst afgesloten. De beide voordeuren hebben een identiek hoofdstel en vensters. Dakkapellen.

Onder de daklijst van nr. 99 zijn twee lelieankers zichtbaar. Bij nr. 97 ontbreken de gestucte diamantkoppen boven de vensters. Ook de hoogte van de vensters aan beide panden verschilt een fractie. Nr. 97 heeft op de begane grond in het voorhuis een hal, waar in de 19de eeuw aan de linkerkant twee vertrekken achter elkaar van afgescheiden zijn. Rechts bevindt zich een woonkamer met een samengestelde balklaag, haaks op de voorgevel met sleutelstukken met peerkraalprofiel onder de moerbalk. Het achterhuis is in drieën verdeeld. De middenkamer is voorzien van een alternerende, enkelvoudige balklaag evenwijdig aan de voorgevel, met sleutelstuk met peerkraalprofiel als voor. Rechts daarvan ligt een half verdiepte (oorspronkelijk met een tongewelf overwelfde) kelder met opkamer. De kelder is toegankelijk via het achtererf.

De linkerkant van het achterhuis wordt ingenomen door de trap naar boven, de gang naar achteren en de keuken. De plaats van de trap is, getuige de aanwezigheid van een oude raveling en een sleutelstuk met peerkraalprofiel, de oorspronkelijke. Op de verdieping voor is aan de rechterkant een kleine kamer afgetimmerd. Overigens is de ruimte onverdeeld en overdekt met tussenbalken van secundair gebruikt materiaal. Een rij houten Toscaanse kolommen vormt de scheiding met het achterhuis, dat voorheen als kerkzaal was ingericht, doorlopend in het pand nr. 99. De 19de-eeuwse balklaag met vloer onttrekt thans de resten van het beschilderd koefplafond aan het oog, dat tegen het onderste juk van de spanten was aangebracht ten tijde van de schuilkerk en dat doorliep in nr. 99. Fragmenten van de 17de-eeuwse ornamentale beschilderingen zijn bewaard gebleven in beide panden. De kerkzaal was 16 meter lang, 7,50 meter breed en iets meer dan vijf meter hoog. Via de bestaande trap was zij toegankelijk. In de rechterzijmuur van het achterste deel geven nissen de plaats van het altaar aan. Hierboven is de 16de-eeuwse trapgevel zichtbaar. Een houten schot op zolder vormt nu de scheiding met nr. 99.

Nr. 99 heeft op de begane grond in het voorste gedeelte rechts een kamer met daarachter het trappenhuis en links een (later afgescheiden) gang. Het achterhuis bevat rechts een kamer en suite met vroeg 20ste-eeuws stucplafond en de gang links. Op de verdieping is een houten plafond aangebracht onder de beschilderde balk, die onderdeel was van de ornamentale uitmonstering van de 17de-eeuwse kerk. De linkerzijgevel vertoont op de verdieping van het voorhuis sporen van een lagere, 16de-eeuwse trapgevel. De kapconstructie boven het voorhuis van 97 en 99 heeft vier spanten die vijf vakken beslaan. Ieder spant bestaat uit twee dekbalkjukken met een geschoorde nokstijl. De onderste jukken zijn in de 19de eeuw door grenen vervangen en hebben gehakte merken. De bovenste jukken zijn uit de 16de eeuw, van eikenhout en hebben gehaalde merken.

Het samengestelde huis

Bij een huis dat bestaat uit twee of meer gelijkwaardige bouwdelen dat niet kan worden ingedeeld in de categorie van het diepe of het dwarshuis spreekt men van samengestelde huizen. Bij dit type huis is meestal sprake van grote percelen. In de bouwdelen waaruit het pand is opgebouwd volgen de balklagen over het algemeen

de kortste overspanningsrichting. Er zijn huizen te onderscheiden die zijn gegroeid vanuit een oudere situatie [Voorstraat 53], maar er zijn ook voorbeelden waarbij dergelijke panden in één keer tot stand kwamen [Valkenstraat 20-22 (later gesplitst)].

Afb. 107 Voorstraat 62-64-66

Kerkstraat 62-64-66 (afb. 107)

Ver uit de rooilijn van de Kerkstraat liggend, samengesteld pand, waarvan het oudste gedeelte uit de 16de eeuw dateert, maar dat in de huidige samenstelling en uiterlijk in de eerste helft van de 17de, de 18de en in de eerste helft van de 19de eeuw tot stand gekomen is. Het complex bestaat uit een tweebeukig dwars huis (nrs. 64-66) onder schilddak met hoekschoorstenen (voor) en onder een zadeldak tussen tuitgevels (achter). Het oudste, 16de-eeuwse stuk is gedeeltelijk onderkelderd. Links aan dit blok vast gebouwd staat een gedeelte van één bouwlaag met kapverdieping op L-vormige plattegrond onder met blauwe pannen belegd, omlopend schilddak (nr. 62). Het oudste deel van het huis bevindt zich, bezien vanuit de Kerkstraat, rechtsachter en dateert uit de 16de eeuw. Het 16de-eeuwse pand is een vijf vakken breed dwars huis van twee bouwlagen en een kap en is voor de helft onderkelderd met een kelder met dubbel tongewelf haaks op de straat, waardoor er een niveauverschil bestaat tussen links en rechts. De boven de kelder gelegen kamer heeft een zware moerbalk, loodrecht op de gevel, met een gotisch sleutelstuk. De kinderbinten zijn later eens vernieuwd. Gezien de ligging van dit oudste stuk, min of meer in de rooilijn van de Weesdijk, is het denkbaar dat de toegang tot het huis oorspronkelijk aan de kant van de Weesdijk heeft gezeten. Aangezien de gevel bij de jongste restauratie (1978-1981) echter opnieuw is opgetrokken met de oude stenen, zijn de bouwsporen die daarop hadden kunnen wijzen verloren gegaan.

In het begin van de 17de eeuw is het huis met een iets bredere, parallelle vleugel van vijf vakken aan de toenmalige achterzijde uitgebreid. De eikenhouten kap is vrijwel geheel bewaard gebleven. Haaks op het 16de-eeuwse huis werd aan de noordoostkant een gedeelte aangebouwd, waarvan de vorm niet meer valt te achterhalen, maar waarvan een gedeelte van het muurwerk aan Weesdijkzijde nog aanwezig is. Of de toegang tot het huis toen is omgedraaid, kan niet meer geconstateerd worden. Omstreeks 1720 vond er een grote verbouwing plaats. In ieder geval was de toegang toen wel aan Kerkstraatzijde. Aan de noordwestkant van het huis werd een rechthoekige kamer aangebouwd, die werd voorzien van plafonds, deuren, een schouw en betimmeringen in vroeg 18de-eeuwse trant. De gang en de vertrekken op de begane grond en de verdieping rechts daarvan kregen eveneens 18de-eeuwse deuren en betimmeringen. De vensters in de voorgevel werden vergroot (mogelijk tot 40-ruits schuifvensters, getuige de bewaard gebleven binnenluiken). Het huis werd in het begin van de 19de eeuw gesplitst: de gang werd door een muur in tweeën gedeeld en de voorgevel lijkt opnieuw te zijn opgetrokken. De kleur van de baksteen verschilt vrijwel niet van die van de aangebouwde tuinkamer, met dien verstande dat aan de tuinkamer in het metselwerk klezoren in de koppenlagen op de hoeken zijn toegepast, die aan de voorgevel ontbreken. Op de kadastrale minuut van 1822 staat aan de noordoostkant een grote rechthoekige schuur getekend. Deze is met enkele kleine aanbouwen aan de oostkant bij de restauratie afgebroken. De zolder van het 16de-eeuwse gedeelte is óf bij die gelegenheid óf later verlaagd.

In het midden van de uit roodbruine baksteen opgetrokken voor-gevel zitten de twee 19de-eeuwse voordeuren met bovenlicht en pilasteromlijsting naast elkaar, die geflankeerd worden door twee vijftien-ruits schuifvensters. De verdieping heeft zes vensters met dezelfde roe-verdeling. In het lagere naar voren springende linkerdeel met kiezo-ren op de hoeken zitten twee achtruits vensters. Boven de vensters van de begane grond en de verdieping zijn rechte strekken aangebracht. De achtergevel van het hoofdblok vertoont twee soorten metselwerk: helder-ode 16de-eeuwse baksteen (opnieuw bij de restauratie opgemetseld) en de donkerder, vermoedelijk vroeg 19de-eeuwse baksteen. Het uitsprin-gende deel daarnaast, heeft 17 de-eeuws metselwerk met sporen van een doorgang en een venster aan de zijkant en 18de-eeuws metselwerk met klezoren naast het achtruits venster aan de achterkant. De rechterzijgevel van het huis is gepleisterd. Het eerste deel is, op een kleine rechthoekige kijkspleet na, blind, het tweede deel heeft een venster en een openslaan-de deur. De linkerzijgevel is, met uitzondering van de uitbouw met deur uit omstreeks 1870, 18de-eeuws. In het metselwerk naast de vensters zijn klezoren toegepast.

In het inwendige is de decoratie van de 'tuinkamer' (nr. 62) aan de linkerkant het meest opmerkelijk. Het plafond is in rechthoekige vakken verdeeld en heeft een rond middenstuk, alles met geprofileerde omlijsting. De uit drie delen opgebouwde schouw heeft een rechthoekige, met ronde staven omlijste, gesloten onderbouw en een uit twee delen bestaan-de boezem met een licht vooruit springend middengedeelte, gedecoreerd met geprofileerde lijsten. Bij de restauratie is hier evenals boven de deuren stucwerk aangebracht. Recht tegenover de schouw is, omwille van de in die tijd gewenste symmetrie een kast met paneeldeuren in vergelijkbare vormen aangebracht. De lambrisering en de paneeldeuren, ook weer sym-metrisch ten opzichte van elkaar, zijn gelijktijdig. De binnenluiken date-ren van de 19de-eeuwse verbouwing, toen tevens de vensterindeling werd veranderd. Deze vroeg 18de-eeuwse uitmonstering werd, zoals gezegd, in de rest van het huis ook toegepast. Bij de restauratie is een deel weer aangevuld. Op de begane grond uiterst rechts (nr. 66) zijn de geprofileer-de omlijstingen met ronde staven van de dubbele deuren naar de gang 18de-eeuws, evenals de binnenluiken met panelen. Op de verdieping staat tegen de rechterzijgevel een 18de-eeuwse schouw als in de tuinkamer. Het eenvoudige vlakhouten plafond dateert uit de 18de eeuw. De boven het voorste deel liggende kap is van eikenhout en dateert uit het begin van de 17 de eeuw. De kap is samengesteld uit vier spanten. Ieder spant bestaat uit twee dekbalkjukkan op elkaar met daarboven een nokbalk-stijl met schoren. De spantbenen van het onderste juk zijn krommers zonder blokkeels. Telmerken op de kapconstructie met gaatjes en halve maantjes rechts en gehakte merken links.

Valkenstraat 20-22 (afb. 108)

Een in oorsprong bij elkaar horend midden 16de-eeuws complex met houtskelet, het gedeelte van één bouwlaag (nr. 20) is vijf gevelopeningen breed en ligt onder een zadeldak tegen een trapgevel links, evenwijdig aan de straat. In het inwendige een samengestelde balklaag met muurstijlen, korbeels, moerbalken en gotische sleutelstukken met peerkraalprofiel loodrecht op de voorgevel. Achter dit deel bevindt zich een driebeukige stal onder een op het voor huis aanlopend zadeldak. Het rechterstuk, nr.

Afb. 108 Valkenstraat 22-24

22, is een min of meer vierkant bouwlichaam, omvat ogenschijnlijk twee bouwlagen, is drie (op de verdieping twee) gevelopeningen breed en ligt eveneens onder een zadeldak tussen trapgevels, evenwijdig aan de Valkenstraat De hoofdconstructie in dit deel wordt gevormd door een eiken gebintstel met korbels en gotische sleutelstukken met peerkraal profiel, gelijk aan die bij nr. 20, loodrecht ten opzichte van de voorgevel, waarin een tussenbalklaag evenwijdig aan de voorgevel is aangebracht. Hierdoor is een bovenverdieping geschapen. Het kapegint bestaat uit twee op elkaar staande dek-balkgebinten, met nog een spoor van een nokstijl. Het complex is niet onderkelderd. De gevel van nr. 20 is na de restauratie in 1977 van een pleisterlaag met muizentandlijst onder de dakrand, zoals die ook voorkomt bij Achterstraat 86 ontgaan; de muizentand is vervolgens gereconstrueerd over de gehele breedte, terwijl hij aanvankelijk maar over de eerste drie gevelopeningen liep. Dit was tevens het stuk dat een sprong in het metselwerk vertoonde, hetgeen ongedaan gemaakt is bij de restauratie. Het is niet ondenkbaar dat de inrijpoort naar de achterliggende stal zich ter plaatse van de twee linkervensters bevond.

De voor- en zijgevels van nr. 22 zijn (gedeeltelijk) witgepleisterd, met boven deur en vensters ingekraste blokken. De vensterindelingen zijn bij de restauratie in 1975 vernieuwd volgens de oude indeling, behalve die op de begane grond van nr. 22, die een fijnere roedeverdeling hebben gekregen. De achtergevel van nr. 22 heeft een muizentandlijst onder de mastgoot. Sporen van oude sauslagen zijn hier zichtbaar. Restanten in de vorm van een eikenhouten kozijn, behorende tot een voormalige achteruitgang zitten onder een latere aanbouw. De dakkapellen van de nrs. 20 en 22 zijn het product van de restauratie. In het inwendige wordt het linkerdeel, nr. 20, door de samengestelde balklaag in totaal vier vakken verdeeld, waarvan de twee linker vakken breder zijn. De gang met trap bevindt zich in het meest rechtse vak op de oorspronkelijke plaats. De oude spiltrap is vervangen. Het stalgedeelte heeft een ankerbalkgebint met gehakte telmerken. Rechts bevindt zich een paardestal met klinkers en hoge voederbak. Overigens een gemetselde groep met knieboom. De brandmuur op de verdieping dateert nog uit de 17de of 18de eeuw. Het rechterhuis heeft waarschijnlijk op de begane grond, maar zeker op de verdieping een verbinding gehad met nr. 20. De voordeur aan de Valkenstraat geeft toegang tot een portaal, de trap en, via een 18de-eeuwse paneeldeur, tot de woonkamer. Tegen de rechtermuur is de schouw op de oorspronkelijke plaats. Op de kapverdieping bevindt zich in de linkermuur de dichtgezette doorgang naar het buurpand.

Voorstraat 53 (afb. 109)

Samengesteld pand, bestaande uit rechts een diep gedeelte van drie raamtraveeën breed onder zadeldak met schild aan de voorzijde en links een twee raamtraveeën breed dwars huis onder zadeldak, waarvan de dak-nok een fractie lager ligt dan het rechtergedeelte. Het pand is twee bouwlagen en een kapverdieping hoog. Tegen het rechterdeel staat aan de achterzijde een bouwlichaam van een bouwlaag met kapverdieping onder zadeldak. Het achterhuis van omstreeks acht meter breed en vijftien meter lang is het oudste gedeelte en kan uit het eerste kwart van de 16de eeuw dateren. Oorspronkelijk was dit bouwblok tussen twee trapgevels ingesloten, opgebouwd uit oranje-gele steen met een formaat van 29 x . . x 6, 2 cm, 10 lagen = 72 cm. Een paar trappen van die vroeg 16de-eeuwse gevel zijn

Afb. 109 Voorstraat 53

nog zichtbaar in de scheidingswand van voor- en achterhuis. De kasspan-
ten van het zes vakken diepe achterhuis bestaan uit twee eiken dekbalk-
jukken op elkaar, waarvan het onderste van krommers is voorzien. Op het
bovenste juk staat een nokbalkdrager. De kap is (door elkaar) gemerkt van
1 t/m 5 met gehaalde merken. Tegen de achtergevel stond de stookplaats.

Hoe het voorste gedeelte tot aan de Voorstraat eruit gezien heeft, is
niet meer te achterhalen. In het laatste kwart van de 16de eeuw is namelijk
het voorste gedeelte verhoogd en het muurwerk van de zijgevels opnieuw
opgetrokken tot een gebouw van twee bouwlagen en een kap. Steenfor-
maat van de verhoging: 26 x 11,7 x 5,5 cm, 10 lagen = 65 cm. De diepte
van dit voorhuis is vier vakken en het kreeg een samengestelde balklaag.
Twee stookplaatsen had het voorhuis: een op de begane grond tegen de
scheidingsmuur met het achterhuis (afgebroken) en een links op de ver-
dieping in het tweede vak (weggetimmerd). In het achterhuis kwam tegen
de scheidingsmuur een eikenhouten spiltrap met gepende treden, een in
de spil uitgesneden leuning en eindigend in een achzijdige knop. Vanaf
de eerste verdieping is de spiltrap nog aanwezig. De eikenhouten kap van
dit voorhuis is samengesteld uit twee dekbalkjukken op elkaar, waarvan
het onderste van krommers is voorzien. Op het bovenste juk staat een
nokbalkdrager. Alleen het tweede spant is gemerkt met een gehaald en
een gehakt merk. Het voorhuis had zowel voor als achter een geveltop.
Die aan de voorzijde is verdwenen, maar toognagelgaten in het eerste
spant wijzen daarop. In de linkerzijgevel zijn sporen van een dichtgezet
venster teruggevonden. De muurankers in de achtergevel, het gebruikte
formaat baksteen, de spiltrap en de telmerken wijzen alle op een datering
in het laatste kwart van de 16de eeuw. In het begin van de 17de eeuw is
het linkergedeelte van twee ramen breed erbij getrokken. Wat er voordien
ter plaatse stond, is niet meer na te gaan. Dat dit deel wat later is dan het
rechterstuk blijkt uit de aansluiting van de kappen.

Het twee traveeën brede linkerdeel heeft de daknok evenwijdig aan de
straat en is waarschijnlijk op begane grond én verdieping van een samen-
gestelde balklaag voorzien geweest. Op de verdieping is in de voorkamer
een van de moerbalken met console zichtbaar. Een stookplaats bevond
zich op de begane grond en op de verdieping tegen de linkerzijgevel. De
kapconstructie bestaat ook hier uit twee dekbalkjukken op elkaar met nok-
balk- drager. Het eikenhout is secundair gebruikt. Onder het pleisterwerk
van de achteraanbouw is vaag een 17de-eeuwse korbog zichtbaar. De
muurankers erboven zijn eveneens uit de 17de eeuw. Na het midden van
de 19de eeuw is de voorgevel van de pleisterlaag en versieringen voorzien.
Of toen de topgevel van het rechterdeel vervangen is, dan wel of dit al eer-
der was gebeurd, is niet bekend. De linkerachterbouw werd met een ver-
dieping verhoogd. Tegen het eind van de 19de eeuw is in de rechtervoor-
kamer een neorenaissance betimmering ingebracht. De linkervoorkamer
kreeg onder andere een plafondornament in neorenaissance-trant.

De gepleisterde, met blokken versierde voorgevel heeft boven de eer-
ste verdieping een mezzanino en eindigt met een geprofileerde kroonlijst.
De voordeur met bovenlicht en pilaster- omlijsting met hoofdgestel zit
uiterst rechts. Boven de vensters van de begane grond, die geprofileerde
houten lijsten hebben, zit een kuif. Zij worden van de verdiepingvensters
door een waterlijst gescheiden. De vensters op de verdieping zijn aan
de onderzijde en in de strekken van terracotta versieringen voorzien. De
plaatsing der vensters op de begane grond en de verdieping correspon-

deert onderling niet en hun afstand is bovendien onregelmatig. Op de verdieping is derhalve de scheiding tussen de beide bouwlichamen van twee en drie traveeën duidelijk waarneembaar. In de achtergevel van het diepe gedeelte bevinden zich 16de-eeuwse muurankers en de sporen van een trapgevel, op de plaats waar de lagere achterbouw aansluit. Voor het huis staan stoephekken met spijlen en dennenappels.

In het inwendige is van de 16de-eeuwse fase de kapconstructie boven het rechterdeel en het restant van de spiltrap bewaard gebleven. Uit de 17de eeuw dateert de forse console op de verdieping. De 17de-eeuwse schouw in de voorkamer op de verdieping tegen de linkerzijgevel is weggetimmerd, maar nog wel aanwezig. Fraai bewaard gebleven is het neorenaissance-interieur, dat is opgenomen in de rechtervoorkamer ter breedte van twee vensters. De kamer heeft een zware samengestelde balklaag evenwijdig aan de voorgevel. Onder de kinderbalkjes zijn consoles aangebracht. Het is niet ondenkbaar, dat de moerbalken tot de laat 16de-eeuwse houtconstructie behoren en bij de modernisering van het interieur omtimmerd zijn. De wanden zijn betimmerd met een lage eikenhouten lambrisering met panelen en zij worden geleed door gecanneleerde pilasters met beslagwerk, die in de hoeken zijn omgezet. Het beslagwerk is zwart geverfd als imitatie van ebbenhout. Tegen de linkerwand is een rechthoekige schouw aangebracht in dezelfde stijl. De wangen zijn versierd met gecanneleerde pilasters met beslagwerk en leeuwenmaskers. De boezem is uit twee delen samengesteld. De beide vensters hebben diepe vensterbanken en zijn in de bovenlichten versierd met glas-in-lood voorstellingen in dezelfde stijl met onder andere decoratieve zuilen en portretmedaillons. De binnenluiken zijn voorzien van panelen als bij de lambriseringen.

Het vierkante huis

Bij het vierkante huis zijn de breedte en diepte vrijwel gelijk. Omdat gezien de veelal forse afmetingen voor de ondersteuning van de balklagen gebruik moet worden gemaakt van dragende binnenmuren, varieert de richting daarvan. De indeling van plattegrond en voorgevel is symmetrisch. Aan weerszijden van een middengang bevinden zich de vertrekken; de voorgevel telt vaak vijf vensterassen. In Vianen vormen Kerkstraat 3 (voormalige pastorie van de Grote Kerk) en Voorstraat 56 kenmerkende voorbeelden.

Afb. 110 Voorstraat 56

Voorstraat 56 (afb. 110)

Vierkant, symmetrisch ingedeeld herenhuis, thans in gebruik als kantongerecht en als huisvesting van het korps Rijkspolitie.¹

Het huis is in 1807 gebouwd ter plaatse van twee kleinere panden, voor Pieter Hendrik Schelkens (11-1-1767 – 21-6-1813). Zijn kleinzoon Johannes op den Hooff en diens toekomstige echtgenote Christina van Braam legden in dat jaar de eerste steen. In 1894 werd het pand aan Justitie verkocht om als kantongerecht ingericht te worden, dat daarvoor zetelde in een van de bovenzalen van het stadhuis. In 1938 werd het kantongerechtsgebouw gecombineerd met het bureau van de rijksveldwachter, die er tevens zijn woning in had. Vanaf 1945 is het gebouw bij de Rijkspolitie in gebruik, die er nog steeds zetelt, evenals het kantongerecht. Het huis met verdieping is

¹ Het pand staat op dit moment leeg!

uit rode baksteen opgetrokken en ligt onder een afgeknot schilddak. Voor het huis een stoep met natuurstenen stoeppalen.

De voorgevel is vijf vensterassen breed met een voordeur in het midden en wordt geleed door een kolossale pilasterorde met Ionische kapitelen. Een driehoekig fronton is aangebracht boven middenrisaliet, waarin een oeil-de-boeuf met bloemslingers. De gevel wordt afgesloten door een in het midden licht naar voren springende houten kroonlijst met veranding, die zich ook over het fronton doorzet. Voorheen bevonden zich schoorstenen op de vier hoeken. De voordeur heeft een gesneden rondlopend bovenlicht en een geprofileerde omlijsting met een hoofdstel met consoles en gesneden versieringen in de bovenhoeken. Achtruits vensters met kroonlijst op de begane grond en zesruits vensters met geprofileerde lijsten op de verdieping, alle voorzien van persiennes. Links boven de plint bevindt zich een gevelsteen met tekst: 'JOH. OP DEN HOEFF JR OUD 12 JAARN EN EA CA VAN BRAAM OUD 7 JAAREN LAGEN DEN 25 JUNY 1807 DEN EERSTEN STEEN'.

De plattegrond is regelmatig van indeling met een middengang en een voor en achterkamer aan weerskanten. De linkerachterkamer is smaller in verband met het evenwijdig daarmee en met de gang liggende trappenhuis. De marmeren gang heeft halverwege een tochtdeur met gebogen glasramen in gietijzeren roeden uit de jaren 1870. Stucwerk uit de bouwtijd boven de deuren, trapopgang en er tegenover liggende nis, bestaande uit ranken en festoenen.

De kamers rechts voor en achter op de begane grond zijn rijk van uitmontering. De kamer rechts voor is een rechthoekig vertrek met lambrisering en binnenluiken. Paneeldeuren naar gang en dubbele paneeldeuren naar achterzaal, waarboven geschilderde taferelen in een in die tijd zo populaire Etrurische stijl, geïnspireerd door vondsten in Herculaneum. Het bovendeurstuk van de gangdeur bevat een roodmonochrome schildering tegen een donkere achtergrond, waarop Egyptische en Grieks/Romeinse attributen staan verbeeld, als portretbustes, een schild en een altaar. Het bovendeurstuk naar de achterzaal vertoont een rij mythologische figuren, zoals de godin Diana met nimfen en honden, een altaar, vechtende en dansende figuren en een fluitspeler. Het stucplafond met ovaal middenstuk is voorzien van een gestileerde bloem, omgeven door bladranken. Eenvoudig stucwerk in de vier hoeken. Schouw van St. Anna marmer met drie rozetten, mantel met stucwerk in de vorm van een bloementuil aan een strik, alles uit de bouwtijd. In de achterzaal zit boven de deur naar de voorkamer eveneens een dessus-de-porte in rood monochroom tegen donkere achtergrond met mythologische figuren en attributen. Het bovendeurstuk naar de gang is anders van stijl en verbeeldt een blazende zwaan op haar nest, die een hond verdrijft. Het stucplafond heeft een rond middenornament en hoekstukjes, bestaande uit een rozet met ranken, schouw als in voorkamer. Deze kamer is wat eenvoudiger van uitvoering dan voor. De kamers aan de linkerkant zijn weinig opmerkelijk en verbouwd voor de huidige functie. Hetzelfde geldt voor de vertrekken op de verdieping, die qua vorm goed bewaard gebleven zijn, maar voor wat de aankleding betreft geen opmerkelijke zaken meer vertonen. Het huis is een goed voorbeeld van een deftig stadswoonhuis, zoals dat in de 18de en 19de eeuw in de Hollandse steden gebouwd werd.

4

Ruimtelijke waarderingskaart

Inleiding

Op de ruimtelijke kwaliteitskaart is de kwaliteit van de openbare ruimte in samenhang met de bebouwing en het groen aangegeven. De kaart kan niet los worden gezien van de cultuurhistorische kwaliteitskaart en de bijbehorende database waarin ook de stedenbouwkundige en ensemblewaarden van de individuele objecten zijn aangegeven

Stratenpatroon

Het stratenpatroon van de binnenstad van Vianen bleef grotendeels behouden. Met uitzondering van de zuidwesthoek in het laatste kwart van de twintigste eeuw zijn grote stedenbouwkundige ingrepen uitgebleven. De stedenbouwkundige structuur vertoont zich langs de Voorstraat en langs de Kortendijk en de Langendijk uit gesloten bouwblokken. Langs de vroegere achterstraten is sprake van een meer gemengde structuur. Soms is sprake van langere gedeelten met gesloten gevelwanden, maar in veel gevallen is ook sprake van panden die terugliggen ten opzichte van de doorgaande rooilijn.

Openbare ruimte

De inrichting van de openbare ruimte is vooral de laatste vijftig jaar ingrijpend gewijzigd. De straten hadden tot ver voorbij het midden van de vorige eeuw de klassieke inrichting met een aan weerszijden stoepen en in het midden een rijbaan voorzien van klinkers of keien. Aan de Voorstraat, de Kortendijk en de Langendijk was in veel gevallen nog sprake van eigen hardstenen stoepen, al dan niet voorzien van een smeedijzeren hekwerk met stoeppalen. Het slingerend verloop van de rijloper van de Voorstraat heeft een storende invloed op de ruimtelijke kwaliteit. In de overige straten bleef het oorspronkelijke beeld grotendeels bewaard.

Bebouwing

Langs de hoofdstraten is thans sprake van de klassieke typologie van stadshuizen waarbij veel de combinatie van winkel met bovenwoningen vertonen. Toch bleven veel panden met uitsluitend een woonhuisfunctie in belangrijke mate behouden.

Het oorspronkelijke gevelbeeld is vooral langs de Voorstraat sterk gewijzigd. Bij de woonhuizen waarvan de functie veranderde in winkel, maakte de oorspronkelijke klassieke indeling met een deur en twee vensters, in de 19de eeuw plaats voor een winkelpui met een centrale entree geflankeerd door grote etalagevensters. In het recente verleden zijn bij tal van panden nieuwe winkelpuien gerealiseerd. Daarbij werden oorspronkelijke houten exemplaren vaak vervangen in kunststof. De omlijsting van puien werd veelal gestuct of geschilderd, of van een betegeling of beplating voorzien. Veel van de meer

Legenda

Waardering wegen	
	hoog
	positief
	indifferent
Waardering bebouwing	
	beeldbepalend
	beeldondersteunend
	niet gewaardeerd
	'landmarks'
Waardering overig	
	belangrijk stedelijk groen
	belangrijk openbaar water
	water overig
	stadsmuur
	bebouwingsgrenzen
	erfgrenzen

plastische oudere winkelpuien maakten plaats voor meer vlakke glazen inlooppuien.

Langs de overige straten is bij het merendeel van de gevels bij uitzondering sprake van een eigen bovengemiddelde kwaliteit. Toch is er in het totaalbeeld van een zekere samenhang. Dit laatste geldt nog in sterkere mate voor de bebouwing van de buitenstad. Bijzondere architectuur ontbreekt hier vrijwel volledig, maar de samenhang van het geheel leidt tot een positieve waardering van de openbare ruimte.

De binnenstad kent vier bijzondere gebouwen die door hun bovengemiddelde omvang, markante situering en bijzondere architectuur dominant in het stadsbeeld aanwezig zijn. De Grote Kerk (vanaf 14de eeuw) is het oudste voorbeeld en vormt een bijzondere afsluiting aan de zuidzijde van de Voorstraat. Aan de noordzijde van dezelfde straat vormt de Lekpoort (ca. 1500) een kleinere tegenhanger. De twee andere bijzondere gebouwen zijn de rooms-katholieke kerk aan de Achterstraat (1877-'78) en de watertoren (1905) aan het Hofplein.

De vier genoemde gebouwen zijn niet alleen opvallen binnen het straatbeeld van de binnenstad zelf, maar zijn ook kenmerkend voor de herkenbaarheid of identiteit van buitenaf. Zij bepalen in belangrijke mate het stadssilhouet vanaf de overzijde van de Lek, maar ook vanaf de A2.

Op de kaart is de ruimtelijke kwaliteit van de panden aangegeven in drie verschillende categorieën. Er zijn panden die een beeldbepalende bijdrage leveren aan het ruimtelijk beeld (donkerbruin) en panden met een beeldondersteunende bijdrage (lichtbruin). Ook hier is afgezien van een waardeoordeel omtrent de bebouwing uit een meer recent verleden (jonger dan 50 jaar; aangegeven in grijs).

Groen

De binnenstad van Vianen kent nauwelijks openbaar groen. De verdichting van de bebouwing in de laatste honderd jaar leidde er toe dat ook op de particuliere terreinen binnen de bouwblokken weinig groen bewaard bleef. Het groen wat nog rest heeft een zeer divers karakter en bestaat uit bomen, struikgewas en laag groen.

Belangrijke uitzonderingen vormen de tuinen van de rooms-katholieke pastorie aan de Achterstraat, van de Grote Kerk en die van het pand Kerkstraat 62-64.

Van buitenaf draagt de groenstrook aan de voet van de stadsmuur in belangrijke mate bij aan de ruimtelijke kwaliteit. Dit groen is vooral aan de zuid-, oost- en noordzijde van de stad waarneembaar. Uiterst belangrijk is het beeld vanaf de Singel aan de westzijde van de binnenstad. Dit pad (met aan weerszijden bomen) biedt een vrijwel onbelemmerde blik op de westzijde van de binnenstad, met op de voorgrond de moestuinen en boomgaarden en daarachter de bebouwing aan de westzijde van de Brederodestraat.

Het groen ter plaatse van het vroegere kasteel sluit aan de zuidzijde van het Hofplein aan op dat van de moestuinen achter de Brederodestraat. Aan de noordzijde daarvan wordt het omsloten door de Lekdijk. Door het ontbreken van enige vorm van beplanting heeft dit gedeelte een wat indifferent karakter.

5

Cultuurhistorische waardenkaart

Inleiding

Het lag aanvankelijk in de bedoeling alle panden te waarderen op basis van zes verschillende waarden, namelijk:

- geschiedkundige waarde;
- uniciteit van het object;
- belevingswaarde;
- wetenschappelijke waarde;
- architectonische/esthetische waarde;
- stedenbouwkundige/contextuele waarde.

Bij de eerste inventarisatieronde bleek deze methodiek op problemen te stuiten, waarbij met name de objectiviteit in het geding is. Vooral aspecten als belevingswaarde en esthetische waarde stonden een zorgvuldige afweging in de weg.

In overleg met de opdrachtgever is daarom besloten om de in de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek 2009 aangegeven methodiek te volgen voor het vastleggen van cultuurhistorische waarden. Genoemde richtlijnen zijn weliswaar opgesteld om te worden gebruikt bij bouwhistorisch onderzoek, maar blijken in de praktijk ook goed bruikbaar voor een meer algemene cultuurhistorische inventarisatie, zoals die van de binnenstad van Vianen.

Er zijn vijf categorieën op basis waarvan wordt gewaardeerd:

1 Algemene historische waarden

- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of geestelijke ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
- Belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter.

2 Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden

- Belang van het object/complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is;

Legenda

	zeer hoge cultuurhistorische waarden
	hoge cultuurhistorische waarden
	belangrijke cultuurhistorische waarden
	enige cultuurhistorische waarden
	geringe cultuurhistorische waarden
	zonder cultuurhistorische waarden
	erf/bouwgrond/weide
	water
	hoofdwegen
	bebouwing
	erfgrenzen
	belangrijke cultuurhistorische rooilijnen
	huisnummers

- Belang van het object/complex wegens de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk;
- Belang van het object/complex wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen;
- Belang van het object/complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk;
- Belang van het object/complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch- ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of de bodemgesteldheid.

3 Architectuurhistorische waarden

- Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur;
- Belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester of architect;
- Belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
- Belang van het object/complex wegens de ornamentiek;
- Belang van het object/complex wegens de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

4 Bouwhistorische waarden

- Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de bouwtechniek;
- Belang van het object/complex vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid);
- Belang van het object/complex wegens het materiaalgebruik.

5 Gebruikshistorische waarden

- Belang vanwege de ordening, samenhang of inrichting van gebouwen of ruimten, passend bij een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex;
- Belang vanwege een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex;
- Belang van het object/complex als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/gebruiker/opdrachtgever.

Bij elk van deze waarden kunnen maximaal vijf punten worden toegekend. Door de bij elke waarde toegekende punten bij elkaar op te tellen komt men tot een totaalscore, die maximaal 25 punten bedraagt.

Onderverdeeld in vijf categorieën levert dit voor objecten/complexen op

1	t/m	5	geringe cultuurhistorische waarden
6	t/m	10	enige cultuurhistorische waarden
11	t/m	15	belangrijke cultuurhistorische waarden
16	t/m	20	hoge cultuurhistorische waarden
21	t/m	25	zeer hoge cultuurhistorische waarden

Bij de waardering worden bij elk van de criteria de aspecten zeldzaamheid en gaafheid meegewogen. Een voor Vianen zeldzaam pand of een object dat gaaf bewaard is gebleven scoort hoger.

Uit het oogpunt van objectiviteit is besloten om de bebouwing uit een meer recent verleden (jonger dan 50 jaar) nog niet mee te wegen.

Verantwoording

1 Algemene historische waarden

De hier toegekende waarden hebben betrekking op het belang van het desbetreffende object voor Vianen die een algemene historische waarde hebben. Het gaat daarbij vooral om bijzondere gebouwen als kerken, het stadhuis en het voormalige postkantoor aan de Voorstraat. Gebouwen met een bijzondere bestemming scoren hoog (kerken, stadhuis); de watertoren ook als voorbeeld van bijzondere technische (betonbouw) en typologische ontwikkeling (techniek); typologisch voor Vianen specifieke huizen ook ('Viaanse dwarskappen').

2 Stedenbouwkundige of ensemblewaarden

De hoogte van de waardering hangt samen met de mate waarin objecten van invloed zijn op het stedenbouwkundig beeld. Markante gebouwen als de Grote Kerk, de Lekpoort, de rooms-katholieke kerk aan de Achterstraat en de watertoren spelen niet alleen een rol in de directe omgeving, maar zijn ook bepalend voor het beeld en de herkenbaarheid van de stad op een grotere afstand (landmark). Dergelijke objecten scoren daarom hoog tot zeer hoog (4 of 5 punten). Panden op straathoeken zijn vaak beeldbepalend voor het aanzien van een groter geheel. Deze zijn daarom in principe vrijwel allemaal met drie – in een enkel geval vier – punten gewaardeerd. Hetzelfde geldt voor beeldbepalende panden in een gevelwand. Beeldondersteunende panden in een historische gevelwand scoren standaard twee punten; daar waar sprake is van een ondergeschikte rol blijft de waardering beperkt tot een of twee punten. De waardering is, behalve op de cultuurhistorische waardenkaart, ook vastgelegd op de ruimtelijke waarderingskaart.

3 Architectuurhistorische waarden

Bij de gebouwen in de binnenstad is slechts in beperkte mate sprake van 'stijlzuivere' voorbeelden ofwel objecten die een kenmerkende Nederlandse bouwstijl vertegenwoordigen. Zo ontbreken gevels met een duidelijke herkomst in de Gotiek of de Renaissance. Ook gevels in een van de duidelijk herkenbare Lodewijkstijlen ontbreken. Een uitzondering vormt het uit 1807 daterende markante pand Voorstraat 56 met een gevel in de stijl van het neoclassicisme. Groot is het aantal panden met gevels in veelal eenvoudige neoclassicistische vormen uit einde van de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw.

4 Bouwhistorische waarden

In principe worden panden die niet voorkomen op de kadastrale minuut en van voor 1960 dateren laag gewaardeerd (2 punten of

1 punt), tenzij er sprake is van bijzondere materialen of constructies. Bij aantoonbare bouwhistorische waarden door 'röntgenogen' of duidelijk afleesbaar waarden aan de buitenzijde, of op basis van gepubliceerd onderzoek worden 3 of 4 punten toegekend. In uitzonderlijke gevallen wordt met 5 punten gewaardeerd).

5 Gebruikshistorische waarden

Komt het pand al op de minuut voor, dan is er sprake van een langere gebruiksgeschiedenis, die wordt gehonoreerd met minimaal 3 punten. Als er sprake is van een zeer bijzondere bestemming zoals de Grote Kerk, het stadhuis en de Lekpoort is een waardering van 5 punten toegekend. Latere gebouwen worden met maximaal 3 punten gewaardeerd, tenzij het gaat om bijzondere bestemmingen, zoals het voormalige postkantoor en de watertoren, dan 4 punten.

6

Bouwhistorische verwachtingskaart

Inleiding

Het voornaamste doel van een bouwhistorische verwachtingskaart is het vastleggen van onbekende waarden achter de gevels om bij bouwaanvragen in een vroegtijdig stadium grip te hebben op de situatie en ongewenste ontwikkelingen, waarbij bouwhistorische waarden verloren kunnen gaan, te voorkomen.

Bouwhistorische waarden

Bij het opstellen van de rijksmonumentenlijst vormde de aanwezigheid van duidelijke architectonische kenmerken het uitgangspunt. Trapgevels of lijstgevels met consoles in een van de duidelijk herkenbare Lodewijkstijlen waren indertijd voldoende reden tot plaatsing.

Bouwhistorisch onderzoek spits zich toe op de aanwezigheid van historische bouwmaterialen, constructies en afwerkingen. Sterk gerestaureerde historische gebouwen, waarbij veel van de authenticiteit verloren ging door het vervangen en kopiëren van oorspronkelijke materialen en constructie hebben over het algemeen lagere bouwhistorische waarden, dan gebouwen welke achter een min of meer recente voorgevel een oorspronkelijk casco verbergen.

Methodiek

De waardenstelling is allereerst gebaseerd op de analyse van de bestaande bebouwing. Deze bleef beperkt tot een uitwendige inspectie. Toch kunnen bouwmassa, kapvorm/dakhelling en constructies en materialen goede aanwijzingen geven omtrent de aanwezigheid van bouwhistorische waarden. Daarnaast is er onderzoek gedaan naar bestaande literatuur, fotocollecties van het gemeentearchief Vianen en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort. De gelukkige omstandigheid dat Vianen is beschreven in *De Vijf Heerenlanden*, een van de delen van de door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed uitgegeven serie *De Geïllustreerde Beschrijving van de Nederlands Monumenten van Geschiedenis en Kunst* en dat de plaats is opgenomen in de serie Monumenten Inventarisatie Provincie Utrecht, maakten het literatuuronderzoek een relatief eenvoudig onderdeel. Bij een aantal panden bleek aanvullend onderzoek voorhanden. Vooral de bibliotheek van de RCE leverde in dat opzicht aanvullende informatie.

Uiterst waardevol bleken de in 1948-'49 door architect J.J. Brugman te Utrecht gemaakte tekeningen met een groot deel van de gevelwanden van de binnenstad. Het gemeentearchief beschikte over aanvullend beeldmateriaal, terwijl de beeldbank van de RCE

Legenda

	met aangetoonde waarden
	met aanwijzingen voor waarden
	met onbekende waarden
	zonder waarden
	niet gewaardeerd (jonger dan 50 jaar)
	erf/bouwgrond/weide
	water
	hoofdwegen
	bebouwing
	erfgrenzen
	(mogelijke) bouwhistorische scheidingswanden
	belangrijke bouwhistorische rooilijnen
	huisnummers

vooral over opnamen beschikte uit het derde kwart van de 20ste eeuw.

Bebouwing welke reeds op de kadastrale minuut is afgebeeld en daarom van voor 1830 dateert scoort hoger dan meer recente objecten. In principe is ook hier geen oordeel geveld over gebouwen van na ca. 1950.

Het zal duidelijk zijn dat met deze werkwijze slechts een eerste indicatie kan worden gegeven omtrent de aanwezigheid van bouwhistorische waarden. Voor een nadere en scherpere duiding van de aanwezigheid van bouwhistorische waarden dienen alle panden te worden bezocht.

De bouwmuren op de scheiding van de panden zijn afzonderlijk aangegeven. Het is zondermeer duidelijk dat deze op de scheiding van twee oudere panden (voor 1830) belangrijke bouwhistorische informatie kunnen bevatten. Dit is zelfs het geval bij de bouwmuren aan weerszijden van een nieuwe invulling in een historische gevelrij, zoals aan de Voorstraat, in een aantal gevallen aan de orde is.

Om vast te stellen waar de laatmiddeleeuwse parcellering nog intact is, werd de kadastrale minuut als onderlegger gebruikt voor de huidige kadastrale kaart.

De bouwhistorische verwachtingskaart

De thans gerealiseerde kaart geeft de bouwhistorische waarden van de huidige bebouwing weer. Er is onderscheid gemaakt in panden waar duidelijke, bij onderzoek vastgestelde waarden aanwezig zijn (rood) en objecten, waar vermoedens van dergelijke waarden zijn (oranje). Een aparte categorie vormden de panden waarbij de aanwezigheid van waarden vooralsnog niet kan worden vastgesteld en dus nog onduidelijk is. Visuele waarneming van het exterieur, de stedenbouwkundige analyse en de recente luchtfoto gaven de uiteindelijke doorslag bij het toekennen van de waarden. Ook bij deze kaart is ervoor gekozen geen uitspraak te doen over bouwhistorische waarden van meer recente objecten (jonger dan 50 jaar).

Het bovenstaande maakt duidelijk dat bouwhistorische verwachtingskaart de huidige stand van zaken weergeeft en voortdurend actualisering behoeft.

Toepassing

De bouwhistorische verwachtingskaart is in de eerste plaats bedoeld om te worden gebruikt bij de aanpassing van het bestemmingsplan voor het gebied van het beschermde stadsgezicht van Vianen.

De kaart geeft voor elk pand aan met welke waarden rekening moet worden gehouden bij de beoordeling van een bouwplan. Initiatieven of voornemens tot verbouwing of nieuwbouw kunnen in een vroeg stadium aan de hand van de kaart worden getoetst, zodat onverwachte verrassingen worden vermeden. Zo kan bijtijds worden aangegeven of nader bouwhistorisch onderzoek gewenst is.

Literatuur

- AA, A.J. VAN DER, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, dl. 11, Gorcum 1848, lemma Vianen.
- Archeologische kroniek van de provincie Utrecht. 1970-heden.
- Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Vianen. Rapport H 018 ADC Heritage bv, (Amersfoort 2007).
- BAARS, F.J.Th., 100-jarige R.K. Kerk te Vianen a.d. Lek, Bouwjaar 1879 (Vianen 1979).
- BAARS, K.E., Varend vervoeren van Amsterdam tot aan de Rijn: 100 jaar Merwedekanaal (Utrecht 1991).
- BAGGERMAN, A., Vianen in oude ansichten (Zaltbommel 1969).
- BENTHEM, A., VAN, Aanvullingen op het rapport 'Rapportage van het archeologisch veldonderzoek naar de funderingen van de noordelijke en oostelijke stadsmuur te Vianen' (Amersfoort 2005).
- BERENDSEN, H.J.A., De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht (Utrecht 1982).
- BERGH, L.P.C. VAN DEN, 'Berigten over de Kamer van Justitie van Vianen', in: *Nieuwe bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving* 8(1853) 456-469.
- BERKEL, G. VAN en K. SAMPLONIUS, *Nederlandse plaatsnamen* (Utrecht 1995).
- BEZEMER SELLER, V., 'De tuin van een krijgsman, Batestein onder Johan Wolfert van Brederode en de hovenier Isaac Leschevin', in: *A.J.M. Koenhein e.a., Johan Wolfert van Brederode, 1599-1655: een Hollands edelman tussen Nassau en Oranje* (Zutphen 1999) 99-114.
- BIMMEL, M.J.L. en A.G. OLDENMENGER, *Vianen stadhuiscampus: bouwhistorische verkenning* ('s-Hertogenbosch (BAAC) rapport 04.073, mei 2004).
- BLIJDENSTIJN, R., *Tastbare tijd: cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht* (Amsterdam 2005).
- BLIJDENSTIJN, R. en R. STENVERT, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940* (Nijmegen 2000).
- BRAND, M., 'De cultuurhistorische hoofdstructuur: Middeleeuwse lijnen als maat', in: *In het Land van Brederode. Jaarboek 2004*, 64-71.
- BRAND, M., 'Vianen aan de Lek. Een rivier en een stad komen op hun plaats', in: *In het Land van Brederode. Jaarboek 2006*, 4-11.
- BRAND, M., 'De stichting en structuur van Vianen', in: *In het Land van Brederode. Jaarboek 2006*, 12-15.
- BRAND, M., P. ESSER, P. DEN HERTOOG en G.J. BESTEBREURTJE, *Langendijk 6-8, geschiedenis van het huis en zijn bewoners* (Vianen 2006).
- BRAND, M., P. DEN HERTOOG en H. LEEUWENBERG, 'Archeologische vondsten in Vianen', in: *In het Land van Brederode. Jaarboek 2007*, 63-66.
- BRÜLL, J., *Vianen in tekst en beeld* (Vianen 1987).

- Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* [KNOB]
- BURNIER, C.Y. en E. JACOBS, 'Vianen, Hagestein, Vogelenzangseweg', in: *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2004-2005* (Utrecht 2007), 203-204.
- BUSCH, A.J., 'De trekvaart tussen Gorcum en Vianen', in: *Onze streekhistorie: bijdragen over de historie van de Atblasserwaard en de Vijfheerenlanden* 3 (1973).
- BUSCH, A.J., 'De verbinding over water tussen Gorinchem en Vianen', in: *Oud Gorcum varia* 17(2000)2 73-85.
- BIJL, A., *Tussen de Diefdijk en de Zouwendijk, een wa-terstaatkundige en sociaal-economische geschiedenis van de Vijfheerenlanden (1566-1984)* (Vuren 2000).
- CITTERT-EYMERS, J.G. VAN en M.J. HAGEN, *Zonnewijzers in Nederland* (Zutphen 1984).
- COX, J.C.M., *Repertorium van de stadsrechten in Nederland, Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht* (Den Haag 2005).
- DEKKER, C., 'De vorming van de aartsdiakonaten in het diocees Utrecht in de tweede helft van de 11de en het eerste kwart van de 12e eeuw', in: *Geografisch tijdschrift* 5(1977) 339-360.
- DOORNMALEN, S.E.M. VAN, 'Vianen, Everdingen en Hagestein en de-bestuurlijke indelingen in de periode 1795-1840', in: *In het land van Brederode* 18(1993)1/2, 1-5.
- FRUIN, R., 'De vrije heerlijkheden, gelegen in het grensgebied tussen Gelderland, Holland en Utrecht', in: *Verslagen en mededeelingen der vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsch recht. VIII*, 5(1933) 352-374.
- GEER VAN JUTPHAAS, baron B.L.J. DE, 'Rechten van Vianen', in: *Verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsche recht. II*, (1887) 108-189.
- GENABEEK, R. VAN, 'Vianen, Diefdijk', in: *Archeologische Kroniek, Provincie Utrecht 2004-2005* (Utrecht 2007) 198-203.
- GRONINGEN, C.L. VAN, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst: De Vijfheeren-landen, met Asperen, Heukelum en Spijk* ('s-Gravenhage/Zeist 1989).
- HENDERIKX, P.A., 'De zorg voor de dijken in het baljuwschap Zuid-Holland' [enz.]. in: *Geografisch tijdschrift* 11(1977)5, 407-427.
- HENDERIKX, P.A., 'De Lek en Hollandse IJssel in de vroege middeleeuwen', in: *Scrinium et scriptura, Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis, aangeboden aan prof. dr. J.L. van der Gouw* (Groningen 1980) 229-247.
- HENDERIKX, P.A., *De Beneden-delta van Rijn en Maas: landschap en bewoning van de Romeinse Tijd tot ca. 1000* (Hilversum 1987).
- HEIJDEN, L. VAN DER, *Parochie van OLV ten Hemelopneming te Vianen* (z.pl. [Vianen] 1941).
- HINGH, A. DE, *Het Geheim onder het Hofplein, Het verhaal van Kasteel Batestein* (Gemeente Vianen, juli 2008).
- HUIZER, J., A. VAN BENTHEM en M. BENJAMINS, *De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Vianen* (Amersfoort 2007) [ADC Heritage BV, Rapport H 018].

- In het Land van Brederode*, *Historisch Tijdschrift voor het Land van Vianen* (1976-2000), opgevolgd door *In het land van Brederode, Jaarboek voor het Land van Vianen*, 2001-[heden].
- JANSSEN, H.L., J.M.M. KYLSTRA-WIELENGA en B. OLDE MEIERINK (red.), *1000 jaar Kastelen in Nederland, Functie en vorm door de eeuwen heen* (Utrecht 1996).
- JONG, C. DE en I. SCHOLTMEIJER (eindred.), 'Gemeente Vianen, Verrassend historisch en bij-zonder monumentaal!', katern in: *Monumenten*, nov. 2008.
- KLÜCK, B., *Verslag van het bouwhistorisch onderzoek Valkenstraat 11* (Vianen 1979) (ongepubliceerd verslag).
- KLÜCK, B., *Het huis Langendijk 14-16 te Vianen; bouwhistorisch onderzoek 1986* (ongepubl. verslag).
- KLÜCK, B., 'De bouwgeschiedenis van het huis Langendijk 14-16 te Vianen', in: *In het Land van Brederode*, 13(1988)1, 1-3.
- KLÜCK, B., 'Het verborgen geheugen van een schuilkerk: Voorstraat 97-99 te Vianen', in: *Monumenten en bouwhistorie. Jaarboek Monumentenzorg* (Zwolle/Zeist 1996) 220-224.
- KLUIT, J., 'Vianen, Molenstraat 5-7', in: *Archeologische Kroniek, Provincie Utrecht* (Utrecht 2007) p. 304.
- KOENHEIN, A.J.M. e.a., *Johan Wolferf van Brederode, 1599-1655: een Hollands edelman tussen Nassau en Oranje* (Zutphen 1999).
- KOENHEIN, A.J.M., 'Stadsboerderijen in Vianen', in: *In het land van Brederode*. Jaarboek 2003, 33-34.
- KOENHEIN, A.J.M., 'Veranderingen in de binnenstad van Vianen sinds 1970', in: *In het land van Brederode*, Jaarboek 2003, 69-79.
- KOENHEIN, J.A.M., 'De industrialisatie van Vianen vanaf 1850', in: *In het Land van Brederode* 22(1997)1-4, 2-19.
- KOENHEIN, J.A.M., 'Onbekende plattegrond Vianen en kasteel Batestein', in: *In het land van Brederode*, 25(2000)1-4, 29-33.
- KOENHEIN, J.A.M en A.C.N., 'Bevolking en bewoning in Vianen aan het eind van de 17de eeuw', in: *In het Land van Brederode* Jaarboek 2003, 4-68.
- KOENHEIN, J.A.M, A.C.N. en A.J.M., 'Het nieuwe voetveer Vianen-Nieuwegein', in: *In het land van Brederode*. Jaarboek 2002, 80-84.
- KRAFFT, o., 'De verkoop van de heerlijkheid Vianen aan de Staten van Holland in 1725', in: *In het land van Brederode*. Jaarboek 2007, 32-49.
- KUIPERS, M., *Toonbeelden van de wederopbouw, Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland* (Zwolle 2002).
- KUIPERS-VERBUIJS, M.J., H. KLOMP, N.C.M. MAES, J. MICHELS, A.G. SCHULTE, A. DE VRIES, R.J. WIELINGA, *Ruïnes in Nederland* (Zwolle/Zeist 1997).
- KUYPER, J., *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland* (Leeuwarden 1869; Groningen 1986).
- LEEUWENBERG-STEEGH, F., 'Egbert Geerdink Bouwpastoor (1835-1916)', in: *In het land van Brederode* 11(1986)1/2, 18-19.
- LEEUWENBERG, H.L.Ph., 'Een katholieke schuilkerk in Vianen (ca. 1650-1808)', in: *In het land van Brederode* 11(1986)1/2, 2-10.
- LOOYENGA, A.J., 'De neogotische kerk van Maria ten Hemelopneming te Vianen', in: *In het land van Brederode* 11(1986)1/2, 10-17.

- MEERKERK, M. VAN, *Geologisch onderzoek ten behoeve van zandwinning te Vianen* (Haarlem 1982).
- MEESTER, G.A. DE, 'Onderzoek naar den staats-regtelijken toestand en de betrekking der onafhankelijke heerlijkheden onder de vrije republiek', in: *Nieuwe bijdragen voor regtsgeleerdheid en wetgeving* 1853, p. 46-69.
- MEYERE, J.A.L. DE, 'Ladieu tue -ung me tout- Bij de graftombe van Reinoud III van Brederode en zijn echtgenote te Vianen', in: *In het Land van Brederode* 5(1980)1, 4-12.
- MEYERE, J.A.L. DE, *Vrijstad Vianen*, (Vianen 1987).
- MEYERE, J.A.L. DE, *De NH. Kerk te Vianen, Van kapel tot mausoleum der Brederodes* (Alphen aan den Rijn 1990).
- MEYERE, J.A.L. DE en J.M.M. RUIJTER, *Kasteel Batestein te Vianen, Aspecten uit de historie van het kasteel en zijn bewoners* (Vianen/Alphen aan den Rijn 1981).
- MEYERE, J.A.L. DE en J.M.M. RUIJTER, *De Lekpoort te Vianen, Aspecten uit de historie van een stadje aan de Lek* (Vianen/Alphen aan den Rijn 1982).
- MEYERE, J.A.L. DE en J.M.M. RUIJTER, *In en uit het stadhuis van Vianen* (Vianen/Buren 1984).
- MEYERE, J.A.L. DE en J.M.M. RUIJTER, 'Eeuwenoude kaarten en plattegronden van Vianen en de Vijfheerenlanden', in: *In het Land van Brederode*, 9(1984)3/4, 1-36.
- MEYERE, J.A.L. DE en J.M.M. RUIJTER, 'Ik zag nooit schooner plek -Als Vianen aan de Lek', *Wandeling in en rond de historische binnenstad van Vianen* (Vianen 2006).
- MEIJERS, P.C., *Bouwhistorische inventarisatie Voorstraat 113 te Vianen, Bouwhistorie & Restauratie* (Noordwijk 2006).
- Monumenten Inventarisatie Project (MIP), Jongere bouwkunst en stedenbouw, 1800-1945, Vianen* (Provincie Zuid-Holland 1989).
- 'Monumenten-Nieuws, Vianen', in: *Nieuws-Bulletin KNOB*, 1959, kol. *62-64, 1960, kol. *59-60.
- OLDENMENGER, A.G. en M.L.J. BIMMEL, *Voorstraat 36, bouwhistorisch onderzoek*. BAAC rap-port 05.202 ('s-Hertogenbosch 2005).
- QUAK, M.H., 'De Doleantie in Vianen', in: *In het Land van Brederode*, 11(1986)1/2, 29-34.
- Rekening houden met cultuurhistorische waarden. Aanwijzingen en aanbevelingen voor cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening*. Brochure RCE (Amersfoort, juni 2012).
- RINGENIER, H., 'Vianen. Plangebied Hofplein', in: *Archeologische Kroniek. Provincie Utrecht 2004-2005* (Utrecht 2007) 196-197.
- ROOIJEN, E. VAN, *Rapportage van het archeologisch veldonderzoek naar de funderingsresten van de noordelijke en oostelijke stadsmuur te Vianen*. Verslag van de werkzaamheden tot vaststelling van de ligging van de noordelijke stadsmuur oostzijde en de oostelijke stadsmuur noordzijde achter Langendijk 58-62 te Vianen ten einde verantwoord nieuwbouw te kunnen plegen waarbij de muurresten zo min mogelijk worden verstoord (2004; niet gepubliceerd).

- ROSENBERG, H.P.R., *De 19e-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland* ('s-Gravenhage 1972).
- RUIJTER, J., 'De grote pomp te Vianen', in: *In het Land van Brederode* 5(1980)2/3, 11-18.
- RUTTE, R., 'Stadslandschappen. Een overzicht van de stadswording in Nederland van de 11e tot de 15e eeuw', in: R. RUTTE en H. VAN ENGEN (red.), *Stadswording in de Nederlanden: op zoek naar overzicht* (Hilversum 2005) 143-171.
- SCHEFFER, C. en A.F.J. NIEMEIJER, *Architectuur en stedenbouw in Zuid-Holland, 1850-1945*, (Zwolle/Zeist 1996).
- STADES-VISSCHER, E. ed., *Vianen. Geschiedenis en architectuur* (Zeist/Utrecht 2010)
- STENVERT, R. en C. KOLMAN e.a., *Monumenten in Nederland. Zuid-Holland* (Zeist/Zwolle 2004).
- TADEMA, G. (red.), *Verhalen en verkenningen, 1888-1988, Een greep uit 100 jaar Gereformeerd kerkelijk leven in Vianen* (Benschop 1988).
- TEMMINCK GROLL, C.L., 'De kerk van Maria ten Hemelopneming te Vianen', in: *Bulletin KNOB*, 6de serie, 10(1957) 65-94.
- Tussen Voorstraat en Kerkstraat. Zes eeuwen bij het Stadhuis van Vianen* [tekst/productie: ADC Heritage Amersfoort, Gemeente Vianen, november 2008].
- TUSSENBROEK, G. VAN, A. VAN DRUNEN en E. ORSEL, 'Bouwhistorische waardenkaarten. Een gebiedsgerichte benadering van bouwhistorisch erfgoed', *Bulletin KNOB* 111(2012)1, 40-53.
- VERHOOG, J.H., *Onvoltooide roem: de Heeren van Brederode in de Middeleeuwen, geschiedenis van een ridderslacht 1203-1473* (Bergen N-H. 1997).
- VERLAAN, A., 'De restauratie van het huis 'Neêrlands Welvaren' aan de Langendijk 14-16 te Vianen', in: *In het Land van Brederode* 13(1988)1, 3-5.
- VERLAAN & BOUWSTRA, *Restauratieverslag: De stadsmuur achter de panden Langendijk 18-28, Vianen, 9.6.1998*. [bibliotheek Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort]
- VERVERS, M.J. Bz., *Hoewel zij met weinigen waren. De Joodse Geschiedenis te Vianen* (Wijk bij Duurstede 2007).
- Vianen, eigen weg voor erfgoed, Erfgoednota* (Vianen 2008).
- Vianen Stadhuis. Definitief archeologisch onderzoek* BAAC rapport 06.394, augustus 2009.
- VLAARDINGERBROEK, P., 'Jacob van Campen in Vianen, Extra overwegingen bij de toeschrijving van een aantal werken', in: *In het Land van Brederode*, 25(2000)1-4, 25-29.
- VLAARDINGERBROEK, P. en B. OLDE MEIERINK, 'Johan Wolfert van Brederode en Jacob van Campen', in: A.J.M. Koenhein, *Johan Wolfert van Brederode 1599-1655: Een Hollands edelman tussen Nassau en Oranje* (Zutphen 1999) 115-124.
- Voorlopige lijst der Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst. Deel III. De Provincie Zuidholland* (Utrecht 1915).
- WIJMER, D.J. (eindred.), *Vianen in 1832, Grondgebruik en eigendom, Everdingen, Hagestein, Vianen, Kadastrale Atlas provincie Utrecht* 17 (Utrecht/Vianen 2008).

